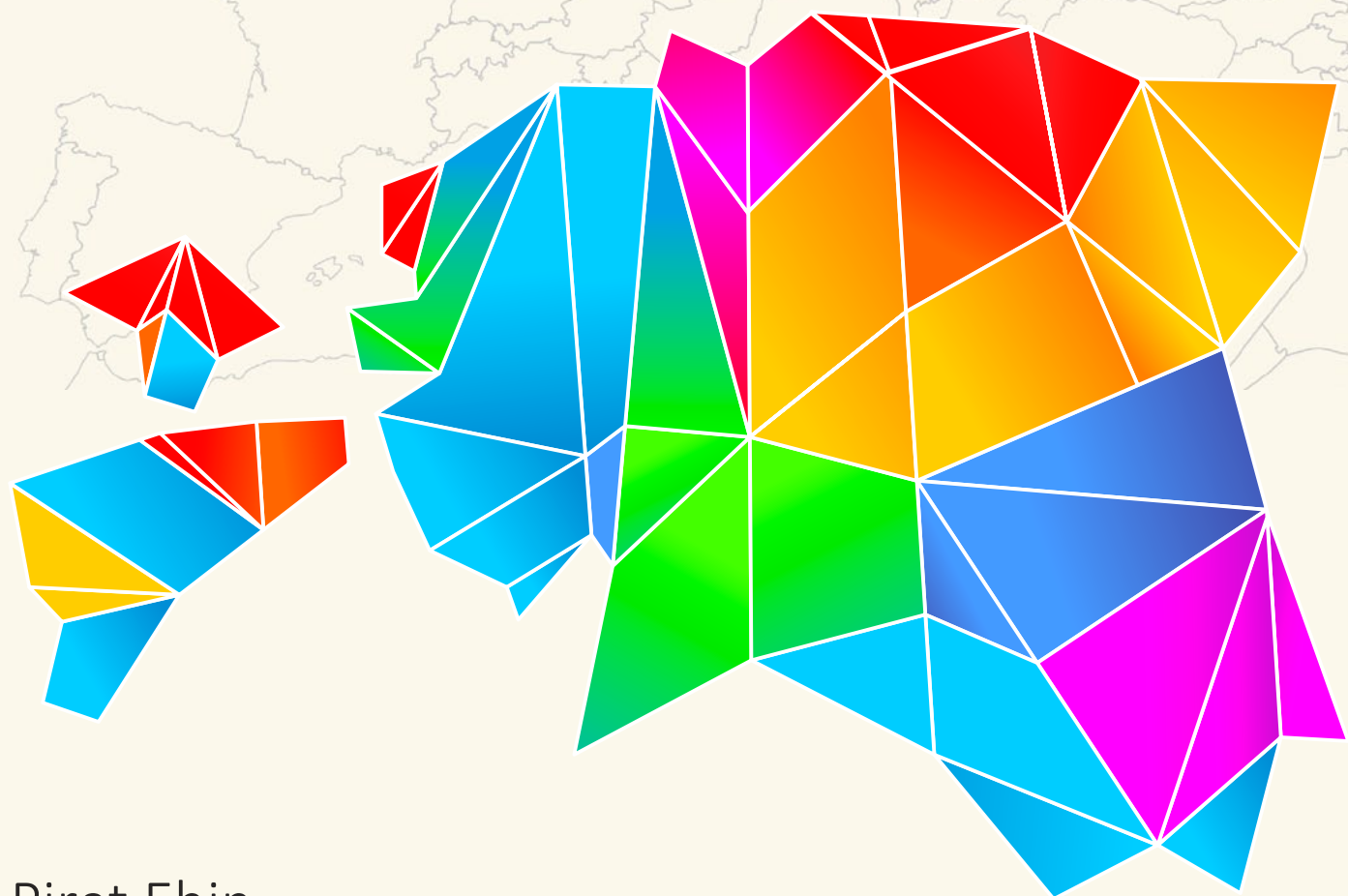

EESTI ELANIKE SUHTUMINE DEMOKRAATIASSE

Euroopa Sotsiaaluuringu andmete põhjal

Piret Ehin
Mare Ainsaar
Liisa Talving
Andres Reiljan

EESTI ELANIKE SUHTUMINE DEMOKRAATIASSE

Euroopa Sotsiaaluuringu andmete põhjal

UURINGU ARUANNE

Piret Ehin
Mare Ainsaar
Liisa Talving
Andres Reiljan

Tartu Ülikool
Tartu 2014

SISUKORD

SISSEJUHATUSEKS	4
1. METOODIKA JA VALIM.....	6
2. DEMOKRAATIA OLULISUS	8
3. DEMOKRAATIA TÄHENDUS	12
4. RAHULOLU DEMOKRAATIA TOIMIMISEGA EESTIS	22
5. USALDUS RIIGIKOGU JA ERAKONDADE VASTU	35
6. DEMOKRAATIA JA ELUGA RAHULOLU.....	45
KOKKUVÕTE	50
KASUTATUD ALLIKAD.....	53
LISAD	55

EESTI ELANIKE SUHTUMINE DEMOKRAATIASSE
Euroopa Sotsiaaluuringu andmete põhjal
Uuringu aruanne

Toimetaja: Piret Ehin
Kujundus: Kalle Paalits
Küljendus: Kalle Paalits

demokraatiauring.ut.ee

ISBN 978-9949-32-532-0 (pdf)

Tartu Ülikooli Kirjastus 2014
www.tyk.ee

SISSEJUHATUSEKS

Piret Ehin

Demokraatia arengut jälgivad organisatsioonid ja nende poolt koostatavad rahvusvahelised demokraatia-indeksid liigitavad Eesti riigiks, kus demokraatia on valitsusvormina kinnistunud. Eestis toimuvaid valimisi peetakse vabadeks, võistluslikeks ja õiguspärasteks, demokraatlikke institutsioone toimivateks, põhi-õigusi kaitstuks, väljendusvabadust tagatuks ning ajakirjandust sõltumatuks (Freedom House 2014, Mölder ja Pettai 2013). Demokraatlike institutsioonide toimimine ja selleks vajalike õiguslike raamistike olemasolu, mille mõõtmisele rahvusvahelised demokraatia-indeksid peamiselt keskenduvad, on siiski vaid üks demokraatia ja demokratiseerumise tahkudest. Demokraatia toimimine ja püsijäämine sõltub ka sellest, millised on ühiskonnaliikmete väärtused, hoiakud, arusaamad ja käitumismustrid. Demokraatiat – „rahva võimu” – ei saa olla, kui kodanikud ei ole valmis poliitikas osalema ja võimu teostamiseks vajalikke samme astuma. Kvaliteetse demokraatia jaoks ei piisa mõistagi vaid osalemise faktist: mõtestatud valik eeldab vähemalt mõningast poliitilist kompetentsust ja kursisolemist ühiskonnas toimuvaga. Osalemisvalmiduse ja informeerituse kõrval eeldab demokraatia rea õiguste ja väärtuste – nende hulgas iga inimese õigus elule ja vabadusele, õiglus, võrdsus, mitmekesisus ja selle sallimine – teadvustamist ja tunnustamist. Demokraatia on mäng teatud reeglite järgi. Tegemist on keerulise ja nüansirohke mänguga; mänguga, mida võhik ei saa selgeks üleöö. Ühiskondlike siirdeprotsesside uurijad on koguni leidnud, et demokraatia *hoiakuline kinnistumine* on demokratiseerumise kõige keerulisem ja aeganõudvam osa (Linz ja Stepan 1996): väärtushinnangute ja käitumismustrite muutumiseks võib kuluda aastakümneid või koguni inimpõlvi.

Käesolev aruanne püüab Euroopa Sotsiaaluuringu küsitlusandmetele tuginedes heita valgust küsimusele, kuidas suhtuvad demokraatiasse Eesti elanikud. Mil määral demokraatia Eesti ühiskonna liikmetele korda läheb? Mida demokraatia siinsete inimeste arvates tähendab? Kuivõrd demokraatlikuks hindavad Eesti elanikud oma riiki ja kui rahul on nad sellega, kuidas demokraatia Eestis toimib? Kas ja kuidas oleneb inimese suhtumine demokraatiasse tema ühiskondlikust positsioonist – vanusest, soost, haridusest, rahvusest, kodakondsusest, majanduslikust olukorrast? Mil moel erinevad Eesti inimeste arusaamad teiste Euroopa riikide elanike omadest?

Käesolev aruanne põhineb Euroopa Sotsiaaluuringu 2012. aasta küsitlusvooru andmetel. Euroopa Sotsiaaluuring on üle-euroopaline küsitlusuuring, mida viiakse läbi iga kahe aasta tagant ning mis hõlmab laia ringi ühiskondade arenguga seotud teemasid. 2012. aasta küsitlusalade fookuses olid inimeste arusaamad, hoiakud ja hinnangud seoses demokraatiaga. Eestis küsitleti inimesi 2012. aasta septembrist 2013. aasta jaanuari lõpuni. Silmast-silma intervjuud viidi läbi 2380 vastanuga.

Käesolev aruanne jaguneb kuueks peatükiks. Esimene annab lühikese ülevaate uuringu valimist ja meetodikast. Teine peatükk keskendub küsimusele, kui oluliseks Eesti elanikud demokraatlikku valitsemist peavad. Kolmas peatükk võtab vaatluse alla demokraatia tähenduse ning neljas uurib Eesti elanike rahulolu demokraatia toimimisega. Viienda peatüki fookuses on usaldus Riigikogu ja erakondade vastu.

Viimane peatükk analüüsib, kuidas on omavahel seotud eluga rahulolu ning suhtumine demokraatiasse. Iga ülalnimetatud teema raames annab aruanne ülevaate nii olulisimatest elanikkonnarühmade vahelistest erinevustest kui ka Eesti paiknemisest võrdluses teiste uuritud riikidega.

On oluline rõhutada, et käesolev aruanne annab lugejale vaid esmase, valdavalt kirjeldava ülevaate Euroopa Sotsiaaluuringu demokraatiameetodite tulemustest ega pretendeeri konkreetsete teemade või uurimisküsimuste põhjalikule empiirilisele või teoreetilisele analüüsile. Sellise lähenemise tingib soov tuua uuringu tulemused Eesti lugeja ette võimalikult peatselt peale andmete kättesaadavaks muutumist. Mõistagi väärivad paljud aruandes kajastatud teemad märksa põhjalikumalt ja teaduslikumat käsitlemist. Aruande koostajad loodavad, et Euroopa Sotsiaaluuringu demokraatiameetodite andmed, mis on vabalt kättesaadavad uuringu kodulehel aadressil www.europeansocialsurvey.org, leiavad tulevikus laialdast kasutamist ning et nende põhjal valmib üliõpilastöid, väitekirju ja teadusartikleid, mis aitavad paremini mõista indiviidide suhtumist demokraatiasse, seda kujundavaid tegureid ja võimalikke tagajärgi.

Koostajad soovivad tänada Tartu Ülikooli sotsiaal- ja haridusteaduskonda ja Eesti Teadusagentuuri, kelle toetusel aitasid kaasa käesoleva aruande valmimisele.¹

¹ Aruande valmimist toetas TÜ sotsiaal- ja haridusteaduskond baasfinantseerimise raames ning Eesti Teadusagentuur institutsionaalse uurimisprojekti «Poliitiline kogukond muutuste keerises: Identiteet, suveräänsus ja demokraatia teisenevas maailmas» raames. Euroopa Sotsiaaluuringut rahastati 2012.–2013. aastal Eesti Rahvusvahelistumise programmi projekti raames.

1. METOODIKA JA VALIM

Mare Ainsaar, Piret Ehin, Ave Roots

Euroopa Sotsiaaluuring on laiaulatuslik rahvusvaheline sotsiaalteaduste uuring, mille eesmärgiks on ühiskondade arengu seaduspärasuste uurimine. Andmeid kogutakse silmast silma intervjuude käigus iga kahe aasta tagant alates 2002. aastast. Enam kui kolmekümnes riigis läbi viidav uuring sisaldab nii aastast aastasse korduvaid küsimusi kui ka vahelduva sisuga erimooduleid, mis uurivad süvitsi mõnd Euroopa ühiskondade jaoks olulist teemat. Uuringu erimoodulid on keskendunud sellistele teemadele nagu näiteks immigratsioon, tervis, heaolu, kodanikuaktiivsus, ühiskondlik õiglus, vananemine ja perekond. Euroopa Sotsiaaluuringu 2012. aastal läbi viidud küsitlusvooru üks erimoodulitest käsitles demokraatiat. Uuriti, kui oluliseks Euroopa elanikud demokraatiat peavad, mida demokraatia nende arvates tähendab ja kuidas nad hindavad demokraatia toimimist oma koduriigis. Demokraatiat puudutavad küsimused töötati välja rahvusvahelises koostöös Hanspeter Kriesi (Universität Zürich), Leonardo Morlino (Istituto Italiano di Scienze Umane), Pedro Magalhães (Universidade de Lisboa), Sonia Alonso (Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung) ja Mónica Ferríni (European University Institute) juhtimisel.

Euroopa Sotsiaaluuringu eesmärgiks on tagada andmete kõrge kvaliteet ja usaldusväarsus. Andmekogumisprotsess on rangelt reglementeeritud ning kasutusel on rida meetmeid andmete kvaliteedi ja rahvusvahelise võrreldavuse tagamiseks. Andmefailid ja nendega seonduv dokumentatsioon on vabalt kättesaadavad Euroopa Sotsiaaluuringu kodulehel www.europeansocialsurvey.org.

Eesti ühines Euroopa Sotsiaaluuringuga 2004. aastal, seega on alates 2004. aastast olemas ka võrdlusandmed Eesti kohta. Euroopa Sotsiaaluuringu läbiviimist Eestis korraldab Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi juures tegutsev tööühm Mare Ainsaare juhtimisel. Eestikeelne info uuringu kohta on leitav aadressil www.ess.ut.ee. Euroopa Sotsiaaluuringut võib lugeda üheks kõige produktiivsemaks sotsiaalteaduste projektiks Eestis – alates 2004. aastast kogutud andmete põhjal on avaldatud enam kui 250 publikatsiooni Eesti kohta; andmete kasutajaks on end kodulehel registreerinud üle 900 Eesti elaniku.

2012. AASTA UURING

2012. aastal viidi Euroopa Sotsiaaluuring läbi 30 riigis. Käesolevas aruandes esitatud võrdlevad tulemused põhinevad 23 riigi andmetel, mis olid läbinud kvaliteedikontrolli ja arhiveeritud aruande kirjutamise ajaks (s.o. 2014. aasta varakevadeks). Asjaolu, et kõikide riikide andmed ei olnud aruande kirjutamise ajal veel kättesaadavad, tähendab muuhulgas seda, et võrdlusbaas teiste post-kommunistlike riikidega on ahtavõitu: lisaks Eestile olid aruande kirjutamise ajal olemas andmed veel seitsme postkommunistliku riigi kohta, kellest vaid viis on sarnaselt Eestile Euroopa Liidu liikmed. Aruanne põhineb 2012. aasta uuringu andmete esimesel versioonil (ESS Round 6 2012).

Eesti valim koostati juhuvalimi printsiibil isikuvalimina. Valimi koostamise aluseks oli rahvastikuregister. 2012. aasta uuringu andmeid koguti 2012. aasta septembri algusest kuni 20. jaanuarini 2013. Kokku küsitleti Eestis 2380 inimest, vastamise määr oli 67,8%. Vastanute analüüs soo, vanuse haridustaseme ja regiooni järgi (Ainsaar jt. 2013) näitas, et tegemist on riigi ja regiooni tasandil Eesti rahvastiku suhtes esindusliku uuringuga.

Kuna on alust arvata, et mitmed inimeste hinnangud ja hoiakud on mõjutatud ühiskondlike ja meedia-sündmuste poolt (Whiteley jt. 2010), on oluline mainida sündmusi, mis võisid uuringu tulemustele mõju avaldada. Üks peamisi sündmusi, mis võis 2012. aasta teises pooles mõjutada rahulolu demokraatiaga Eestis, oli Reformierakonna rahastamiskandaal. Reformierakonna rahastamiskandaali uurimine tõstatas küsimuse ka teiste erakondade rahastamisest. Teema leidis aktiivset kajastust meedias ning kutsus esile mitmeid protestiliikumisi, mis väljendusid nii tänavademonstratsioonidena erinevates Eesti linnades, internetikommunidades kui ka avalike kirjadena. Eestile suhteliselt ebatüüpiliselt toimus küsitluse toimumise ajal ka rida streike. Kodanikualgatuse korras toimusid Reformierakonna finantseerimiskeemide vastu suunatud aktsioonid. Ulatuslik meditsiinitöötajate streik lõppes positiivse tulemusega meedikute jaoks. Lisaks toimusid koolireformiga seotud (peamiselt koolide ühendamise ja sulgemise vastased) meeleavaldused.

RAHVUSRÜHMADE MÄÄRATLEMINE

Üks käesoleva aruande ülesandeid on näidata, kuidas varieerub suhtumine demokraatiasse elanikkonnarühmade lõikes. Eesti andmete puhul on eriti huvipakkuv küsimus, kas ja kuidas erinevad eesti- ja venekeelsete elanike hoiakud ning hinnangud demokraatiaga seoses.

Kuna Euroopa Sotsiaaluuring ei küsi respondentidelt nende rahvusliku või etnilise kuuluvuse kohta, eristab käesolev aruanne kaht kogukonda lähtuvalt sellest, milline on peamine kodus kõneldav keel. See on ka kõige usaldusväärsem tunnus eri rahvuskogukondade eristamiseks Eestis (Espenberg jt 2013). Inimesi, kes kodus kõnelevad peamiselt eesti keelt, nimetatakse käesolevas uuringus „eestikeelseteks vastanuteks“. Inimesi, kes kõnelevad kodus peamiselt vene keelt, nimetatakse „venekeelseteks vastanuteks“. Valimisse kuuluvast 2380-st respondentist 1698 ehk 71,3% kasutas kodus peamiselt eesti keelt ja 648 vastanut ehk 28,5% vastanutest rääkis kodus peamiselt vene keelt. Respondente, kelle peamine kodune keel ei olnud ei eesti ega vene, oli valimis vaid neli (0,16% kõigist vastanutest). Võrdluseks: Eesti Statistika andmed rahvastiku rahvusliku koosseisu kohta näitavad, et 2013. aasta 1. jaanuari seisuga moodustasid eestlased 69,9%, venelased 25,2%, ukrainlased 1,7% ja valgevenelased 1,0% Eesti elanikkonnast (Eesti Statistika 2013). Teiste rahvuste osakaal oli alla 1%. Kokkuvõttes võime järeldada, et elanikkonna jagunemine koduse keele alusel uuringu valimis langeb suurel määral ühte rahvastiku rahvusliku koosseisu näitajatega. Lisas 1 toodud tabel esitab täiendavat teavet selle kohta, kuidas jagunesid käesoleva uuringu respondendid koduse keele ja kodakondsuse alusel.

2. DEMOKRAATIA OLULISUS

Piret Ehin ja Liisa Talving

Käesolev peatükk keskendub küsimusele, kui oluliseks Eesti elanikud demokraatlikku valitsemisviisi peavad. On oluline rõhutada, et siinkohal on vaatluse all põhimõtteline toetus demokraatiale kui printsiibile, mitte hinnangud selle kohta, kui hästi demokraatia konkreetsetes riigis toimib. Teoreetiline ja empiiriline kirjandus on selgelt näidanud, et eelnimetatute näol on tegemist eraldiseisvate analüütiliste kategooriatega (Easton 1975, Norris 1999, Klingemann 1999).

Varasemad uuringud on näidanud, et niinimetatud vanades demokraatias on toetus demokraatiale kui valitsusprintsiibile peaaegu konsensuslik. Demokraatiat peetakse parimaks võimalikuks valitsemisviisiks ning üheksa kümnendikku elanikest peab demokraatlikku valitsemist oluliseks või väga oluliseks. Uutes demokraatias on toetus demokraatiale nõrgemalt juurdunud. Näiteks toetas uuringu *New Baltic Barometer* andmetel kümme aastat tagasi, 2004. aastal, parlamendi laialisaatmist ja kõvakäelise juhi valitsemist 25% eestlastest ja 36% Eesti venekeelsetest elanikest. Lätis olid vastavad näitajad 30% ja 44%; Leedus 27% ja 46%. Samal aastal leidis vaid 46% eestlastest ja 39% Eesti venekeelsetest elanikest, et „demokraatia on alati eelistatav mistahes teist tüüpi valitsemisviisile“ (Ehin 2007).

Milline on Eesti elanike toetus demokraatiale pärast enam kui kahekümmet iseseisvusaastat? Euroopa Sotsiaaluuringu 2012. aasta küsitlusvoor mõõdab demokraatliku valitsemisviisi toetamist järgmise küsimuse abil: „Kui oluline on Teie jaoks elada riigis, mida valitsetakse demokraatlikult?“. Vastajatel paluti väljendada oma seisukohta skaalal 0–10, kus „0“ tähendab, et demokraatlik valitsemine „ei ole üldse oluline“ ja 10 väljendab seisukohta, et see on „äärmiselt oluline“.

Andmetest nähtub, et ülekaalukas osa Eesti elanikest peab demokraatlikku valitsemist tähtsaks. Keskmise hinnang demokraatia olulisusele on 8 palli (skaalal 0–10). 38,5% vastanutest hindab demokraatia tähtsust kõrgeima võimaliku hindegaga (10); neid, kes peavad demokraatiat täiesti ebaoluliseks (0 palli) on 2,6%. Kui lugeda demokraatia tähtsustajateks need inimesed, kes hindasid demokraatia olulisust skaala keskmisest väärtusest kõrgema hindegaga (6–10 palli) ning mitte-tähtsustajateks need, kelle vastused jäid vahemikku 0–4 palli, siis võime väita, et demokraatiat peab tähtsaks 82,3% Eesti elanikest ning eba- või väheoluliseks 6,7% elanikest. Inimesed, kes ei osanud öelda, kui tähtis demokraatlik valitsemine nende jaoks on, moodustasid vastanutest 2,6%.

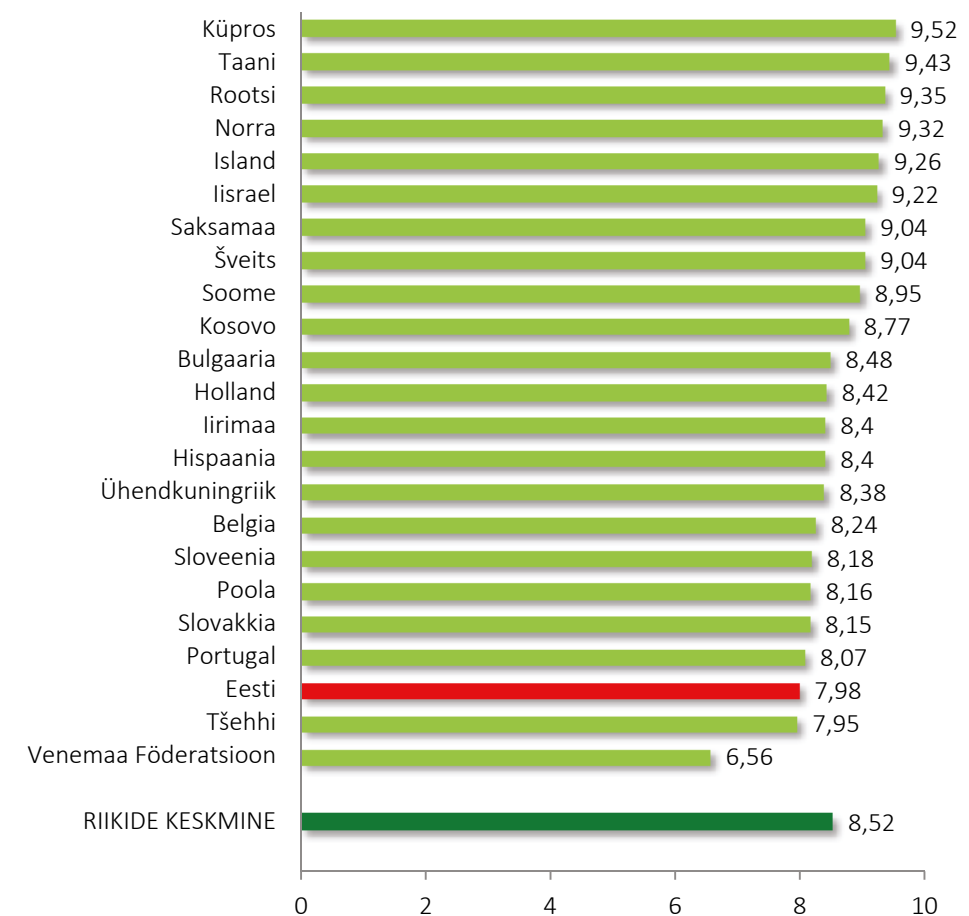
Võrdlus teiste uuringus hõlmatud riikidega näitab, et Eesti elanikud peavad demokraatiat vähemoluliseks kui teiste uuringus hõlmatud riikide elanikud keskmiselt (vt joonis 1). Demokraatiat tähtsustatakse kõige enam Põhja-Ameerikas, Küprosel ja Iisraelis, samuti Saksamaal ja Šveitsis (keskmise skaalal 0–10 üle 9 palli). Kõige vähem tähtsustavad demokraatiat Vene Föderatsiooni elanikud (keskmise skaalal 6,6 palli).

Erinevad Eesti elanikkonnarühmad tähtsustavad demokraatiat erineval määral. Vastanud, kelle kodune keel on eesti keel, peavad demokraatiat olulisemaks kui kodus vene keelt kõnelevad elanikud (vt joonis 2). Neist, kes kõnelevad kodus eesti keelt, pidas demokraatlikku valitsemist äärmiselt oluliseks 42,9%. Samal

seisukohal oli vaid 27,2% venekeelsetest elanikest. Nende osakaal, kes peavad demokraatiat väheoluliseks, on venekeelsete elanike seas peaaegu kolm korda suurem kui eestikeelsete seas (vastavalt 13,2% ja 4,4%).

Toetus demokraatiale varieerub ka kodakondsuse lõikes. Eesti kodanikud hindavad demokraatia olulisust skaalal 0–10 keskmiselt 8,2 palliga, Vene Föderatsiooni kodanikud 6,8 palliga ning määratlemata kodakondsusega isikud 7 palliga. Demokraatlikku valitsemist peab „äärmiselt oluliseks“ 41% Eesti kodanikest, 22,4% Venemaa kodanikest ning 27,4% määratlemata kodakondsusega isikutest. Koguni kümnendik (9,8%) Eestis elavatest Vene Föderatsiooni kodanikest peab demokraatiat üldse mitte oluliseks (0 palli); vastav näitaja Eesti kodanike seas on 1,6% ja määratlemata kodakondsusega isikute seas 3,2%.

Joonis 1. Demokraatia olulisus: Eesti võrdluses teiste riikidega

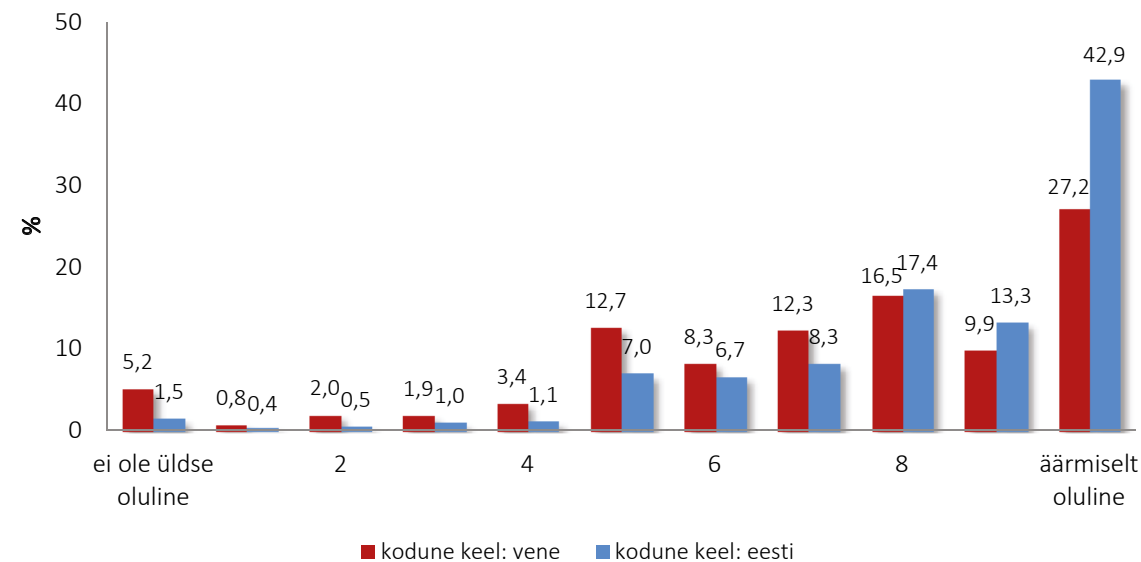

Vastajatelt küsiti: „Kui oluline on Teie jaoks elada riigis, mida valitsetakse demokraatlikult?“. Tulbad väljendavad keskväärtusi skaalal 0–10, kus 0 tähendab „ei ole üldse oluline“ ja 10 tähendab „äärmiselt oluline“. Vastanute arv kõikides riikides kokku: 43408.

Demokraatia tähtsustamine sõltub ka haridustasemest. Alg- või põhiharidusega inimesed hindavad demokraatia olulisust skaalal 0–10 keskmiselt 7,4 palliga, keskkharidusega inimesed 7,9 palliga ja kõrgharidusega vastanud 8,7 palliga. Kui alg- või põhiharidusega inimestest peab demokraatiat „äärmiselt oluliseks“ (skaala väärtus 10) 30,9%, siis keskkharidusega vastanute hulgas on vastav näitaja 36,2% ja kõrgharidusega vastanute hulgas 50,1%.

Mõningad erinevused ilmnevad ka vanuse ja soo lõikes. Vastanud, kes kuuluvad vanusegruppidesse 36–45 ja 56–65 on elanikkonna keskmisest pisut demokraatlikumalt meelestatud (keskmised vastavalt 8,1 ja 8,2 palli). Alla 26-aastased noored ja vastanud, kes on vanemad kui 75 aastat, tähtsustavad demokraatiat keskmisest vähem (keskmised vastavalt 7,8 ja 7,6 palli). Naised peavad demokraatlikku valitsemist pisut tähtsamaks kui mehed. Erinevused on küll väikesed, aga statistiliselt olulised.

Joonis 2. Demokraatia olulisus koduse keele lõikes

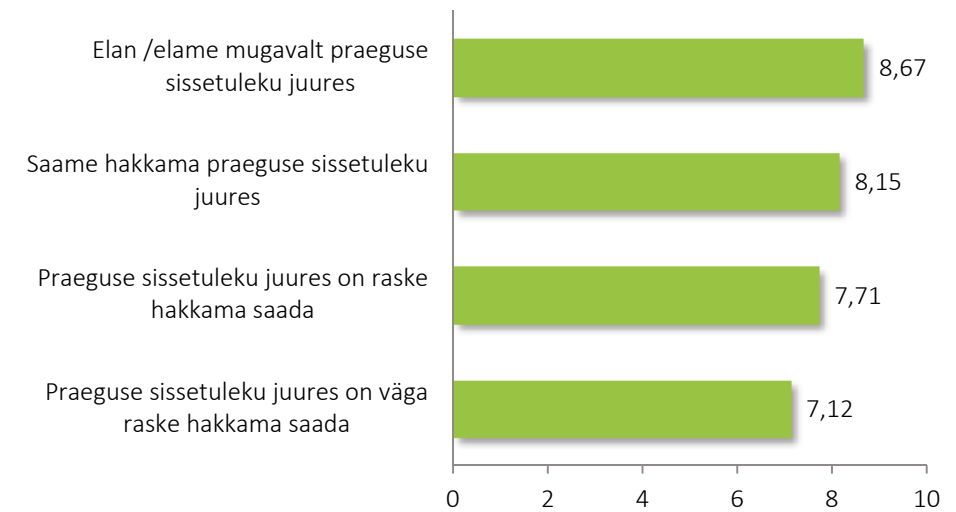

Vastajatelt küsiti: „Kui oluline on Teie jaoks elada riigis, mida valitsetakse demokraatlikult?“. Joonisel on toodud vastuste jaotus skaalal 0–10, kus 0 tähendab, et demokraatia „ei ole üldse oluline“ ja 10 tähendab „äärmiselt oluline“. Tulbad väljendavad vastusevariandi valinute protsenti kummaski elanikkonnarühmas. Vastanute arv: 2314.

See, kui oluliseks inimene demokraatlikku valitsemist peab, sõltub ka tema majandusliku toimetuleku tasemest. Uuringu raames paluti vastanutel hinnata oma leibkonna toimetulekut praeguse sissetulekutaseme juures (vastusevariandid: elan/elame mugavalt, saame hakkama, on raske hakkama saada, on väga raske hakkama saada). Andmetest selgub, et mida raskem on inimesel majanduslikult toime tulla, seda vähem tähtsustab ta demokraatiat (vt joonis 3). Vastanutest, kes elavad praeguse sissetulekutaseme juures mugavalt ära, peab 47,1% demokraatlikku valitsemist äärmiselt oluliseks. Neist inimestest aga, kel on väga raske majanduslikult toime tulla, hindab demokraatiat „äärmiselt oluliseks“ vähem kui kolmandik (32,5%).

Samuti väärrib tähelepanu küsimus, kas toetus demokraatiale kui valitsemisprintsibile varieerub erakonnaeelistuse lõikes. Vaatleme lähemalt nelja Riigikogus esindatud erakonna valijate vaateid (grupeerimise aluseks on respondendi ütlus selle kohta, millisele erakonnale ta 2011. aasta Riigikogu valimistel oma hääle andis). Andmetest nähtub, et kui Isamaa ja Res Publica Liidu (IRL), Reformierakonna ning Sotsiaaldemokraatliku Erakonna (SDE) valijate hinnangud demokraatia olulisusele on väga sarnased (keskmised skaalal 0–10 vastavalt 8,7, 8,7 ja 8,6 palli), siis Keskerakonna valijad peavad demokraatiat vähem oluliseks (keskmine 7,9 palli). Neid, kes peavad demokraatiat „äärmiselt oluliseks“ on IRLi valijate hulgas 50,6%, Reformierakonna valijate hulgas 48,5% ja SDE valijate hulgas 49,6%. Keskerakonna valijatest seevastu pidas demokraatiat „äärmiselt oluliseks“ kõigest 35,3%.

Joonis 3. Demokraatia olulisus leibkonna majandusliku toimetuleku lõikes

Vastajatelt küsiti: „Kui oluline on Teie jaoks elada riigis, mida valitsetakse demokraatlikult?“. Tulbad väljendavad keskvaartusi skaalal 0–10, kus 0 tähendab „ei ole üldse oluline“ ja 10 tähendab „äärmiselt oluline“. Vastanute arv: 2313.

Püüdes eeltoodu põhjal luua veendunud demokraadi koondportreed, võime järeldada, et kõige demokraatlikumalt meelestatud Eesti elanik on eesti rahvusest keskealine või eakam kõrgharitud naisterahvas, kes hääletab valimistel Reformierakonna, IRLi või sotsiaaldemokraatide poolt ning kelle leibkonna sissetulekud võimaldavad mugavat äraelamist. Demokraatia läheb kõige vähem korda madala haridustasemega meessoost Vene Föderatsiooni kodanikule, kellel on raskusi majandusliku toimetulekuga.

3. DEMOKRAATIA TÄHENDUS

Piret Ehin ja Liisa Talving

Ehkki demokraatia on kujunenud üleilmselt hinnatud väärtuseks, ei ole demokraatia mõiste täpne sisu ja tähendusväli lihtsasti määratletavad. Osaliselt tulenevad raskused demokraatia defineerimisel selle mõiste mitmetuhande aasta pikkusest ajaloost: demokraatia ongi eri aegadel ja erinevais paigus tähendanud erinevaid asju. Reaktsioonina 19. sajandil levinud normatiivsele, nn. superkodaniku ideaalist lähtuval demokraatiateooriale, kerkis 20. sajandi keskpaigas esile minimalistlik, protseduuriline arusaam demokraatiast, mis keskendus valimistega seonduvatele reeglitele ja nende järgimisele. Selle käsitluse kohaselt on demokraatia eelkõige poliitiline meetod juhtide ja otsustajate valimiseks. Selle suuna esindajate – kellest tuntuim on Joseph Schumpeter – eesmärk oli muuta demokraatia mõiste mõõdetavaks ja empiirilisel uuritavaks (Schumpeter 1946). Schumpeteri protseduurilist mudelit täiendas Robert Dahl (1956, 1989), kelle poolt määratletud kriteeriumid on aluseks mitmetele tänapäevastele demokraatiaindeksitele. Dahli kriteeriumid on järgmised: poliitilisi otsusi langetavad rahva poolt põhiseaduslikul alusel valitud esindajad; esindajate ametisemääramine ja sealt eemaldamine toimub regulaarsete, vabade ja ausate valimiste teel; peaaegu kõik täiskasvanud elanikud omavad õigust valimistel hääletada ja valitud ametikohtadele kandideerida; väljendusvabadus on tagatud; info ei ole monopoliseeritud ning elanikel on õigus otsida alternatiivseid infoallikaid; tagatud on vabadus moodustada sõltumatuid ühendusi ja organisatsioone, sealhulgas erakondi.

Eelnimetatud protseduuriliste demokraatiakriteeriumite kõrval on viimastel aastakümnetel hakatud enam tähelepanu pöörama demokraatia kultuurilistele, s.o. omaks võetud normide, väärtushinnangute ja hoiakutega seotud aspektidele (Chandler 2000, Diamond 2000, 2001, 2008). Viimaste aastakümnete kogemus näitab, et protseduuriliselt korrektsete valimiste korraldamisega saavad hakkama ka mitte-liberaalsed režiimid (Zakaria 1997). Protseuurilise lähenemise kriitikud rõhutavad, et liberaalne demokraatia hõlmab märksa enam kui üksnes vabaid valimisi – see tähendab liberaalseid põhiseaduslikke norme ja nende järgimist, õigusi ja vabadusi, kodanike soovi ja suutlikkust poliitikas osaleda, õigusriiklust, avalikku ja mõtestatud arutelu, poliitilist haritust ja asjatundlikkust, teatava ühise identiteedi olemasolu ning ka võrdseid võimalusi ja vähemalt mõningat sotsiaalset solidaarsust.

Valimistekeskse definitsiooni ebapiisavusele viitab ka asjaolu, et nii teoreetikud kui praktikud pööravad esindusdemokraatia kõrval järjest enam tähelepanu mitmesugustele muudele demokraatiavormidele. Nende hulka kuuluvad näiteks osalev demokraatia, otsedemokraatia, arutlev demokraatia ja sotsiaalne demokraatia. Osalev demokraatia rõhutab huvitatud osapoolte vahetut kaasamist otsuste tegemise protsessi (ka valimistevahelisel ajal). Otsedemokraatia viitab referendumitele, kus ühiselu korraldamise küsimusi otsustavad kodanikud ise, mitte nende poolt valitud esindajad. Arutlev demokraatia rõhutab avaliku, argumenteeritud arutlemise tähtsust. Sotsiaalne demokraatia juhib tähelepanu asjaolule, et demokraatia eeldab teatavat majandusliku arengu taset ja sotsiaalsete garantiide olemasolu.

Kirjeldataud mõisteline paljus teeb demokraatlikkuse kriteeriumite määratlemise raskeks. Ka kriitika, mida on pälvinud laialtkasutatavad rahvusvahelised demokraatiaindeksid, tuleneb suuresti raskustest demokraatia defineerimisel (Coppedge, Gerring jt. 2011).

DEMOKRAATIA TUNNUSJOONED JA NENDE OLULISUS

Eelöeldu valguses on põhjust küsida, kuidas mõistavad demokraatia tähendust Eesti elanikud. Euroopa Sotsiaaluuringu 2012. aasta küsitlus mõõtis demokraatia tähendust järgmiselt: inimestele esitati loetelu võimalikest demokraatia tunnusoontest ning neil paluti nimetada, kui oluliseks „demokraatia jaoks üldiselt“ nad iga loetletud komponenti peavad. Loetelu hõlmab demokraatia protseduurilisi aspekte (vabad ja ausad valimised), õigusriiklust („kohtud kohtlevad kõiki ühtemoodi“), sõna- ja meediavabadusega seonduvat, vähemuste õiguste kaitset, otsest demokraatiat (referendumid), arutlevale demokraatiale viitavaid jooni („valijad arutavad oma tuttavatega poliitika üle, enne kui otsustavad, kuidas valida“) ja veel mitmeid aspekte.

Arvestades erinevusi kahe peamise rahvusrühma hoiakutes, esitame hinnangud koduse keele lõikes (vt joonis 4). Tulemused näitavad, et Eesti elanike jaoks on demokraatia mõiste tähendusväli lai, hõlmates paljusid erinevaid tunnusoone. Vabade ja ausate valimiste kõrval peetakse äärmiselt oluliseks ka kohtute tööd, õigusriiklusega seonduvaid küsimusi ning demokraatia kommunikatiivseid aspekte („valitsus selgitab oma otsuseid valijatele,“ „meedia annab kodanikele usaldusväärset informatsiooni valitsuse töö hindamiseks“). Venekeelsed elanikud peavad demokraatia keskseks koostisosaks ka sotsiaalset solidaarsust ja vähemuste õiguste kaitset, tähtsustades selliseid tunnusoone nagu „valitsus kaitseb kõiki kodanikke vaesuse eest“, „valitsus võtab kasutusele meetmeid sissetulekute erinevuste vähendamiseks“ ning „vähemusgruppide õigused on kaitstud“. Eestikeelsete elanike jaoks on nimetatud tunnused demokraatia jaoks mõnevõrra vähem tähtsad. Kokkuvõttes näitab joonis 4, et eestikeelsed elanikud on demokraatia mõiste tähenduse määratlemisel mõnevõrra valivamad kui venekeelsed elanikud: nende keskmised hinnangud loetletud tunnusoonte olulisusele on madalamad kui venekeelsete vastanute omad.

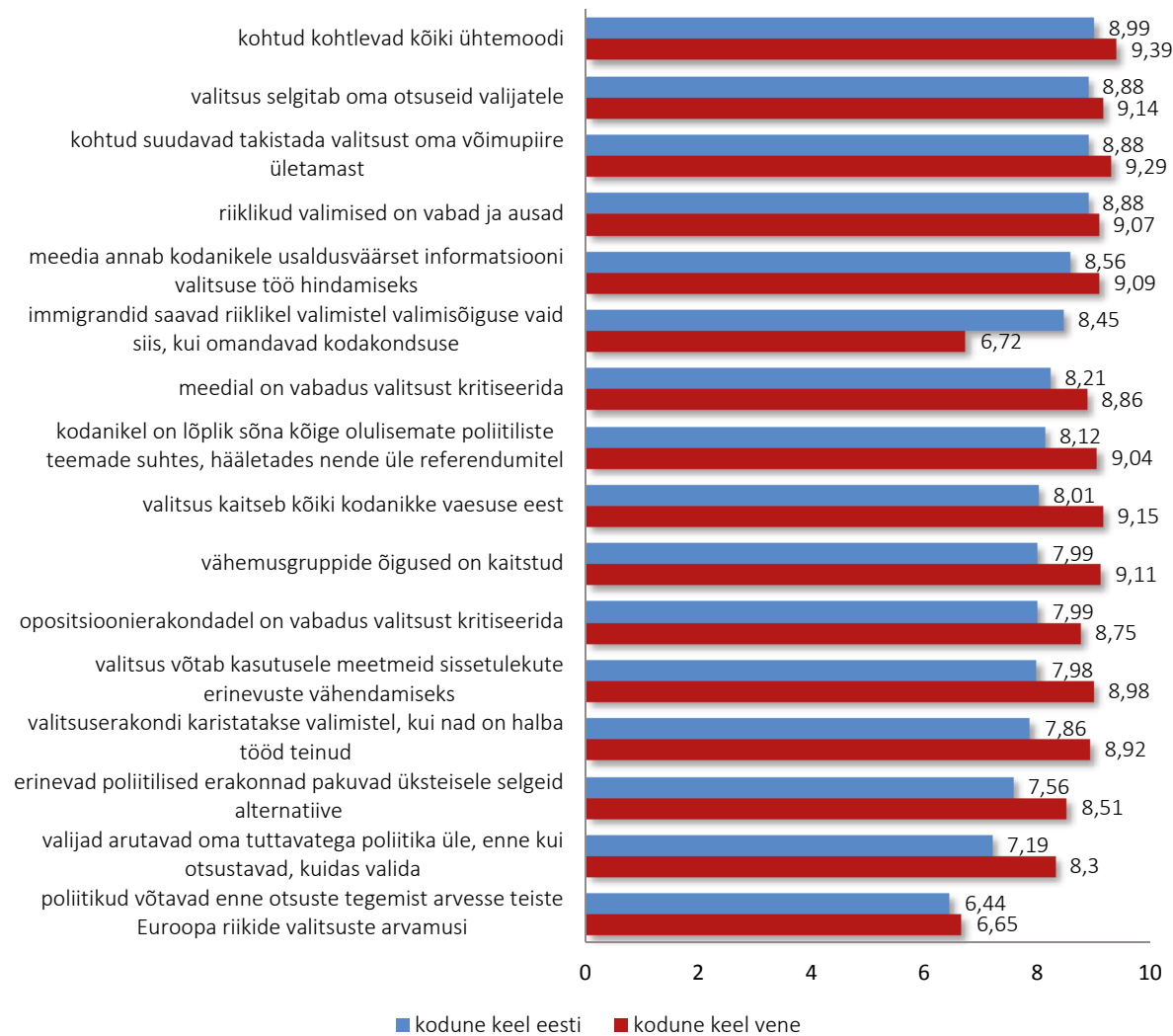
Lisaks kodusele keelele varieeruvad arusaamad demokraatiast ka hariduse lõikes. Kõrgharitud inimesed peavad vabu valimisi, ühetaolist kohtlemist kohtutes, kohtute suutlikkust valitsust kontrollida, meedia usaldusväärset ning ajakirjanduse ja opositsioonierakondade vabadust valitsust kritiseerida demokraatia jaoks olulisemaks kui kesk- või põhiharidusega vastanud. Näiteks vabade valimiste olulisust hindasid kõrgharitud keskmiselt 9,4 palliga, keskharidusega inimesed 9,0 palliga, ning alg- või põhiharidusega vastanud 8,4 palliga. Keskharidusega vastanud seevastu tähtsustavad teistest gruppidest enam kaitstust vaesuse eest ja sissetulekute erinevuste vähendamist. Kokkuvõttes võime järeldada, et alg- ja põhiharidusega inimesed hindasid loetletud tunnusoonte tähtsust madalamaks kui teised. Samuti ilmnesid erinevad rõhuasetused demokraatia oluliste tunnusoonte määratlemisel. Kõrgharitud tähtsustavad enam protseduurilisi, õigusriikluse ja ajakirjandusvabadusega seotud aspekte; keskharidusega inimestele läheb teistest enam korda sotsiaalne solidaarsus.

Hinnangud demokraatia tunnusoonte olulisusele sõltuvad vastanute majanduslikust toimetulekust. Elanikud, kes elavad oma leibkonna praeguse sissetuleku juures mugavalt ära, omistavad märksa suuremat tähtsust vabadele valimistele kui need vastanud, kellel on majanduslikult väga raske toime tulla (keskmised vastavalt 9,2 ja 8,6). Samas omistavad nad vähem tähtsust kodanike kaitstusele vaesuse eest kui need inimesed, kes hindavad oma majanduslikku olukorda väga raskeks (keskmised vastavalt 7,5 ja 8,7). Samasugused erinevused ilmnevad hinnangutes sellele, kui oluline demokraatia jaoks on see, et valitsus rakendaks meetmeid sissetulekute erinevuste vähendamiseks (majanduslikult hästi toimetulevate vastanute keskmine hinnang 7,3 palli; suurte raskustega toimetulijate keskmine hinnang 8,8 palli).

Samuti ilmneb, et naised panevad demokraatia tähenduse määratlemisel sotsiaalsele õiglusele, võrdsemate võimaluste loomisele ja vähemuste õiguste kaitsele pisut rohkem rõhku kui mehed.

Erinevused ilmnevad ka kodakondsuse lõikes. Vene kodanikud omistavad pea kõikidele väljapakutud demokraatia tunnusoontele suuremat tähtsust kui Eesti kodanikud. Kõige olulisemad kategooriad Vene

Joonis 4. Hinnang demokraatia võimalike tunnusoonte olulisusele koduse keele lõikes

Vastajatelt küsiti: „Kui oluline on Teie arvates demokraatia jaoks üldiselt, et...?“. Tulbad väljendavad keskvärtusi skaalal 0–10, kus 0 tähendab „ei ole üldse oluline“ ja 10 tähendab „äärmiselt oluline“. Vastanute arv: 2234–2324 (sõltuvalt väitest).

kodanike jaoks on kõigi elanike ühetaoline kohtlemine kohtutes, kaitse vaesuse vastu, vähemuste õiguste kaitse ning see, et valitsus seletaks oma otsuseid rahvale (keskmine hinnang nimetatud komponentide olulisusele 9,2–9,5 palli). Eesti kodanike jaoks on kõige olulisemad demokraatia tunnusooned ühetaoline kohtlemine kohtutes, kohtute võime takistada valitsust oma võimupiire ületamast, vabad valimised ning samuti see, et valitsus seletab oma otsuseid rahvale (keskmised hinnangud 8,9–9,0 palli). Eesti kodanikud omistavad teistest märksa suuremat tähtsust sellele, et immigrandid saaksid Riigikogu valimistel hääletada vaid siis, kui on omandanud kodakondsuse (Eesti kodanike keskmine hinnang 8,2, Vene kodanikel 6,1 ja määratlemata kodakondsusega inimestel 6,6 palli).

Erakondliku eelistuse lõikes ilmnevad samuti mitmed olulised erinevused selle osas, milliseid demokraatia aspekte oluliseks peetakse (vt tabel 1). Keskerakonna ja SDE toetajad kalduvad erinevaid ankeedis nimetatud aspekte üldjuhul olulisemaks pidama kui Reformierakonna ja IRLi valijad. Keskerakonna pooldajad peavad teistega võrreldes mõnevõrra enam oluliseks, et valijad arutaksid poliitika üle oma tuttavatega, et erinevad erakonnad pakuksid üksteisele selgeid alternatiive ning et valitsusparteiseid karistataks valimistel halva töö eest. Samuti tähtsustavad nad teise erakondade valijatest enam sotsiaalset

Tabel 1. Hinnangud demokraatia võimalike tunnusoonte olulisusele erakonnaelistuse lõikes

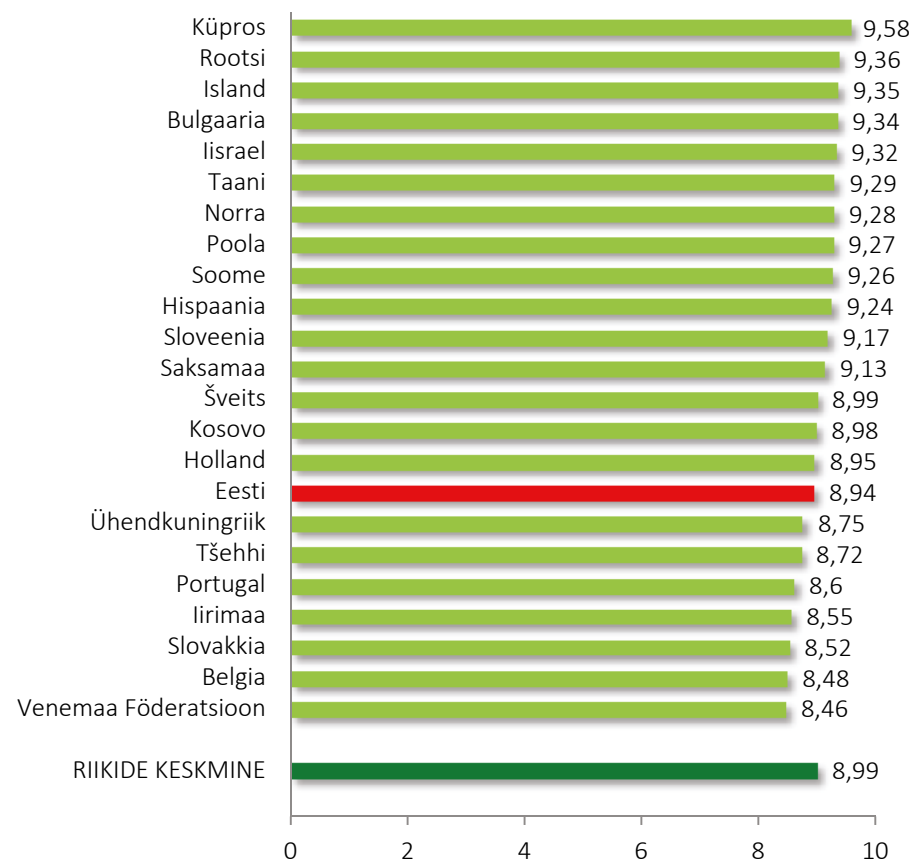
	Reform		IRL		Kesk		SDE	
	Kesk- väärtus	% äär- miselt olu- line	Kesk- väärtus	% äär- miselt olu- line	Kesk- väärtus	% äär- miselt olu- line	Kesk- väärtus	% äär- miselt olu- line
riiklikud valimised on vabad ja ausad	9,21	66,83	9,21	67,98	8,98	63,80	9,26	68,91
valijad arutavad oma tuttavatega poliitika üle, enne kui otsustavad, kuidas valida	7,34	24,69	7,41	21,02	7,95	38,77	7,51	24,05
erinevad poliitilised erakonnad pakuvad üksteisele selgeid alternatiive	7,69	25,76	7,89	26,44	8,15	42,32	7,94	32,77
opositsioonierakondadel on vabadus valitsust kritiseerida	8,19	37,97	8,2	36,57	8,58	49,85	8,43	46,84
meedial on vabadus valitsust kritiseerida	8,38	41,44	8,38	39,08	8,69	52,76	8,62	50,84
meedia annab kodanikele usaldusväärset informatsiooni valitsuse töö hindamiseks	8,66	50,99	8,78	52,27	8,89	60,24	9,09	63,87
vähemusgruppide õigused on kaitstud	8,21	38,37	7,85	33,72	8,69	57,28	8,37	46,19
kodanikel on lõplik sõna kõige olulisemates küsimustes, hääletades referendumitel	8,08	35,98	7,90	34,86	8,63	54,66	8,43	44,96
immigrandid saavad riiklikel valimistel osaleda vaid siis, kui omandavad kodakondsuse	8,61	53,98	8,62	46,24	7,45	41,69	8,61	50,84
kohtud kohtlevad kõiki ühtemoodi	9,16	65,51	9,19	68,36	9,11	69,82	9,37	73,19
kohtud suudavad takistada valitsust oma võimupiire ületamast	9,02	60,75	9,04	63,07	9,14	68,01	9,29	71,67
valitsuserakondi karistatakse valimistel, kui nad on halba tööd teinud	7,89	31,49	7,62	32,95	8,64	53,73	8,26	43,67
valitsus kaitseb kõiki kodanikke vaesuse eest	7,89	37,47	7,59	34,66	8,87	63,61	8,49	50,00
valitsus selgitab oma otsuseid valijatele	8,97	54,81	8,88	55,37	9,05	65,65	9,19	64,98
valitsus võtab kasutusele meetmeid sissetulekute erinevuste vähendamiseks	7,74	34,33	7,53	32,39	8,87	59,51	8,39	48,94
poliitikud võtavad enne otsuste tegemist arvesse teiste Euroopa riikide valitsuste arvamusi	6,5	10,30	6,27	10,92	6,80	25,39	6,39	12,02

Vastajatelt küsiti: „Kui oluline on Teie arvates demokraatia jaoks üldiselt, et...?“. Keskvärtused skaalal 0–10, kus 0 tähendab „ei ole üldse oluline“ ja 10 tähendab „äärmiselt oluline“. Lisaks on toodud skaala maksimaalse väärtuse (10) valinute protsentuaalne osakaal. Erakonnaelistus on määratletud vastavalt hääletusotsusele 2011. aasta Riigikogu valimistel. Erakonna poolt hääletanute respondentide arv: Reform – 406, Kesk – 331, IRL – 178, SDE – 239.

solidaarsust – seda, et valitsus pakuks kaitset vaesuse eest ning rakendaks meetmeid sissetulekute erinevuste vähendamiseks. Nii SDE kui Keskerakonna valijad leiavad praeguste valitsusparteide toetajatest sagedamini, et demokraatia jaoks on oluline, et meedia ja opositsioonierakondadel oleks vabadus valitsus kritiseerida, et meedia annaks kodanikele infot valitsuse töö hindamiseks, et vähemusgruppide õigused oleks kaitstud, et kodanikel oleks referendumite läbi lõplik sõna poliitilistes küsimustes, et kohtud takistaksid valitsust võimupiire ületamast ning et valitsus selgitaks valijatele oma otsuseid. Keskerakonna valijatega võrreldes tähtsustab koalitsioonierakondade toetajaskond enam asjaolu, et riiklikud valimised oleksid vabad ja ausad, et immigrandid saaksid valimisõiguse vaid kodakondsuse omandamise korral ning et kohtud kohtleksid kõiki ühtemoodi.

Võrdlus teiste riikidega näitab, et Eesti elanikud määratlevad demokraatia tähendust väga sarnaselt sellele, kuidas seda keskmiselt teevad teiste uuringus hõlmatud riikide elanikud. Eesti elanike keskmine arusaam demokraatia tunnusoonte olulisusest vastab teiste riikide keskmisele hinnangule ühe-kahe kümnendiku palli täpsusega. Eesti elanikud tähtsustavad teiste riikide elanikest pisut enam võimalust hääletada referendumitel (Eesti vastanute ja kõigi uuritud riikide keskmine vastavalt 8,4 ja 8,2) ning kohtute suutlikkust takistada valitsusel võimupiire ületamast (keskmised vastavalt 9,0 ja 8,8). Samas omistavad Eesti elanikud uuritud riikide keskmisest pisut vähem tähtsust kodanike kaitstusele vaesuse vastu (keskmised vastavalt 8,3 ja 8,6). Illustreerimaks riikidevahelisi erinevusi demokraatia määratlemisel toome ära riikide elanike keskmised hinnangud vabade valimiste olulisusele (vt joonis 5).

Joonis 5. Vabade valimiste olulisus demokraatia jaoks: Eesti võrdluses teiste riikidega

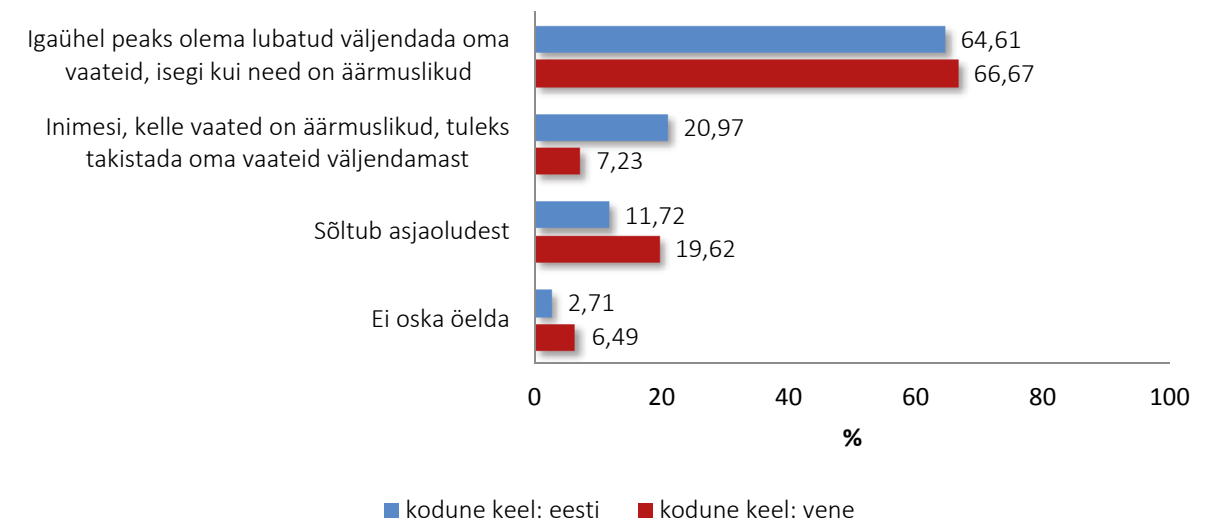
Vastajatelt küsiti: „Kui oluline on Teie arvates demokraatia jaoks üldiselt, et riiklikud valimised on vabad ja ausad?“ Vastanutel paluti väljendada oma seisukohta skaalal, kus 0 tähendab „ei ole üldse oluline“ ja 10 tähendab „äärmiselt oluline“. Vastanute arv kõikides riikides kokku: 43196.

VÄLJENDUSVABADUS JA SELLE PIIRID

Veel üks demokraatia tähendusega seonduv küsimus, millele Euroopa Sotsiaaluuringu andmed valgust heidavad, on Eesti elanike arvamus sõnavabadusest ja selle piiridest. Intervjueeritavatele esitati järgmine küsimus: „On erinevaid arvamusi selle kohta, kas demokraatias peaks igal olemasoleval lubatud väljendada avalikult oma poliitilisi vaateid, isegi kui need on äärmuslikud. Kumb neist kaardil olevatest väidetest kirjeldab Teie arvates seda, mida peate demokraatia jaoks üldiselt parimaks?“. Vastajatel oli võimalik valida kahe vastusevariandi vahel: „igal olemasoleval lubatud väljendada avalikult oma poliitilisi vaateid, isegi kui need on äärmuslikud“ ja „inimesi, kelle poliitilised vaated on äärmuslikud, tuleks takistada oma vaateid vabalt väljendama“. Ka vastus „sõltub asjaoludest“ salvestati eraldiseisva kategooriana.

Arvestades seniilmnenud erinevusi kahe peamise rahvusühenduse hoiakutes, esitame ka siin tulemused koduse keele lõikes (vt joonis 6). Näeme, et ligikaudu kaks kolmandikku nii eestikeelsetest kui venekeelsetest vastanutest peab demokraatia jaoks parimaks piiramatut väljendusvabadust. Nende inimeste osakaal, kes leidsid, et äärmuslike vaadete väljendamist tuleks takistada, oli eestikeelsete vastanute hulgas märksa kõrgem kui venekeelsete vastanute seas (vastavalt 21% ja 7,2%). 11,7% eestikeelsetest ja 19,6% venekeelsetest elanikest leidis, et see, kumb on demokraatia jaoks parim, sõltub asjaoludest. 2,7% eestikeelsetest ja 6,5% venekeelsetest elanikest andis vastuseks „ei oska öelda“.

Joonis 6. Arvamus väljendusvabaduse ja selle piiramise kohta koduse keele lõikes

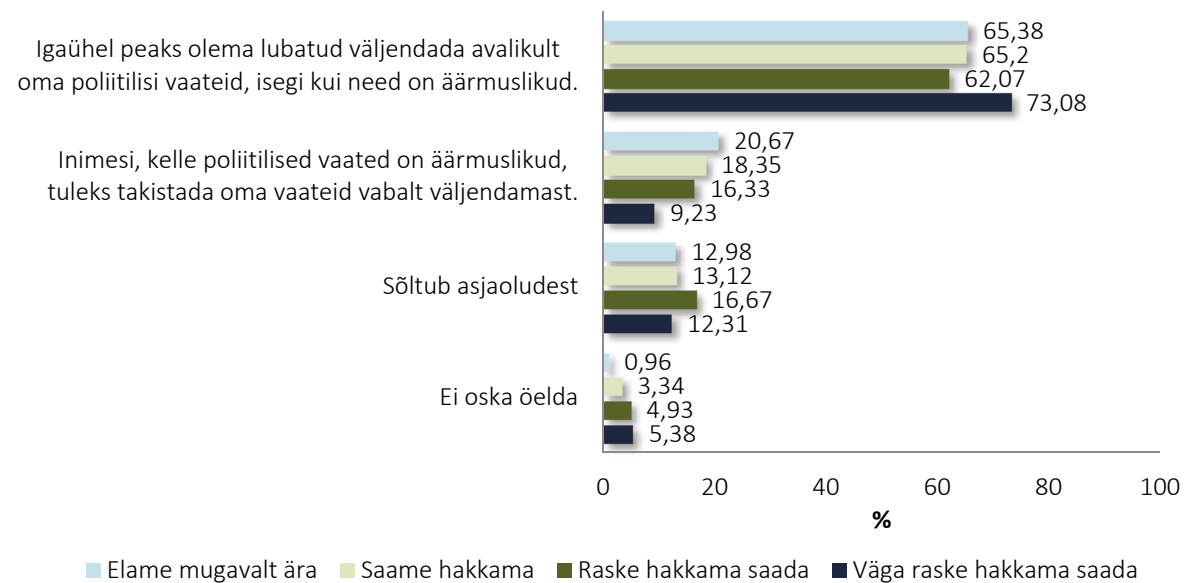

Vastajatelt küsiti „Kumb /.../ väidetest kirjeldab Teie arvates seda, mida peate demokraatia jaoks üldiselt parimaks?“. Tulbad väljendavad väitega nõustujate protsentuaalset osakaalu. Vastanute arv: 2380.

Piiramatut väljendusvabadust toetab 62,9% alg- või põhiharidusega inimestest, 66,9% keskharidusega vastanutest ning 64,3% kõrgharitudest. Kõrgharidusega vastanute hulgas on proportsionaalselt enam neid, kes leiavad, et äärmuslike vaadete väljendamist tuleks piirata. Sellel seisukohal on 17,9% alg- või põhiharidusega inimestest, 14,7% keskharidusega inimestest ja 20,7% kõrgharitudest.

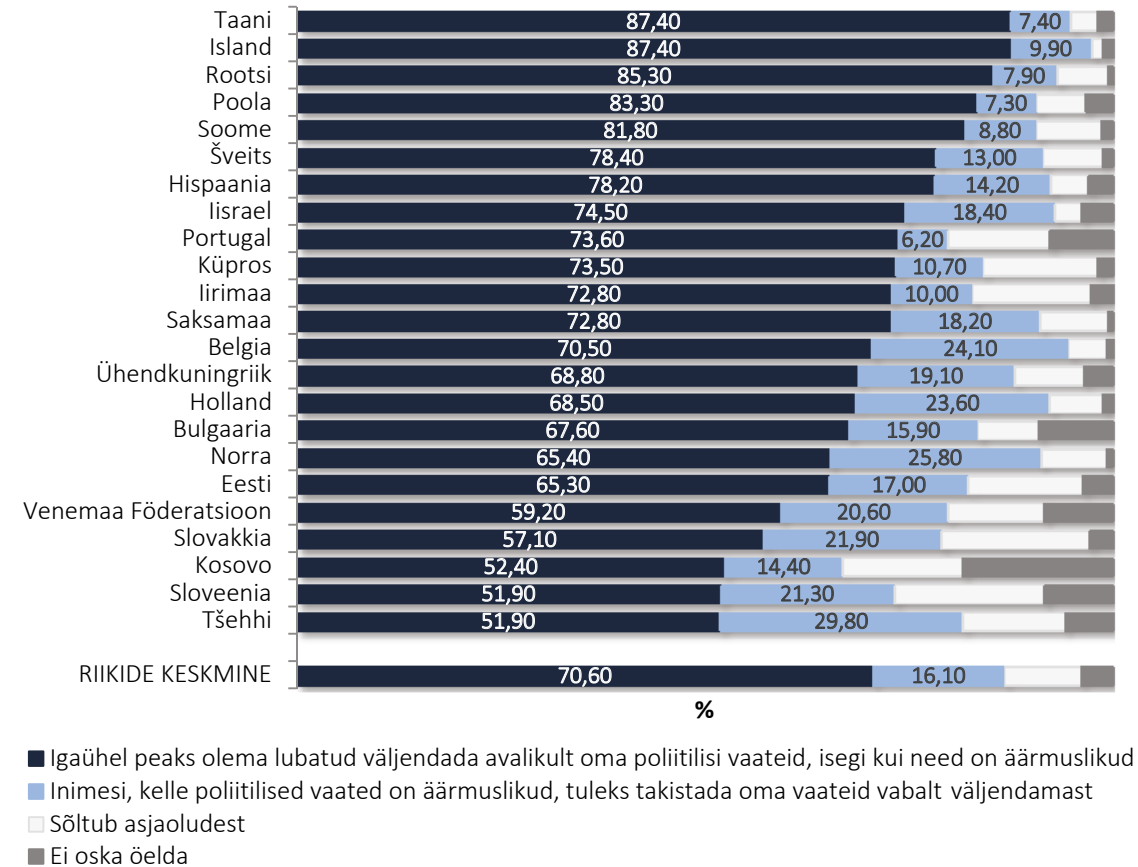
Teine tegur, mis tugevalt mõjutab seisukohti väljendusvabaduse küsimuses, on leibkonna majanduslik toimetulek (vt joonis 7). Indiviidid, kellel on oma sissetulekute juures väga raske toime tulla, on teistest märksa altimad toetama piiramatut väljendusvabadust, s.h. vabadust väljendada äärmuslikke vaateid.

Joonis 7. Arvamus väljendusvabaduse ja selle piiramise kohta majandusliku toimetuleku lõikes

Vastajatelt küsiti „Kumb /.../ väidetest kirjeldab Teie arvates seda, mida peate demokraatia jaoks üldiselt parimaks?“. Tulbad väljendavad väitega nõustujate protsentuaalset osakaalu. Vastanute arv: 2380.

Joonis 8. Arvamus väljendusvabaduse ja selle piiramise kohta: Eesti võrdluses teiste riikidega

Vastajatelt küsiti „Kumb /.../ väidetest kirjeldab Teie arvates seda, mida peate demokraatia jaoks üldiselt parimaks?“. Tulbad väljendavad vastuste protsentuaalset jaotust. Vastanute arv kõikides riikides kokku: 46146.

Kui vaatleme väljendusvabadusega seotud seisukohti riikide võrdluses, ilmnevad olulised erinevused (vt joonis 8). Piiramatut väljendusvabadust pooldavad 87,4% Taani ja Islandi elanikest, üle 80% ulatub sel seisukohal olevate inimeste osakaal ka Poolas, Rootsis ja Soomes. Tšehhi Vabariigis seevastu toetab piiramatut väljendusvabadust kõigest 51,9% vastanutest. Eestis on piiramatut väljendusvabaduse toetajate osakaal (65,3%) madalam kui uuritud riikides keskmiselt (70,6%). Suhteliselt madal toetus piiramatule väljendusvabadusele on iseloomulik ka teistele uuringus hõlmatud post-kommunistlikele riikidele (v.a. Poola).

AVALIKU ARVAMUSE SOOVITAV MÕJU POLIITIKAKUJUNDAMISELE

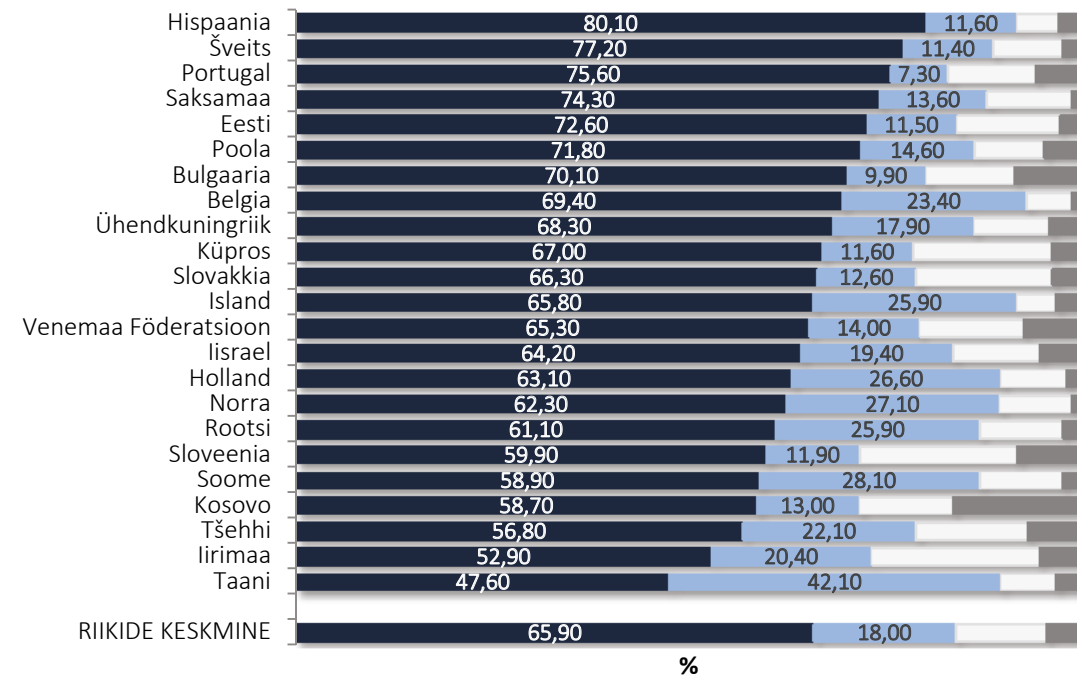
Veel üks demokraatia tähendusega seonduv küsimus, mida Euroopa Sotsiaaluuringu andmed võimaldavad analüüsida, puudutab avaliku arvamusel soovitatavat mõju poliitikakujundamisele. Vastanutelt küsiti: „Kumb selle kaardi väidetest kirjeldab Teie arvates seda, mida peate demokraatia jaoks üldiselt parimaks?“. Vastusevariandid olid: „valitsus peaks muutma oma plaanitud poliitikat vastavalt sellele, mida enamik inimesi arvab“ ja „valitsus peaks jääma oma plaanitud poliitika juurde sõltumata sellest, mida enamik inimesi arvab“. Küsimus puudutab mitmeid olulisi dilemmasid demokraatia-teemalistes aruteludes. Kas demokraatia jaoks on parim, et valitsus järgib sihikindlalt plaanitud poliitikat ja jääb igal juhul truuks programmile, mille teostamiseks valijad poliitikele mandaadi andsid? Või on demokraatia jaoks parim kodanike soov ära kuulav ja nendega arvestav valitsus, mis kujundab – ja vajadusel muudab – poliitikat vastavalt rahva arvamusele? Küsimus puudutab kaudset ka selliseid tundlikke teemasid nagu eliidi autonoomia, populism ning tavakodanike poliitiline kompetentsus.

Ülekaalukas osa (72,6%) Eesti elanikest on seisukohal, et valitsus peaks plaanitud poliitikat muutma vastavalt sellele, mida enamik inimesi arvab. Sellel seisukohal oli 75,0% eestikeelsetest ja 66,7% venekeelsetest vastanutest. 12,7% eestikeelsetest ja 8,6% venekeelsetest vastanutest leidis, et valitsus peaks jääma oma plaanitud poliitika juurde sõltumata sellest, mida enamik inimesi arvab. Kümnendik (10,7%) eestikeelsetest ja 18,9% venekeelsetest vastanutest usub, et see, kumb väide on demokraatia jaoks parem, sõltub asjaoludest. Teiste uuritud riikidega võrreldes on Eestis keskmisest enam respondente, kelle hinnangul valitsus peaks oma poliitikat muutma vastavalt rahva arvamusele (riikide keskmine 65,9%, vt joonis 9).

Vaadeldes arvamusel haridustaseme lõikes, leiame, et kõrgema haridustasemega inimeste seas on proportsionaalselt enam neid, kes leiavad, et valitsus peaks järgima oma programmi poliitikat hoolimata sellest, mida enamik inimesi arvab. Madalama haridustasemega inimeste seas seevastu on rohkem neid, kes tähtsustavad rahva arvamust ja soovivad, et valitsus sellega poliitikakujundamisel arvestaks (vt joonis 10).

Vaadeldes Eesti elanike seisukohti antud küsimuses majandusliku toimetuleku lõikes, selgub, et programmi sihikindlust poliitikakujundamisel hindavad teistest kõrgemalt heal majanduslikul järjel olevad inivid. Väidet „valitsus peaks muutma oma plaanitud poliitikat vastavalt sellele, mida enamik inimesi arvab“ toetab 60,1% neist vastanutest, kelle sissetulek võimaldab mugavat äraelamist, 72,3% vastanutest, kes saavad oma sissetulekute juures hakkama, 75,9% neist, kelle on raske toime tulla, ning 77,7% neist, kellel on väga raske oma sissetulekute juures hakkama saada (vt joonis 11). Väidet „valitsus peaks jääma oma plaanitud poliitika juurde sõltumata sellest, mida enamik inimesi arvab“ toetab veerand (25,5%) nendest, kes kuuluvad kõige paremini toimetulevasse elanikkonna rühma, 11,3% neist, kes saavad majanduslikult hakkama, 8,3% neist, kel on raske toime tulla ja 8,5% neist individidest, kes hindavad

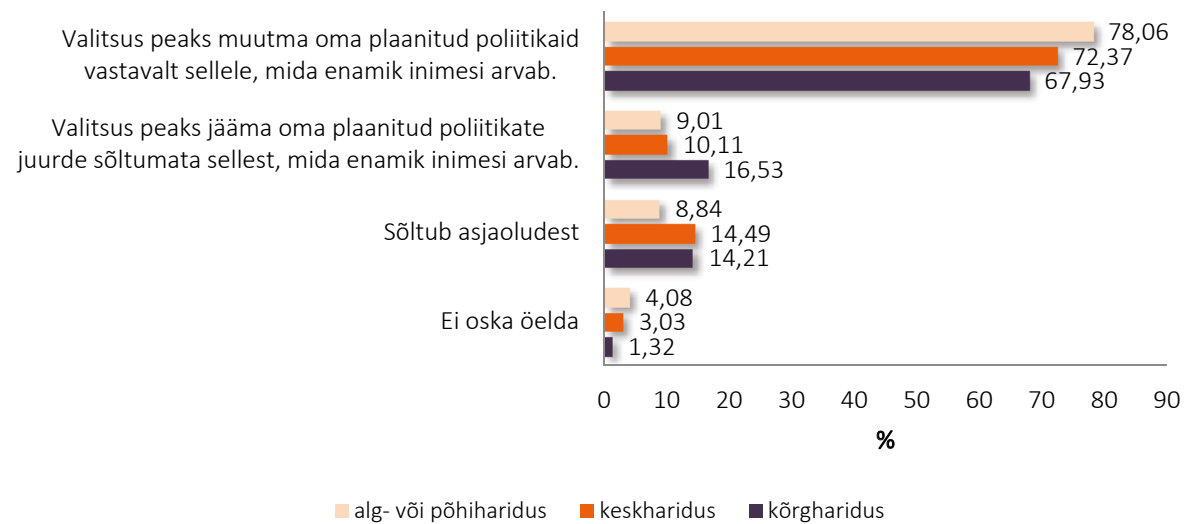
Joonis 9. Avaliku arvamuse soovitatav mõju poliitikakujundamisele: Eesti võrdluses teiste riikidega

- Valitsus peaks muutma oma plaanitud poliitikaid vastavalt sellele, mida enamik inimesi arvab
- Valitsus peaks jääma oma plaanitud poliitikate juurde sõltumata sellest, mida enamik inimesi arvab
- Sõltub asjaoludest

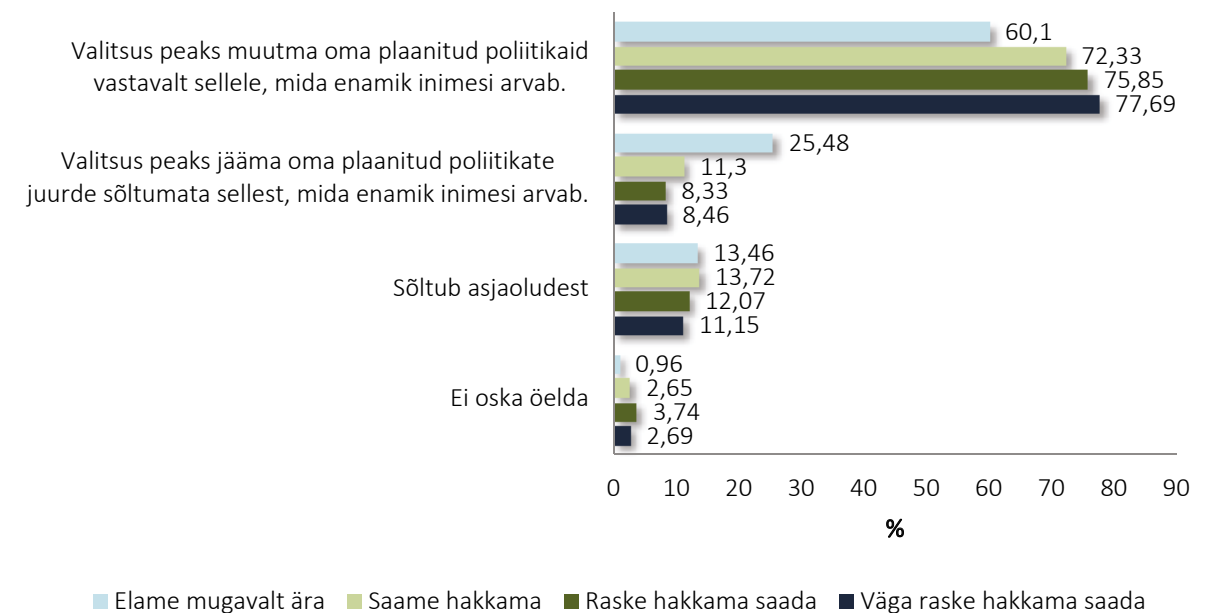
Vastajatelt küsiti „Kumb /.../ väidetest kirjeldab Teie arvates seda, mida peate demokraatia jaoks üldiselt parimaks?“. Tulbad väljendavad vastuste protsentuaalset jaotust. Vastanute arv kõikides riikides kokku: 46118.

Joonis 10. Avaliku arvamuse soovitatav mõju poliitikakujundamisele haridustaseme lõikes

Vastajatelt küsiti „Kumb /.../ väidetest kirjeldab Teie arvates seda, mida peate demokraatia jaoks üldiselt parimaks?“. Tulbad väljendavad väitega nõustujate protsentuaalset osakaalu. Vastanute arv: 2380.

Joonis 11. Avaliku arvamuse soovitatav mõju poliitikakujundamisele majandusliku toimetuleku lõikes

Vastajatelt küsiti „Kumb /.../ väidetest kirjeldab Teie arvates seda, mida peate demokraatia jaoks üldiselt parimaks?“. Tulbad väljendavad väitega nõustujate protsentuaalset osakaalu. Vastanute arv: 2375.

oma majanduslikku olukorda väga raskeks. Kokkuvõttes võime järeldada, et kuigi ligi kaks kolmandikku Eesti elanikest peab oluliseks, et valitsus lähtuks poliitikakujundamisel rahva arvamusest, on jõukamates ja haritumates elanikkonnarühmades proportsionaalselt enam neid, kes eelistavad programmiselt sihikindlat poliitikakujundamist, mis ei ole mõjutatud avalikust arvamusest.

4. RAHULOLU DEMOKRAATIA TOIMIMISEGA EESTIS

Piret Ehin ja Liisa Talving

Rahulolu demokraatia toimimisega on võrdlevas poliitikateaduses palju uuritud teema. Uurijaid on huvitanud, kuidas rahulolu demokraatia toimimisega aja jooksul on muutunud, millised tegurid rahulolu mõjutavad ning mis seletab ulatuslike erinevusi riikide vahel. Samuti on jätkuvalt tähelepanu keskmes küsimus, kuidas võimu toetamise erinevad aspektid omavahel seonduvad. Kas ja millistel asjaoludel võib rahulolematust konkreetsete poliitikute või institutsioonide tegevusega kasvada üle laiemaks poliitikas pettumiseks ja sellest võõrandumiseks? Kas kestab rahulolematust sellega, kuidas režiim toimib, võib ajapikku hakata murendama usku demokraatlikesse põhimõtetesse?

Üks põhjus, miks politoloogid on hakanud režiimitoetusele ja demokraatiaga rahulolule enam tähelepanu pöörama, on asjaolu, et rahulolu poliitilise režiimi toimimisega on mitmetes Euroopa ja Põhja-Ameerika arenenud demokraatiates viimase poolsajandi jooksul vähenenud – seda hoolimata suurenenud jõukusest ja ühiskondlikust edenemisest (Dalton 2004). Näib, et kodanike kõrgem haridustase, suurem teadlikkus ja poliitiline informeeritus on asendanud varasema aupakliku suhtumise võimu ja võimukandjatesse märksa kriitilisema ja küünilisema hoiakuga (Norris 1999).

Postkommunistlike riikide puhul on trendid teistsugused. Varasemad uuringud näitavad, et idaeurooplaste rahulolu poliitiliste režiimidega järgis üleminekuaastate jooksul U-kujulist kõverat (Munro 2002, Ehin 2007). Vahetult pärast võimuvahetust oli toetus uuele režiimile kõrge. Üleminekuaja raskuste mõjul see kahanes, ent koos elujärje paranemise ja poliitilise stabiilsuse kasvuga hakkas ka rahulolu poliitilise süsteemiga taas tõusma. Kuigi mitmed postkommunistlikud riigid liigitati vabade, hästtoimivate demokraatiade hulka juba enam kui viieteistkümne aasta eest, on idaeurooplaste rahulolu demokraatia toimimisega oma riigis keskmiselt jätkuvalt märksa madalam kui lääneeurooplaste vastav näitaja.

HINNANG EESTI RIIGI DEMOKRAATLIKKUSELE JA RAHULOLU DEMOKRAATIA TOIMIMISEGA

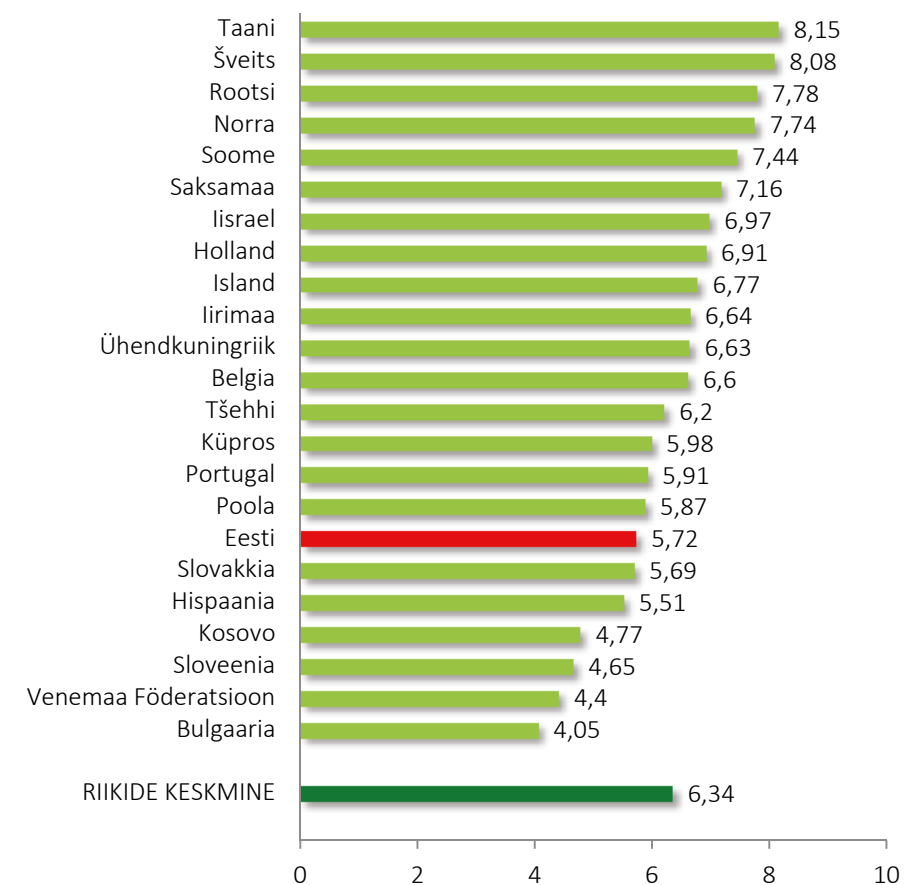
Euroopa Sotsiaaluuring mõõdab nii vastanute hinnangut elukohariigi demokraatlikkusele kui ka rahulolu demokraatia toimimisega. Vastused küsimusele „Üleüldiselt kuivõrd demokraatlikuks võib Teie arvates Eestit pidada?“ talletati 11-pallisel skaalal, kus „0“ tähistab hinnangut „üldse mitte demokraatlik“ ja 10 hinnangut „täiesti demokraatlik.“ Rahulolu mõõtev küsimus kõlas järgmiselt: „Üldiselt hinnates, kuivõrd rahul olete sellega, kuidas demokraatia Eestis toimib?“. Sarnaselt eelmistele küsimustele mõõdeti rahulolu skaalal 0–10, kus „0“ tähendab „üldse mitte rahul“ ja 10 „väga rahul.“

Tegemist on kahe üpris sarnase indikaatoriga, mille abil mõõdetud tulemused on omavahel tugevas korrelatsioonis (käesoleva uuringu Eesti andmete puhul on kahe tunnuse korrelatsioon 0,73). Kõrvutades

nimetatud kahe tunnuse keskväärtusi riikide lõikes (ja eeldades kasutatud skaalade võrreldavust) näeme, et inimeste hinnangud oma rahulolule demokraatia toimimisega on üldiselt madalamad kui hinnangud riigi demokraatlikkusele. Erinevus võib tuleneda sellest, et rahulolu-küsimus rõhub enam subjektiivsetele kriteeriumitele ja hinnangutele. Vastaja võib leida, et üldtunnustatud kriteeriumite kohaselt on riik demokraatlik, ent olla sealjuures siiski rahulolematu sellega, kuidas riigis poliitikat tehakse.

Keskmiselt hinnati Eesti riigi demokraatlikkust 5,7 palliga. Võrdlusest teiste uuritud riikidega selgub, et Eesti elanike hinnang oma riigi demokraatlikkusele oli teiste uuritud riikide keskmisest (6,3 palli) madalam (vt joonis 12). Samas edestas Eesti teisi postkommunistlikke riike, välja arvatud Tšehhit ja Poolat. Pingerea tipus paiknesid Põhjamaad, Šveits ja Saksamaa (keskmised üle 7 palli), kõige madalamalt hindasid oma riigi demokraatlikkust Vene Föderatsiooni ja Bulgaaria elanikud (keskmised vastavalt 4,4 ja 4,1 palli).

Joonis 12. Hinnang riigi demokraatlikkusele: Eesti võrdluses teiste riikidega

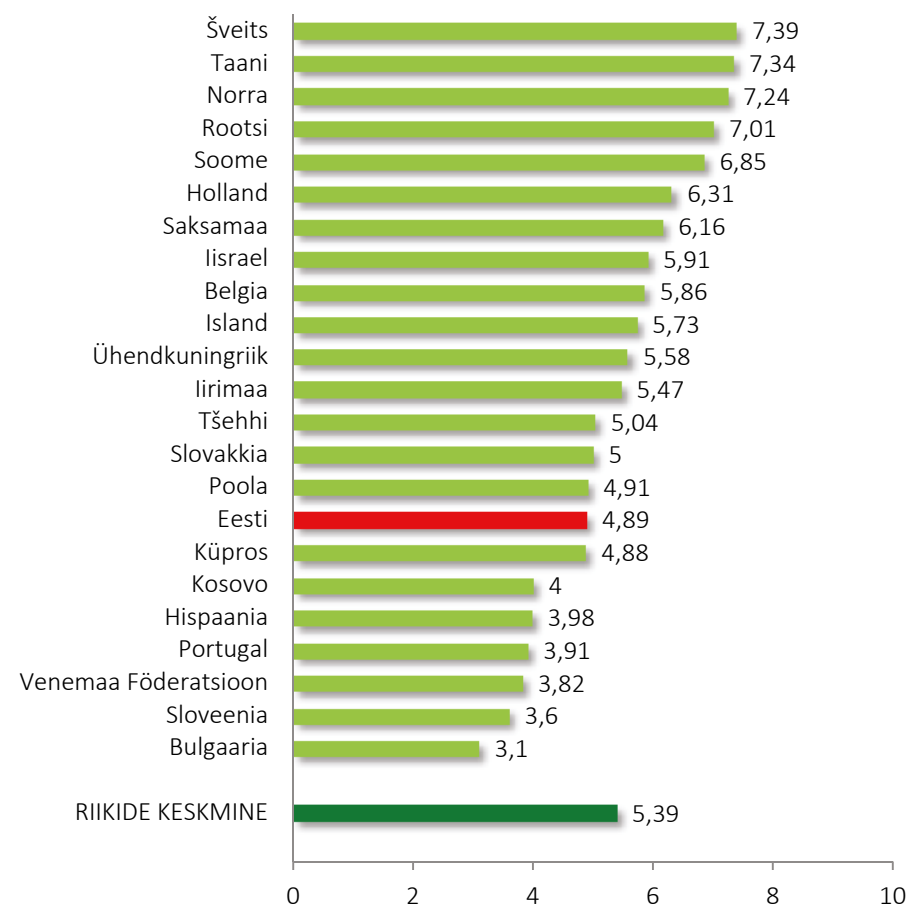
Vastajatelt küsiti: „Üleüldiselt kuivõrd demokraatlikuks võib Teie arvates (Teie riiki) pidada?“. Keskvärtused skaalal 0–10, kus 0 tähendab „üldse mitte demokraatlik“ ja 10 „täiesti demokraatlik.“ Vastanute arv kõikides riikides kokku: 42974.

Oma rahulolu sellega, kuidas demokraatia riigis toimib, hindasid Eesti elanikud keskmiselt 4,9 palliga. Ka see väärtus on uuritud riikide keskmisest (5,4 palli) madalam (vt joonis 13). Postkommunistlike riikide võrdluses on Eesti keskmine taas väga lähedal Poola omale (4,9 palli), jäädes pisut alla Tšehhi vastavale näitajale (5,0) ning edestades Kosovot, Vene Föderatsiooni, Sloveeniat ja Bulgaariat (keskmised 3–4 palli).

Hinnangud riigi demokraatlikkusele ja rahulolu demokraatia toimimisega Eestis varieeruvad koduse keele lõikes. Vastanud, kelle kodune keel on vene keel, hindavad Eesti demokraatlikkust 4,4 palliga ja

oma rahulolu demokraatia toimimisega 3,8 palliga. Kodus eesti keelt kõnelevate respondentide vastavad näitajad on 6,2 ja 5,3 palli. Venekeelsetest elanikest ligi kümnendik (9,1%) leiab, et Eesti riik ei ole üldse demokraatlik (väärtus 0 skaalal 0–10). Eestikeelsete elanike vastav näitaja on 2,1%. Kokkuvõttes võib öelda, et Eesti riiki peab demokraatlikuks või pigem demokraatlikuks (skaala väärtused 6–10 palli) 65,8% eestikeelsetest ja 32,5% venekeelsetest vastanutest, samas kui 17,0% eestikeelsetest ja 45,3% venekeelsetest elanikest annab riigi demokraatlikkusele pigem negatiivse hinnangu (0–4 palli). Demokraatia toimimisega Eestis on väga või pigem rahul (skaala väärtused 6–10 palli) 50,5% eestikeelsetest ja 25,1% venekeelsetest vastanutest, samas kui 31% eestikeelsetest ja 56,9% venekeelsetest elanikest on demokraatia toimimisega väga või pigem rahulolematud (0–4 palli).

Joonis 13. Rahulolu demokraatia toimimisega: Eesti võrdluses teiste riikidega

Vastajatelt küsiti: „Üldiselt hinnates, kuivõrd rahul olete sellega, kuidas demokraatia Eestis toimib?“. Keskvaartused skaalal 0–10, kus „0“ tähendab „üldse mitte rahul“ ja 10 „väga rahul.“ Vastanute arv kõikides riikides kokku: 42727.

Kodakondsuse lõikes on demokraatia toimimisega ootuspäraselt kõige enam rahul Eesti kodanikud (keskmine 5,1). Nemad annavad ka kõrgeimaid hinnanguid riigi demokraatlikkusele (keskmine 6,0). Vene kodanike vastavad näitajad on 3,4 ja 3,8 palli. Määratlemata kodakondsusega inimeste hinnangud on Vene kodanike omadest positiivsemad: nende keskmine hinnang rahulolule on 3,6 ja riigi demokraatlikkusele 4,3 palli.

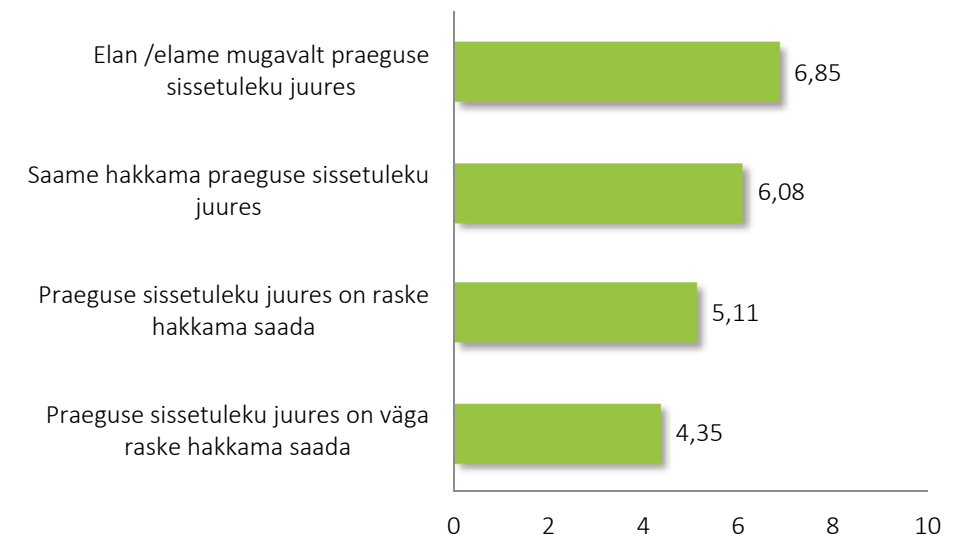
Haridustaseme alusel elanikkonda rühmitades leiame, et demokraatia toimimisega Eestis on enim rahul kõrgharidusega inimesed. Nende keskmine hinnang riigi demokraatlikkusele on 6,2 palli; oma rahulolu

demokraatia toimimisega hindavad nad keskmiselt 5,3 palliga. Keskharidusega inimeste vastavad näitajad on 5,4 ja 4,5 palli; alg- ja põhiharidusega vastanutel aga 5,7 ja 4,9 palli.

Meeste ja naiste hinnangute vahel statistiliselt olulist erinevust ei ole.

Majandusliku toimetuleku seos hinnangutega demokraatia toimimisele on väga tugev (vt joonis 14). Isikud, kelle sissetulekud võimaldavad mugavat äraelamist, hindavad Eesti riigi demokraatlikkust skaalal 0–10 keskmiselt 6,9 palliga (78,4% peab Eesti riiki demokraatlikuks või pigem demokraatlikuks). Vastanud, kes saavad oma sissetulekute juures hakkama, annavad hindeks keskmiselt 6,1 palli; need, kel on rahaliselt raske toime tulla, 5,1 palli ja inimesed, kellel on väga raske toime tulla, 4,4 palli (vaid 31,2% peab Eesti riiki demokraatlikuks või pigem demokraatlikuks). Rahulolu demokraatia toimimisega on majanduslikult kõige paremini toimetulevas elanikkonnarühmas keskmiselt 6,0 palli (67,3% on demokraatia toimimisega rahul või pigem rahul) ja kõige halvemini toimetulevas rühmas 3,6 palli (kõigest 21,9% on rahul või pigem rahul).

Joonis 14. Hinnang Eesti demokraatlikkusele majandusliku toimetuleku lõikes

Vastajatelt küsiti: „Üleüldiselt kuivõrd demokraatlikuks võib Teie arvates Eestit pidada?“. Keskvaartused skaalal 0–10, kus 0 tähendab „üldse mitte demokraatlik“ ja 10 „täiesti demokraatlik.“ Vastanute arv: 2286.

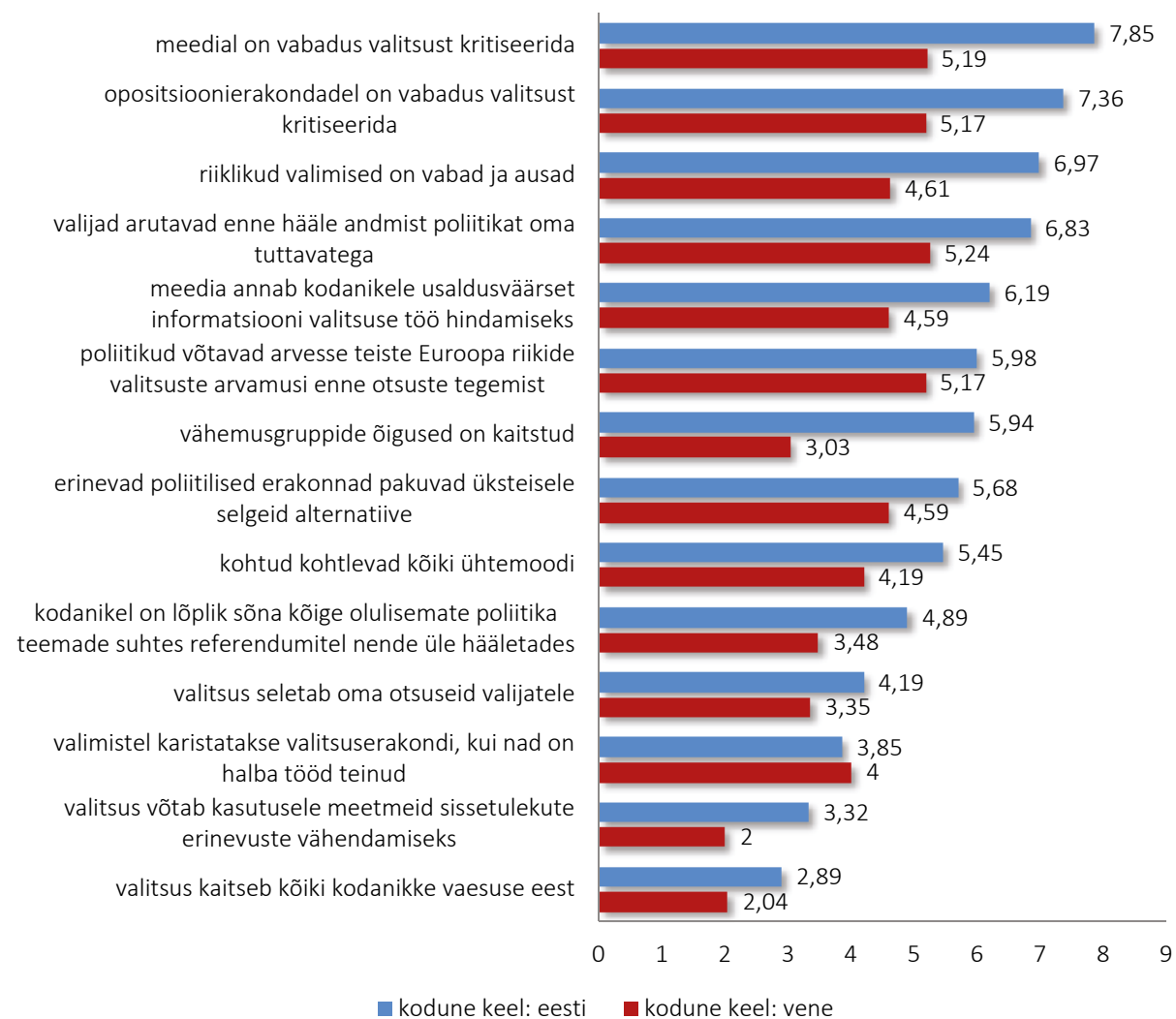
Valitsuserakondade valijad hindavad demokraatia toimimist märksa positiivsemalt kui opositsiooni-erakondade valijad. Kodanikud, kes 2011. aasta Riigikogu valimistel andsid oma hääle Reformierakonnale, hindavad Eesti riigi demokraatlikkust keskmiselt 7 palliga ning oma rahulolu demokraatia toimimisega 6,1 palliga. IRLi valijate vastavad näitajad on väga sarnased (vastavalt 6,9 ja 6,0 palli). Keskerakonna valijad seevastu hindavad Eesti riigi demokraatlikkust keskmiselt 5,2 palliga ja oma rahulolu demokraatia toimimisega 4,4 palliga. SDE valijate vastavad näitajad on 6,1 ja 4,9 palli.

HINNANGUD EESTI DEMOKRAATIA ERINEVALE TAHKUDELE

Euroopa Sotsiaaluuringu andmed võimaldavad demokraatiaga rahulolu üksikasjalikumalt analüüsi. Respondentidele esitati rida demokraatiaga seonduvaid väiteid ja neil paluti hinnata, mil määral iga väide Eesti puhul kehtib. Joonis 15 peegeldab hinnanguid esitatud väidete kehtivusele peamise kodus kõneldava keele lõikes.

Erinevused kahe keelerühma vahel on märkimisväärsed: väidet „riiklikud valimised Eestis on vabad ja ausad” peab „täielikult kehtivaks” 20,5% eestikeelsetest vastanutest ja kõigest 5,8% venekeelsetest vastanutest. Kümnenndik (9,7%) venekeelsetest vastanutest leiab, et nimetatud väide „ei kehti üldse,” eesti keelt kõnelevatest respondentidest on samal arvamusel 3,5%. Väidet „opositsioonierakondadel on Eestis vabadus valitsust kritiseerida” peab täielikult kehtivaks 21,8% eestikeelsetest ja 8,6% venekeelsetest vastanutest. Väidet „meedial on Eestis vabadus valitsust kritiseerida” hindab kõrgeima võimaliku skooriga 28,2% eestikeelsetest ja 10,2% venekeelsetest elanikest. Väidet „vähemusgruppide õigused Eestis on kaitstud” peab täielikult mitte-kehtivaks 18,6% venekeelsetest vastanutest ja 2,4% eestikeelsetest elanikest. Väite „valitsus kaitseb Eestis kõiki kodanikke vaesuse eest” loeb täielikult mitte-kehtivaks 34,1% venekeelsetest ja 21,3% eestikeelsetest vastanutest. Väite „valitsus võtab Eestis kasutusele meetmeid sissetulekute erinevuste vähendamiseks” puhul on vastavad näitajad 35% ja 15%.

Joonis 15. Hinnangud demokraatia komponentidele Eestis koduse keele lõikes

Vastajatelt küsiti: „Mis ulatuses kehtivad järgnevad väited Teie arvates Eestis?”. Keskvärtused skaalal 0–10, kus 0 tähendab, et väide „ei kehti üldse” ja 10 tähendab, et väide „kehtib täielikult”. Vastanute arv: 2105–2324 (sõltuvalt väitest).

Kõikide esitatud väidete puhul torkab silma, et venekeelsete vastanute seas on proportsionaalselt märksa enam neid, kes ei oska esitatud väidete kehtivust hinnata (mitmete väidete puhul kümnenndik või enam). Eestikeelsete vastanute hulgas ei ületa „ei oska öelda” vastuste osakaal enamasti viie protsendi piiri.

Kodakondsuse seos hinnangutega on ootuspärane: kõige kõrgemalt hindavad väidete kehtivust Eesti kodanikud, mõnevõrra madalamalt määratlemata kodakondsusega isikud ja kõige vähem usuvad nimetatud väidete kehtivusse Vene kodanikud. Eesti kodanike keskmine hinnang väite „riiklikud valimised Eestis on vabad ja ausad” kehtivusele on 11-pallisel skaalal 6,7 palli, Vene kodanike keskmine 3,8 palli ja määratlemata kodakondsusega inimeste keskmine 4,4. Väite „meedial on vabadus valitsust kritiseerida” kehtivust hindavad Eesti kodanikud keskmiselt 7,5 palliga, vene kodanikud 4,8 palliga ja määratlemata kodakondsusega inimesed 5,2 palliga. Sarnased erinevused ilmnevad ka ülejäänud väidete puhul.

Kõrgema haridustasemega vastanud on teistest enam veendunud, et Eesti demokraatia vastab valimiste ja õigusriiklusega seonduvatele kriteeriumitele. Väite „valimised Eestis on vabad ja ausad” kehtivust hindavad kõrgharidusega vastanud keskmiselt palli võrra kõrgemalt kui alg- või põhiharidusega ja keskharidusega respondendid. Samuti on kõrgharitud vastajad teistest enam veendunud, et Eesti kohtud kohtlevad kõiki ühetaoliselt, et vähemuste õigused on kaitstud ning et meedial ja opositsioonil on vabadus valitsust kritiseerida. Mitmete teiste väidete (nt. „valitsus seletab oma otsuseid rahvale”) kehtivust hindavad erineva haridustasemega inimesed aga pigem sarnaselt.

Analüüsid hinnanguid vanuserühmade lõikes, näeme, et nooremad inimesed on enam veendunud, et valimised Eestis on vabad ja ausad (alla 26-aastased noored hindavad valimisi puudutava väite paikapidavust 6,8 palliga; keskealiste ja vanemate vanusegruppide hinnangute keskmised on ligikaudu 6 palli). Alla 26-aastased noored on ka teistest eagrupidest altimad uskuma, et valitsus kaitseb kõiki kodanikke vaesuse eest ja rakendab meetmeid sissetulekute ebavõrdsuse vähendamiseks. Vanemad inimesed seevastu on noortest enam veendunud, et opositsioonierakondadel ja meedial on vabadus valitsust kritiseerida.

Hinnangud esitatud väidete paikapidavusele varieeruvad suuresti ka majandusliku toimetuleku lõikes (vt tabel 2). Indiviidid, kes elavad oma sissetulekute juures mugavalt ära, hindavad väite „riiklikud valimised on vabad ja ausad” kehtivust 0–10 skaalal keskmiselt 7,7 palliga. Vastanud, kel on väga raske rahaliselt toime tulla, hindavad sama väidet keskmiselt kõigest 4,8 palliga. Mitmepallised erinevused kõige parema ja kõige halvema toimetulekuga elanikkonnarühmade hinnangutes ilmnevad pea kõigi esitatud väidete puhul.

Vaadeldes nõustumist esitatud väidetega erakonnaelistuse lõikes, selgub taas, et väidete kehtivust hindavad kõige kõrgemalt Reformierakonna ja IRLi valijad. Sotsiaaldemokraatliku erakonna valijad on mõnevõrra kahtlevamal positsioonil. Kõige vähem usuvad sellesse, et nimetatud demokraatia tunnused Eestit iseloomustavad, Keskerakonna valijad (vt tabel 3).

Tabel 2. Hinnangud demokraatia komponentidele Eestis majandusliku toimetuleku lõikes

	Elame mugavalt ära		Saame hakkama		Raske hakkama saada		Väga raske hakkama saada	
	Kesk- väärtus	% „kehtib täielikult“	Kesk- väärtus	% „kehtib täielikult“	Kesk- väärtus	% „kehtib täielikult“	Kesk- väärtus	% „kehtib täielikult“
riiklikud valimised on vabad ja ausad	7,70	27,88	6,77	18,73	5,48	9,01	4,82	10,77
valijad arutavad enne hääle andmist poliitikat oma tuttavatega	7,12	15,87	6,60	11,60	6,02	10,88	5,74	14,62
erinevad poliitilised erakonnad pakuvad üksteisele selgeid alternatiive	5,73	3,85	5,58	5,00	5,05	5,95	4,80	5,77
opositsioonierakondadel on vabadus valitsust kritiseerida	7,48	24,52	7,07	19,64	6,20	13,78	5,83	14,62
meedial on vabadus valitsust kritiseerida	7,99	32,69	7,40	24,18	6,55	19,39	6,19	17,69
meedia annab kodanikele usaldusväärset informatsiooni valitsuse töö hindamiseks	6,30	7,21	5,99	6,14	5,34	5,61	4,88	6,92
vähemusgruppide õigused on kaitstud	6,01	6,25	5,49	5,76	4,50	4,76	3,69	3,08
kodanikel on lõplik sõna kõige olulisemate poliitika teemade suhtes referendumitel otseselt nende üle hääletades	5,30	3,85	4,87	7,35	3,89	5,10	3,32	5,77
kohtud kohtlevad kõiki ühtemoodi	6,20	8,65	5,38	6,82	4,56	6,29	4,01	5,00
valimistel karistatakse valitsuserakondi, kui nad on halba tööd teinud	4,61	5,29	4,09	3,64	3,45	2,89	3,22	4,62
valitsus kaitseb kõiki kodanikke vaesuse eest	3,33	0,96	2,90	0,99	2,13	1,53	1,95	1,54
valitsus seletab oma otsuseid valijatele	4,70	1,44	4,17	1,82	3,51	2,55	3,18	2,69
valitsus võtab kasutusele meetmeid sissetulekute erinevuste vähendamiseks	3,96	0,96	3,16	0,83	2,44	1,53	2,18	1,54
poliitikud võtavad arvesse teiste Euroopa riikide valitsuste arvamusi enne otsuste tegemist	6,00	4,81	5,85	7,28	5,51	7,99	5,57	13,85

Vastajatelt küsiti: „Mis ulatuses kehtivad järgnevad väited Teie arvates Eestis?“. Keskväärtused skaalal 0–10, kus 0 tähendab, et väide „ei kehti üldse“ ja 10 tähendab, et väide „kehtib täielikult“. Lisaks on toodud skaala maksimaalse väärtuse (10) valinute protsentuaalne osakaal. Vastanute arv: 2105–2324 (sõltuvalt väitest).

Tabel 3. Hinnangud demokraatia komponentidele Eestis erakonnaelistuse lõikes

	Reform		IRL		Kesk		SDE	
	Kesk- mine	% kehtib täielikult	Kesk- mine	% kehtib täielikult	Kesk- mine	% kehtib täielikult	Kesk- mine	% kehtib täielikult
riiklikud valimised on vabad ja ausad	7,83	28,08	7,98	30,34	5,63	10,57	7,09	24,27
valijad arutavad enne hääle andmist poliitikat oma tuttavatega	7,08	16,26	7,06	11,80	6,13	12,69	6,92	12,13
erinevad poliitilised erakonnad pakuvad üksteisele selgeid alternatiive	6,03	6,40	5,72	5,62	5,33	6,04	5,64	5,44
opositsioonierakondadel on vabadus valitsust kritiseerida	7,89	27,83	7,74	27,53	6,08	12,99	7,69	24,69
meedial on vabadus valitsust kritiseerida	8,33	35,22	8,08	30,34	6,29	16,31	8,10	29,71
meedia annab kodanikele usaldusväärset informatsiooni valitsuse töö hindamiseks	6,45	7,39	6,41	5,62	5,38	7,25	6,53	7,53
vähemusgruppide õigused on kaitstud	6,33	6,90	6,38	8,99	4,31	2,72	6,12	7,95
kodanikel on lõplik sõna kõige olulisemate poliitika teemade suhtes referendumitel otseselt nende üle hääletades	5,52	9,61	5,46	7,87	3,88	6,04	4,66	6,28
kohtud kohtlevad kõiki ühtemoodi	6,16	10,59	6,04	8,99	4,52	4,53	5,23	8,79
valimistel karistatakse valitsuserakondi, kui nad on halba tööd teinud	4,35	3,45	4,53	5,62	3,79	3,93	3,40	1,67
valitsus kaitseb kõiki kodanikke vaesuse eest	3,29	1,48	3,55	1,69	2,26	1,51	2,67	0,42
valitsus seletab oma otsuseid valijatele	4,83	3,20	4,69	1,69	3,56	2,42	3,86	0,42
valitsus võtab kasutusele meetmeid sissetulekute erinevuste vähendamiseks	3,86	1,23	3,65	0,56	2,40	1,21	3,06	0,84
poliitikud võtavad arvesse teiste Euroopa riikide valitsuste arvamusi enne otsuste tegemist	6,14	7,88	6,08	7,30	5,87	12,39	5,93	7,95

Vastajatelt küsiti: „Mis ulatuses kehtivad järgnevad väited Teie arvates Eestis?“. Keskväärtused skaalal 0–10, kus 0 tähendab, et väide „ei kehti üldse“ ja 10 tähendab, et väide „kehtib täielikult“. Lisaks on toodud skaala maksimaalse väärtuse (10) valinute protsentuaalne osakaal. Erakonnaelistus on määratletud vastavalt hääletusotsusele 2011. aasta Riigikogu valimistel. Erakonna poolt hääletanute respondentide arv: Reform – 406, Kesk – 331, IRL – 178, SDE – 239.

DEMOKRAATIA TAJUTUD PUUDUJÄÄGID: OOTUSED VERSUS HINNANGUD

Veel üks viis mõõta rahulolu demokraatia toimimisega, on uurida, mil määral lahknevad ootused demokraatiale ja hinnangud sellele, kuidas demokraatia Eestis tegelikult toimib. Selleks kõrvutasime vastanute hinnanguid iga demokraatiakriteeriumi olulisusele nende hinnanguga sellele, mil määral antud tunnusjoon Eesti demokraatiat tegelikult iseloomustab. Mõlema tunnuse väärtusi mõõdeti skaalal 0–10. Nimetatud väärtuste vahe näitab seda, kui suur on lõhe ootuste ja tajutud tegelikkuse vahel. Joonis 16 näitab, et venekeelsete vastanute puhul on see lõhe kõikide väidete puhul keskmiselt märksa suurem kui eestikeelsete vastanute puhul. Erinevus tuleb nii sellest, et venekeelsete vastanute ootused demokraatiale on kõrgemad (venekeelsed vastanud pidasid kõiki loetletud tunnusjooni demokraatia jaoks olulisemaks kui eestikeelsed vastajad), kui ka sellest, et venekeelsed vastanud andsid madalamaid hinnanguid demokraatiale Eestis.

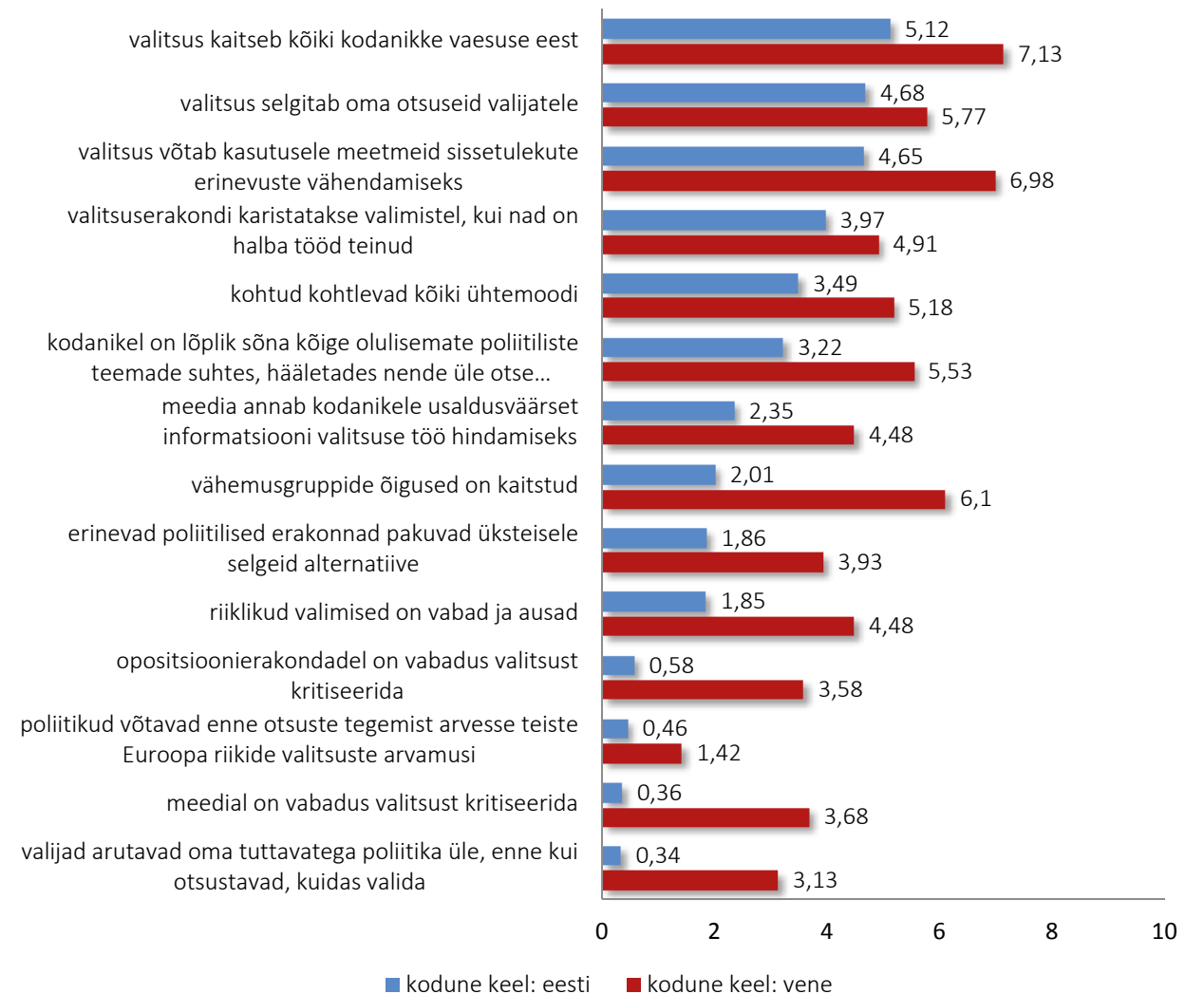
Nii eesti- kui venekeelsete vastanute puhul on lõhe ootuste ja tegelikkuse vahel kõige suurem sotsiaalse kaitse vallas. Vastanud peavad demokraatia jaoks väga oluliseks, et valitsus kaitseks kõiki kodanikke vaesuse eest, ent leiavad, et Eesti valitsus ei tee selleks piisavalt (eestikeelsete vastanute puhul on kahe tunnuse väärtuste erinevus keskmiselt 5,1 palli ja venekeelsete vastanute puhul 7,1 palli). Samuti peetakse väga oluliseks, et valitsus selgitaks oma otsuseid rahvale; valitsuse pingutusi ses valdkonnas hinnatakse aga ebapiisavateks (lõhe ootuste ja tajutud tegelikkuse vahel on eestikeelsete vastanute puhul 4,7 ja venekeelsete puhul 5,8 palli). Suured käärid ootuste ja tegelikkuse vahel ilmnevad ka küsimuses, kas valitsus peaks rakendama meetmeid sissetulekuerinevuste vähendamiseks ja kui edukalt ta seda teeb. Venekeelsed vastanud peavad Eesti demokraatia üheks peamiseks puudujäägiks ka seda, et vähemuste õigused ei ole piisavalt kaitstud (lõhe ootuste ja tegelikkuse vahel 6,1 palli, eestikeelsete vastanute puhul 2 palli).

Lõhet ootuste ja tajutud tegelikkuse vahel saame mõõta ka nende hinnangute puhul, mis puudutavad väljendusvabadust ning avaliku arvamuse mõju poliitikakujundamisele (vt peatükk 3). Respondentidel, kes leidsid, et „igaühel peaks olema lubatud väljendada avalikult oma poliitilisi vaateid, isegi kui need on äärmuslikud”, paluti osutada skaalal 0–10, kui oluline see aspekt nende meelest „demokraatia jaoks üldiselt” on. Seejärel uuriti, mil määral võib igaüks nende hinnangul Eestis täna oma vaateid vabalt väljendada (skaalal 0–10, kus 0 tähendab „mitte üldse” ja 10 „täielikult”). Lõhe ootuste ja tajutud tegelikkuse vahel on keskmiselt 2,1 palli (eestikeelsete vastanute puhul 1,4 ja venekeelsete vastanute puhul 3,6 palli).

Analoogsed täpsustavad küsimused esitati ka neile, kes toetasid väidet „inimesi, kelle poliitilised vaated on äärmuslikud, tuleks takistada oma vaateid vabalt väljendamisest”. Nende vastanute puhul kujunes ootuste ja tajutud tegelikkuse vahel valitseva lõhe keskmiseks suuruseks 1,4 palli (eestikeelsete vastanute puhul 1,3 ja venekeelsete puhul 1,5 palli). Kokkuvõttes näitavad nimetatud tulemused, et inimeste arvamused sõnavabaduse ja selle piiramise osas lahknevad ning päris rahul ei ole tegeliku olukorraga Eestis ei piiramatut sõnavabaduse pooldajad ega ka need, kes leiavad, et äärmuslike vaadete väljendamist tuleb takistada.

Väite „valitsus peaks muutma oma plaanitud poliitikaid vastavalt sellele, mida enamik inimesi arvab” pooldajate hinnangul on väite olulisuse ja selle hinnangulise kehtivuse vahe 4,7 palli (eestikeelsete vastanute puhul 4,2 ja venekeelsete puhul 5,9 palli). Väite „valitsus peaks jääma oma plaanitud poliitika juurde sõltumata sellest, mida enamik inimesi arvab” puhul ootuste ja tajutud tegelikkuse vahel erinevus puudub.

Joonis 16. Eesti demokraatia tajutud puudujäägid koduse keele lõikes

Vastajatelt küsiti: „Kui oluline on Teie arvates demokraatia jaoks üldiselt, et...?” ja „Mis ulatuses kehtivad järgnevad väited Teie arvates Eestis?”. Tulbad väljendavad väitele omistatud olulisuse (mõõdetud skaalal 0–10) ja väite hinnangulise kehtivuse (samuti skaalal 0–10) keskväärtuste vahet.

DEMOKRAATIAGA RAHULOLU MÕJUTAVAD TEGURID INDIVIIDI TASANDIL

Käesoleva peatüki lõpetuseks püüame vastata küsimusele, millest sõltub Eesti elanike rahulolu demokraatiaga. Selleks, et võtta arvesse mitmete erinevate tunnuste üheaegset mõju, viime läbi regressioonanalüüsi, kus sõltuvaks tunnuseks on rahulolu demokraatia toimimisega mõõdetuna skaalal 0–10.

Varasemad uuringud on näidanud, et rahulolu demokraatia toimimisega sõltub majanduslikest teguritest – nii hinnangutest riigi majanduse olukorrale tervikuna kui ka vastaja isiklikust (leibkondlikust) majanduslikust olukorrast (Mishler ja Rose 2001). Nimetatud seose testimiseks lisame mudelisse tunnuse, mis mõõdab vastaja rahulolu riigi majanduse toimimisega skaalal 0–10, kus 0 tähendab „üldse mitte rahul” ja 10 tähendab „väga rahul.” Samuti lisame kaks tunnust, millest esimene tähistab vastanuid, kes elavad oma sissetulekute juures mugavalt ära ja teine neid, kellel on raske või väga raske majanduslikult toime tulla (referentskategooria: need, kes saavad oma sissetulekute juures hakkama).

Senised uuringud kinnitavad ka, et rahulolu demokraatia toimimisega sõltub mitmesugustest poliitilistest teguritest, näiteks sellest, kas tegemist on valitsuserakonna või opositsioonierakonna toetajaga või inimesega, kes üldse valimas ei käinud. Samuti on alust arvata, et rahulolu demokraatia toimimisega sõltub ideoloogilistest või maailmavaatelistest eelistustest: inimesed, kelle ideoloogilised eelistused erinevad valitsusk koalitsiooni ja parlamendiamuse omadest, on tõenäoliselt demokraatia toimimisega vähem rahul. Veel üks demokraatiaga rahulolu mõjutav tegur on see, kas inimene peab end mõne erakonnaga lähedaseks või mitte: need, kes end ühegi erakonnaga ei seosta, on tõenäolisemalt esindusmehhanismide toimimisega rahulolematud. Samuti on teada, et inimesed, kes ühel või teisel põhjusel ei oma elukohariigi kodakondsust ega saa valimistel osaleda, on demokraatia toimimisega vähem rahul. Nende tegurite mõju kontrollimiseks lisame mudelisse muutujad, mis väljendavad seda, kas inimene osales valimistel või mitte (2011. aasta Riigikogu valimiste põhjal), kas ta toetas koalitsiooni- või opositsioonierakondi, milline oli tema ideoloogiline enesemääratlus ja kodakondsus (Eesti, Venemaa, määratlemata/muu). Viimaseks lisame mudelisse standardsed sotsiaaldemograafilised tunnused nagu sugu, vanus ja haridus.

Arvestades märkimisväärseid erinevusi eesti- ja venekeelsete elanike poliitilistes hoiakutes ja hinnangutes, esitame analüüsitulemused kummagi rühma kohta eraldi (vt tabel 4). Tulemused näitavad, et demokraatiaga rahulolu mõjutavad nii majanduslikud kui ka poliitilised tegurid. Mudeli seletusvõime on üpris hea: mudelis sisalduvad tunnused seletavad ära umbes 40% variatsioonist sõltuvas tunnuses.² Rahulolu riigi majandusega mõjutab demokraatiaga rahulolu väga oluliselt mõlema keelekogukonna liikmete seas. Kui rahulolu majanduse käekäiguga kasvab 1 palli võrra, suureneb rahulolu demokraatia toimimisega eestikeelsete elanike puhul keskmiselt 0,55 palli ja venekeelsete elanike puhul 0,63 palli võrra. Mudelites, mis hõlmavad rahulolu riigi majandusega tervikuna, ei oma leibkonna majanduslik toimetulek statistiliselt olulist mõju rahulolule demokraatiaga.

Poliitilistest teguritest mõjutab rahulolu demokraatiaga inimese enesepaigutus vasak-parem skaalal ning see, kas inimene tunneb lähedust mõne erakonnaga või mitte. Eesti keelt kõnelevate inimeste hulgas on maailmavaatelse enesepaigutuse mõju eriti tugev: need, kes toetavad pigem vasakpoolseid vaateid, hindavad oma rahulolu demokraatia toimimisega 0,75 palli võrra madalamaks kui teised vastanud. Venekeelsete vastanute seas on seos samasuunaline (regressioonikoefitsient -0,35). Eestikeelsete vastanute seas hindavad need, kes peavad end mõne erakonnaga lähedaseks, oma rahulolu demokraatiaga keskmiselt 0,51 palli võrra kõrgemalt kui need, kes end ühegi erakonnaga ei seosta. Venekeelsete küsitlute seas on vastav näitaja 0,32 palli. Eestikeelsete vastanute hulgas omab statistiliselt olulist positiivset mõju demokraatiaga rahulolule veel valitsuserakondade toetamine: need, kes hääletasid viimastel Riigikogu valimistel Reformierakonna või IRLi poolt, hindavad oma rahulolu 0,31 palli võrra kõrgemalt kui opositsioonierakondade poolt hääletanud. Oluline on märkida, et kodakondsus ei oma statistiliselt olulist mõju venekeelsete elanike hinnangutele demokraatia toimimise kohta.

Mudelis, mis sisaldab ülalkirjeldatud majanduslikke ja poliitilisi tegureid, ei oma leibkonna majanduslik toimetulek, haridus ega sugu rahulolule demokraatiaga statistiliselt olulist mõju. Eestikeelsete vastanute hulgas on statistiliselt oluline mõju vanusel: kümme täiendavat eluaastat kahandavad rahuloluhinnet 0,1 palli võrra. Venekeelsete vastanute seas ei ole vanuse mõju statistiliselt oluline.

Kokkuvõttes näitavad regressioonanalüüsi tulemused, et demokraatiaga rahulolu sõltub suurel määral hinnangutest riigi majanduslikule olukorrale. See tähendab, et inimeste hinnangud poliitikale ja majandusele on tihedalt seotud: kes on rahul ühega, on tõenäoliselt rahul ka teisega ja vastupidi.

² Standardsed diagnostilised testid näitavad, et mudelis ei ole multikollineaarsust.

Tabel 4. Demokraatiaga rahulolu ennustavad tegurid: regressioonanalüüsi tulemused

	kodune keel: eesti	kodune keel: vene
Rahulolu riigi majandusega	0,55*** (0,02)	0,63*** (0,03)
Toimetulek: elab mugavalt	-0,03 (0,14)	0,41 (0,36)
Toimetulek: raske/väga raske	-0,18 (0,10)	-0,06 (0,15)
Valitsuserakondade pooldaja	0,31** (0,10)	-- ²
Ei käinud valimas	0,12 (0,11)	-0,14 (0,22)
Lähedane mõne erakonnaga	0,51*** (0,09)	0,32* (0,15)
Vasakpoolsete vaadetega	-0,75*** (0,12)	-0,35* (0,17)
Eesti kodanik	-- ¹	-0,00 (0,22)
Vene kodanik	-- ¹	0,03 (0,20)
Kõrgema haridusega	0,16 (0,10)	-0,10 (0,18)
Alg- või põhiharidusega	-0,17 (0,11)	0,35 (0,20)
Naine	0,03 (0,09)	0,25 (0,15)
Vanus	-0,01*** (0,00)	-0,01 (0,00)
Konstant	3,02 (0,22)	1,79 (0,43)
Mudelis hõlmatud vastajate arv	1613	625
R ²	0,40	0,40
Korrigeeritud R ²	0,40	0,38

Standardiseerimata regressioonikordajad, sulgudes standardvead. *** p<0,001, ** p<0,01, * p<0,05. ¹ Kuna eestikeelsete respondentide hulgas oli väga vähe neid, kes ei omanud Eesti kodakondsust (15), jäeti kodakondsust mõõtvad tunnused mudelist välja. ² Kuna venekeelsete respondentide seas oli väga vähe valitsuserakondade pooldajaid (10), jäeti tunnus mudelist välja.

Kui hinnangud riigi majandusele mudelist eemaldada, langeb mudeli seletusvõime oluliselt (säärase mudeli korrigeeritud R^2 on eestikeelsete vastanute puhul 0,16 ja venekeelsete puhul kõigest 0,05). Riigi majandusele antavate hinnangute kõrval määravad demokraatiaga rahulolu siiski ka mitmesugused poliitilised tegurid: ootuspäraselt on demokraatia toimimisega rohkem rahul need, kes peavad end mõne erakonnaga lähedaseks ning parempoolsete vaadetega inimesed, kes toetavad koalitsiooni-erakondi. Viimatinimetatud seos aitab demokraatiaga rahulolu seletada eelkõige just eestikeelsete elanike seas – venekeelsete vastanute hulgas on koalitsioonierakondade poolt hääletanud sedalaadi analüüsi jaoks liiga vähe.

5. USALDUS RIIGIKOGU JA ERAKONDADE VASTU

Andres Reiljan

Käesolev peatükk keskendub küsimusele, mil määral Eesti elanikud oma riigi keskeid poliitilisi institutsioone usaldavad. Usaldust poliitiliste institutsioonide suhtes võib kujundlikult nimetada liimiks, mis hoiab poliitilist süsteemi koos, ning määrdeks, mis õlitab poliitilist masinavärki (Van der Meer 2010, 518). Riigis, mille institutsioone usaldatakse, on tõenäolisem, et kodanikud alluvad seadustele vabatahtlikult, mis omakorda lihtsustab märkimisväärselt süsteemi toimimist. Kui usaldus võimuinstitutsioonide suhtes on väga madal, võivad sellega kaasneda süsteemi destabiliseerivad rahvarahutused, massiline maksudest kõrvalehoidmine või muud kodanikuallumatuse vormid. Eriti tähtis on usaldus just demokraatlikele režiimide jaoks, mis ei saa kasutada piiramatult sunnimeetmeid nagu on tavaks autoritaarsetes riikides (Catterberg ja Moreno 2005: 32).

Teadlaste seas ei ole täielikku üksmeelt selles osas, kas inimesed tajuvad valitsussektorit pigem ühtse kogumina või hinnatakse institutsioone eraldi, vastavalt nende pädevusele neile pandud funktsioonide täitmisel. Tugevad omavahelised korrelatsioonid erinevate poliitiliste institutsioonide usalduse osas räägivad pigem esimese lähenemise kasuks. Samas on siiski täheldatud, et mõningaid institutsioone võib pidada domineerivateks: nende maine rahva seas on eriti tugevalt seotud kogu poliitilise süsteemi usaldusväärsusega. Üheks keskseks ja domineerivaks esindusdemokraatia institutsiooniks peetakse parlamenti. Parlament toimib mõneti kui esindusdemokraatia sümbol (Van de Walle ja Bouckaert 2003: 899–901). Parlament koosneb rahva esindajatest ning peaks seega seisma ka rahva tahte eest. Samas koosneb parlament ka erinevate parteide fraktsioonidest. Just parteid peaksid agregeerima valijate tahet ning sisestama selle poliitilisse protsessi.

Eesti parlamendi ja erakondade usaldusnäitajate analüüsimisele ongi käesolev peatükk pühendatud. Esmalt annab peatükk põgusa ülevaate sellest, kuhu on parlamendi ja parteide usalduse uurimisega praeguseks jõutud ning millised on peamised trendid. Seejärel on toodud ülevaade Eesti andmetest ning asetatud need ka rahvusvahelisse võrdlusesse. Viimaks esitab peatükk regressioonanalüüsi tulemused, millest ilmneb erinevate indiiditasandi tegurite mõju parlamendi ja parteide usaldamisele Eestis.

MIDA TEAME PARLAMENTIDE JA ERAKONDADE USALDAMISE KOHTA SENISTE UURINGUTE PÕHJAL?

Järgnevalt on toodud ülevaate sellest, mida teemat uurinud sotsiaalteadlased parlamendi ja parteide usalduse kohta on senimaani järeldanud. Neid aspekte tasub edasise analüüsi käigus silmas pidada.

Esiteks, nagu juba mainitud, esineb avalike institutsioonide usaldusnäitude vahel tugev omavaheline korrelatsioon. Tihti koostatakse analüüsi tarvis ühine institutsionaalse usalduse indeks, kuhu kaasatakse

lisaks parlamendile ja erakondadele ka näiteks valitsus, avalik teenistus, politsei, relvajõud ja kohtusüsteem. Eriti tugevalt on omavahel seotud usaldusmäärad selliste kesksete poliitiliste institutsioonide puhul nagu parlament, parteid, valitsus ja president (kui institutsioon). Üldjuhul usaldatakse nii Eestis kui mujal maailmas keskseid poliitilisi institutsioone võrreldes teiste institutsioonidega vähem. Näiteks usaldasid eestlased 2012. aastal enim päästeametit (95%), politsei- ja piirivalveametit (83%) ning kaitseväge (81%). Kõige vähem usaldati aga valitsust (40%), Riigikogu (37%), peaministrit (33%) ja erakondi (25%).³ Ka see, et just erakondade usaldus on kõikidest institutsioonidest madalaim, on üsna tavapärane.

Eriti tugevat seost on täheldatud parlamendi ja valitsuse usaldusnäitajate vahel, mis tihtipeale liiguvad peaaegu täielikult ühes rütmis. Nii on see kahe viimase kümnendi vältel olnud ka Eestis (Reiljan ja Pettai 2012). Üldiselt nähakse just valitsust parlamendi „vedajana”. See tähendab, et parlamendi usaldamine sõltub sellest, kui võrd ollakse rahul valitsuse tööga. Arvestades, et parlamentaarsetes demokraatias moodustatakse valitsus(koalitsioon) üldjuhul parlamendi enamuse põhjal ning parlament võtab vastu peamiselt valitsuse poolt esitatud eelnõusid, on selline seos ka igati loogiline.

Nii valitsuse kui ka parlamendi usaldamise määr sõltub valimistsükli faasist: vahetult pärast valimisi on usaldus poliitiliste institutsioonide vastu kõrgem („mesinädalate” periood), ent valimistsükli keskpaigaks langeb see oluliselt. Uute valimistega kaasneb aga järjekordne usalduse tõus (Holmberg 1999, Reiljan ja Pettai 2012).

1990. aastatel hakkas politoloogide tähelepanu pälvima poliitilise usalduse kahanemine Lääne demokraatias. Kuigi võrreldavate rahvusvaheliste andmete vähesus ei võimalda koostada aegridasid terve Teise maailmasõja järgse perioodi kohta, hakkasid teatavad trendid 1990ndatel ilmnema. Ülemaailmse väärtusuuringu (*World Values Survey*) andmetel langes usaldus poliitiliste institutsioonide vastu seitsmeteistkümnnes Lääne-Euroopa ja Põhja-Ameerika riigis aastatel 1980–1990 keskmiselt 6% võrra (Dalton 1999: 68). 1990. aastate jooksul võis näha langustrendi jätkumist: usaldus rahvusparlamentide vastu langes nii Lääne- kui Ida-Euroopas, Põhja- ja Lõuna-Ameerikas (Klingemann 1999: 51).

Politoloogid ei ole ühel meelel küsimuses, mida usalduse kahanemisest järeldama peaks. Laias laastus võib seisukohad jagada kaheks: positiivne ja negatiivne. Positiivne lähenemine tugineb paljuski Ronald Ingleharti kuulsale väärtusrevolutsioonide teooriale ja selle kohaselt on usalduse kadu uue, autoriteedi suhtes kriitilisema, ent demokraatlikke põhimõtteid toetava põlvkonna pealekasvu tulemus. Selline kriitilisus ei pruugi väidetavalt ohustada demokraatia toimimist, vaid võib hoopis anda tõuke demokraatia kvaliteedi parandamiseks. Negatiivsem lähenemine lähtub „kala hakkab mädanema peast” loogikast: usalduse langus tuleneb institutsioonide ebakvaliteetsest tööst ning pikapeale võib selliste trendide jätkumine tõsiselt ohustada demokraatia toimimist (Norris 1999: 27).

21. sajandi arengud näitavad, et kahaneva usalduse seostamine põlvkondade vahetumisega ei tundu olevat usutav seletus. Eurobaromeetri andmetel on Euroopa Liidus usaldus poliitiliste institutsioonide vastu viimastel kümnenditel tugevalt kõikunud. Aastatel 2003–2007 usaldus riigiparlamendi ning valitsuse suhtes kasvas. 2007. aastal usaldas keskmiselt 43% EL riikide elanikest oma riigi parlamenti; kaheteistkümnnes riigis oli see näitaja üle 50%. Seejärel algas aga viimaste kümnendite rängim majanduskriis, mis tõi kaasa äkilise languse kesksete võimuinstitutsioonide usaldamises. 2007. aasta keskmiselt 43-protsendilisest usaldusest parlamentide suhtes on 2013. aastaks järele jäänud vaid 25%. Mõningates riikides on usalduse kadu

³ Karin Kangro, „Eesti elanikud usaldavad enim päästeametit ja kõige vähem erakondi,” Postimees 3. jaanuar 2013. <http://www.postimees.ee/1091820/eesti-elanikud-usaldavad-enim-paasteametit-ja-koige-vahem-erakondi>

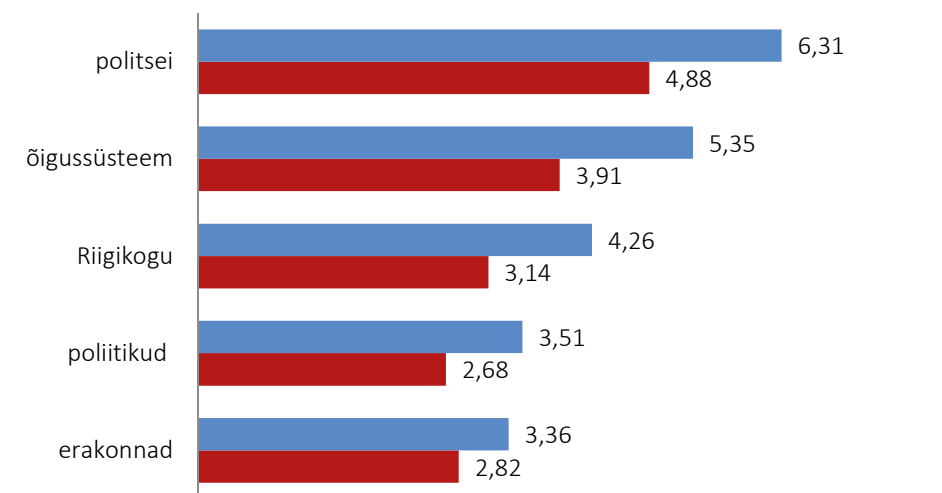
võtnud lausa drastilised mõõtmised: Hispaanias langes parlamendi usaldamise määr viie aastaga viiekümne neljalt protsendilt seitsmele, Kreekas viiekümne kahelt üheksale. Kahtlemata ei saa sellist äkilist langust panna põlvkondade vahetumise arvele. Põhjuseid tuleb otsida sellest, et rahvas on kaotanud usu oma riigi kesksete poliitiliste institutsioonide aususesse ning võimekusse juhtida riigi majandust.

USALDUS PARLAMENDI JA ERAKONDADE SUHTES EESTIS

Milline pilt avaneb erakondade ja parlamendi usaldamise osas Eestis? Euroopa Sotsiaaluuringu 2012. aasta küsitlusvoorus mõõdeti usaldust parlamendi ja erakondade suhtes järgmise küsimuse abil: „Järgnevalt palun vastake, kui võrd Te usaldate järgmisi institutsioone, mille ma Teile ette loen. Vastamiseks kasutage 10-pallist skaalat, kus 0 tähendab, et Te seda institutsiooni üldse ei usalda ja 10 tähendab, et usaldate täielikult”.

Lisaks Riigikogule ja erakondadele paluti vastajatel anda hinnang Eesti õigussüsteemi, politsei ja poliitikute usaldusväärsusele. Joonisel 17 on esitatud kõigi viie uuringusse kaasatud institutsiooni usaldusnäidud vastaja koduse keele lõikes. Näeme, et vastajad, kelle koduseks keeleks on eesti keel, usaldavad kõiki institutsioone märgatavalt rohkem. Samuti nähtub, et usaldus on kõrgem poliitikaga vähem seotud institutsioonide suhtes ning kõige madalam parteide ning poliitikute vastu. Parlamendi usaldusnäit jäi nimetatud kahe kategooria vahele. Sellised tulemused vastavad üldisele seaduspärale, et kõige vähem usaldab rahvas keskseid poliitilisi institutsioone ning eriti vähe usaldatakse konkreetseid tegutsejaid poliitmaastikul: parteisid ja poliitikuid. Riigikogu keskmine usaldusnäit skaalal 0–10 kõikide vastajate seas kokku oli 3,9, erakondadel 3,2.

Joonis 17. Institutsioonide usaldamine koduse keele lõikes

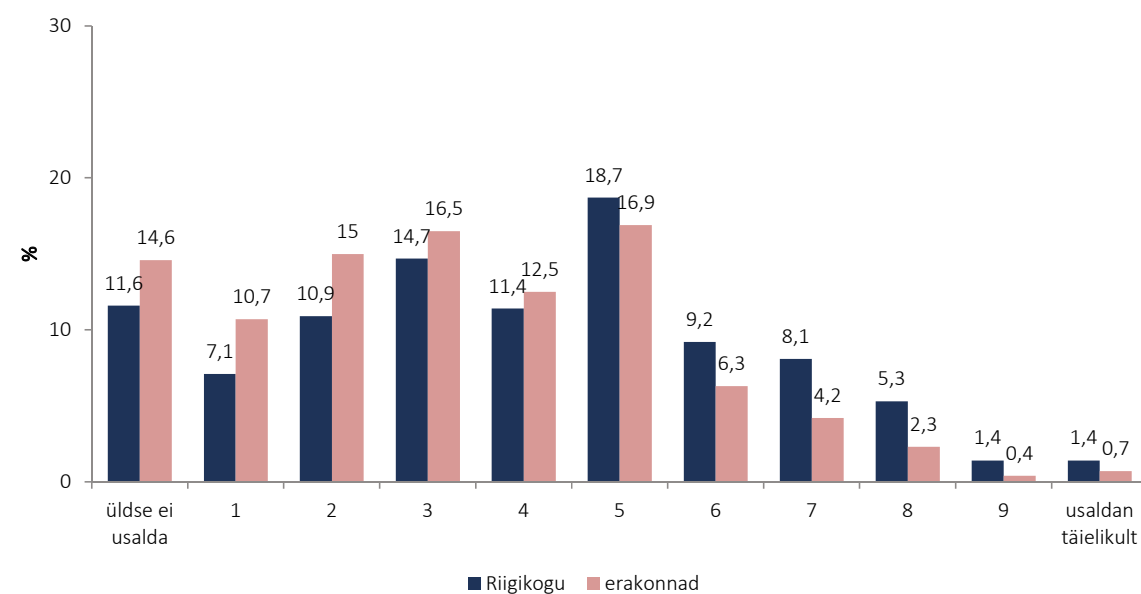
Vastajatelt küsiti: „Järgnevalt palun vastake, kui võrd Te usaldate järgmisi institutsioone, mille ma Teile ette loen.”. Tulbad väljendavad keskväärtusi skaalal, kus 0 tähendab usalduse täielikku puudumist ning 10 tähendab täielikku usaldust antud institutsiooni vastu. Vastajate arv: 2293–2340 (sõltuvalt institutsioonist).

Kui võrrelda neid usaldusnäite Euroopa Sotsiaaluuringu varasemate lainete tulemustega, siis näeme, et võrreldes 2010. aastal tehtud uuringuga on institutsioonide usaldamise määr pisut langenud. Toona oli parlamendi keskmiseks näitajaks 4,2 ning parteidel 3,4. Praegused näitajad on peaaegu identsed 2008. aastaga, mil parlamendi usaldusnäit oli samuti 3,9 ning erakondadel 3,2. Võrreldes 2006. aastaga, mil ühiskonnas valitsesid oluliselt positiivsemad meeleolud ja majanduslikud väljavaated, on usaldus mõlema institutsiooni suhtes aga märgatavalt langenud (toona parlament 4,6 ja erakonnad 3,5). Võrreldes varasemate tulemustega on suurenenud ka rahvusrühmade vahelised erinevused. 2004. aastal oli erinevus parlamendi usaldamises eesti- ja venekeelsete vastajate vahel vaid 0,2 palli (eestikeelsete kasuks), 2008. aastaks oli vahe suurenenud 1,1 pallini. 2012. aasta tulemused näitavad suure rahvuspõhise erinevuse tendentsi püsivust – erinevus Riigikogu usaldusnäitades keelerühmade vahel on jätkuvalt keskmiselt 1,1 palli (täpsemalt rahvuspõhise usaldamislõhe kohta vt Reiljan ja Pettai 2012).

2012. aasta Euroopa Sotsiaaluuringu Eesti andmete põhjal saab kinnitada parlamendi usaldamise väga tugevat seost rahuloluga valitsuse tööga (mõlemad mõõdetud 0–10 skaalal) – korrelatsioon kahe muutuja vahel on 0,67. Mõnevõrra väiksem, ent siiski statistiliselt tugev on ka seos parteide usaldamise ja valitsuse tööga rahulolu vahel (0,58). Parteide ja parlamendi usalduse omavaheline korrelatsioon on samuti kõrge (0,68). Sellised tugevad seosed kinnitavad, et inimeste silmis moodustavad poliitilised institutsioonid omavahel tihedalt seotud kogumi. Seega võib eeldada, et kui mõned suuremad parlamendierakonnad satuvad skandaalidesse, näiteks ebaseadusliku rahastamise tõttu, või kui valitsuse töös on puudujääke, langeb selle tõttu ka parlamendi maine.

Joonis 18 väljendab vastajate hinnangute jaotust parlamendi ja parteide usaldamisele skaalal nullist kümneni. Mõlema institutsiooni puhul on suurim hulk vastajaid paigutanud end skaala keskpunkti (5), mis võib viidata ka sellele, et nad ei osanud usaldamise või mitteusaldamise osas kindlat seisukohta võtta.

Joonis 18. Parlamendi ja parteide usaldamine

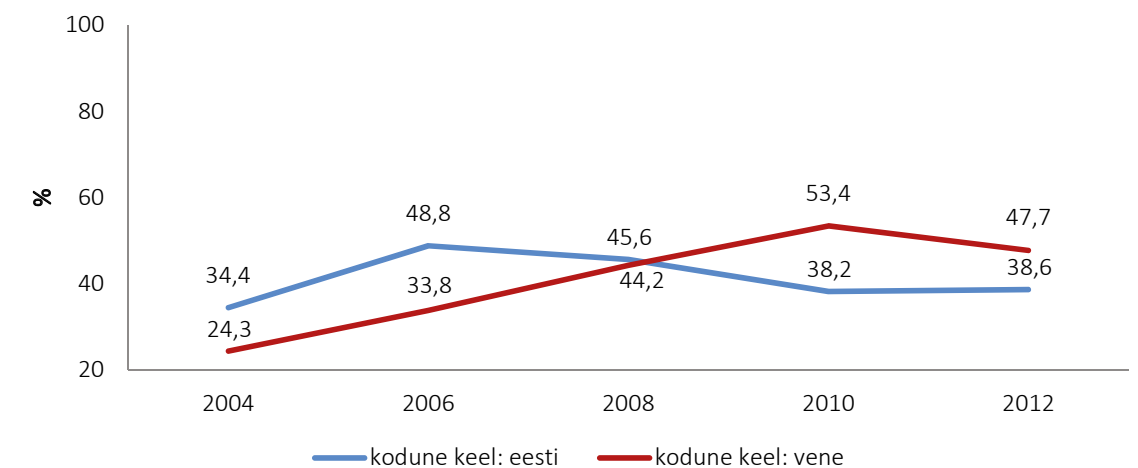

Vastajatelt küsiti: „Järgnevalt palun vastake, kuivõrd Te usaldate järgmisi institutsioone, mille ma Teile ette loen.“. Vastuste jaotus skaalal 0–10, kus 0 tähendab, usalduse täielikku puudumist ja 10 tähendab täielikku usaldamist. Tulbad väljendavad vastusevariandi valinute protsenti kummagi institutsiooni osas. Vastanute arv: 2337 (Riigikogu), 2320 (erakonnad).

Lugedes institutsioone pigem või täielikult usaldavateks inimesteks need, kelle hinnang asub vahemikus 6 kuni 10, saame Riigikogu usaldajate protsendiks 25,5. Parteisid usaldab aga kõigest 14% vastajatest. Umbes veerand vastajatest annab parteide usaldusväärsele äärmiselt madala hinde (0–1), parlamendi puhul on sarnaste hinnangute osakaal viiendiku ligikal. Täielike usaldajate (hinne 9–10) osakaal on mõlema institutsiooni puhul mõneprotsendiline. Vähene usaldus parteide suhtes võib selgitada ka seda, miks kodanikkond on asunud otsima võimalusi parteidest n-ö „üleüppamiseks“ ning otse seadusloomes osalemiseks. Näiteks võib siinkohal tuua Rahvakogu protsessi, samuti on pikka aega olnud päevakorral seadusandlus, mis võimaldaks kodanikel algatada seaduseelnõusid, sõltumata Riigikogus esindatud erakondade osalusest algatuses.

Inimeste sidet parteisüsteemiga mõõdetakse ka parteidega identifitseerimise läbi. Euroopa Sotsiaaluuringus on selle jaoks kasutatud küsimust: „Kas tunnete mõne poliitilise partei/erakonna suhtes suuremat lähedust kui teiste suhtes?“. Eestis vastas küsimusele jaatavalt 41,2% küsitletutest, sisuliselt sama oli Eesti näit ka 2010. aasta Euroopa Sotsiaaluuringus. 2008. aastal oli jaatavalt vastanute osakaal aga mõnevõrra kõrgem (45,2%). Huvipakkuv on vastuste jaotus vastajate koduse keele lõikes: nende seas, kelle koduseks keeleks on vene keel, oli mõne parteiga lähedust tundvate inimeste osakaal 2012. aastal kõrgem kui eestlaste seas – vastavalt 47,7% ja 38,6%. 2010. aastal oli see erinevus veelgi suurem, ent kui vaadata Euroopa Sotsiaaluuringu andmeid alates 2004. aastast, näeme selget muutustrendi. 2004. aastal pidas vähem kui veerand Eesti venekeelsetest elanikest end mõne erakonnaga lähedaseks. Seejärel algas aga äkiline tõus ning 2010. aastal oli vastav näit juba enam kui 50%. Eestlaste seas oli 2006. ja 2008. aastal end mõne erakonnaga lähedaseks pidavate inimeste osakaal üle 45%, ent see protsent on seejärel märgatavalt langenud (vt joonis 19).

Joonis 19. Tajutud lähedus mõne erakonnaga koduse keele lõikes, 2004–2012

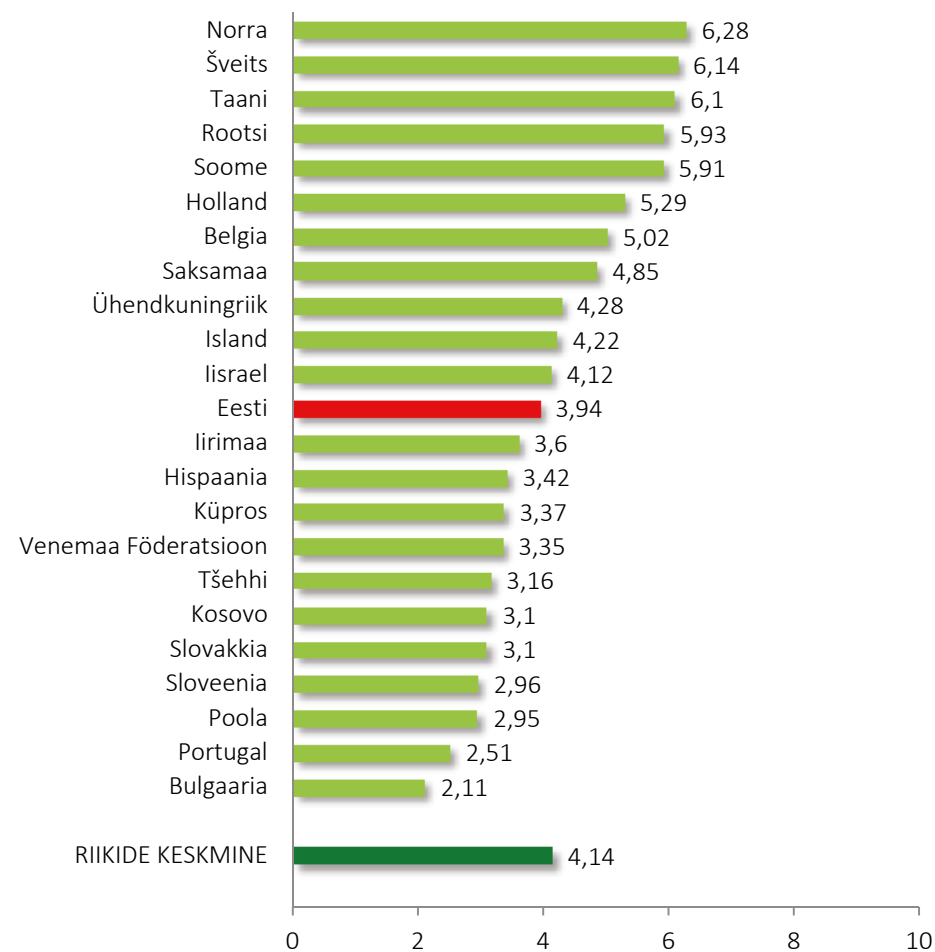
Vastajatelt küsiti: „Kas tunnete mõne poliitilise partei/erakonna suhtes suuremat lähedust kui teiste suhtes?“. Jooned väljendavad „jah“-vastanute protsenti kummaski elanikkonnarühmas aastatel 2004–2012. Vastanute arv: 1450–2275 (sõltuvalt uuringlainest).

Enam kui 90% nendest venekeelsetest vastajatest, kes peavad end mõne parteiga lähedaseks, toetavad Keskerakonda. Seega võime näha, et alates 2006–2007. aastast, mil rahvuslik lõhe Eesti ühiskonnas end taas jõuliselt ilmutas, on venekeelne elanikkond koondunud selgelt Keskerakonna selja taha.

EESTI NÄITAJAD RAHVUSVAHELISES VÕRDLUSES

Milline on parlamendi ja erakondade usaldamise tase Eestis võrdluses teiste riikidega? Euroopa Sotsiaaluuringusse kaasatud riikide seas on Eesti parlamendi usaldamise poolest keskmisel positsioonil. Tabeli eesotsas asuvatest Põhjamaadest, Beneluxi riikidest ja Šveitsist on Eesti 1–2 palli kaugusel maas, olles uuritud postkommunistlike maade seas seevastu kindlalt esimene. Samuti jäävad Eestist maha ka Lõuna-Euroopa riigid. Ainsa vana Lääne-Euroopa demokraatiana on Eestist tagapool Iirimaa (vt joonis 20).

Joonis 20. Parlamendi usaldamine: Eesti võrdluses teiste riikidega

Vastajatelt küsiti: „Järgnevalt palun vastake, kuivõrd Te usaldate järgmisi institutsioone, mille ma Teile ette loen.“. Tulbad väljendavad iga riigi keskväärtust skaalal, kus 0 tähendab usalduse täielikku puudumist ning 10 tähendab täielikku usaldust parlamendi vastu. Vastanute arv kõikides riikides kokku: 43081.

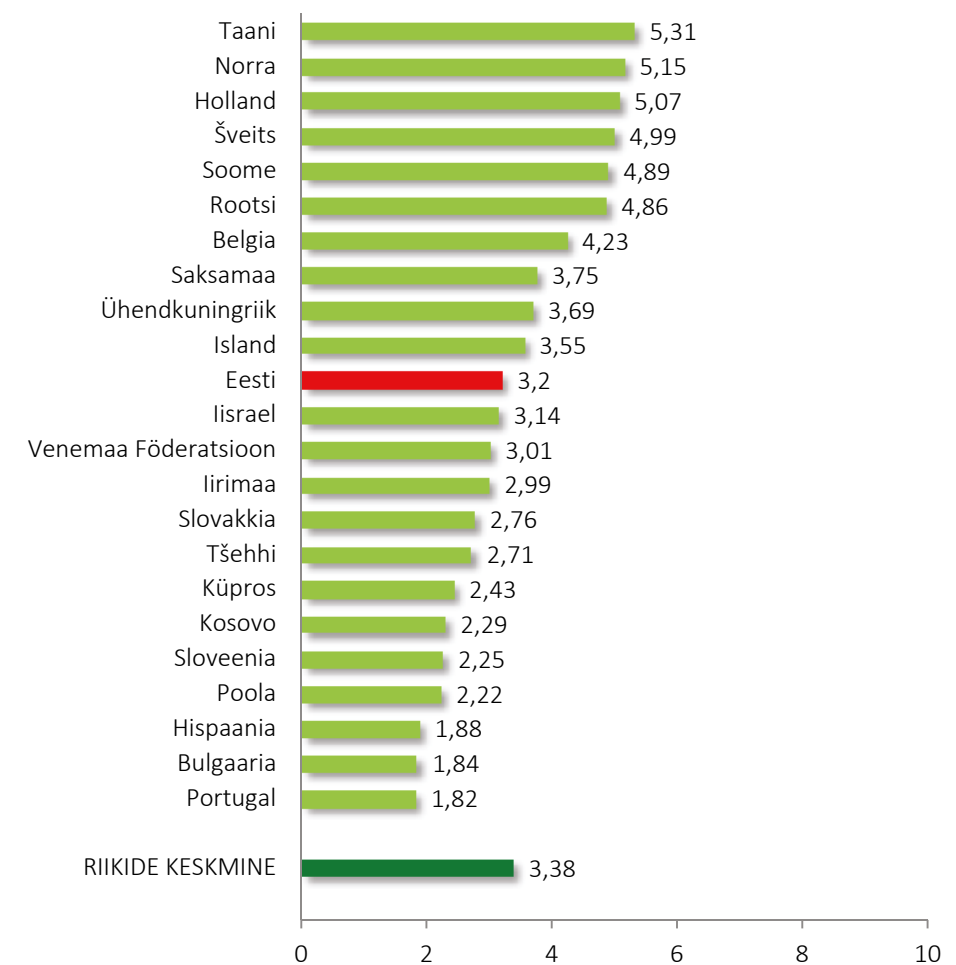
Kuna erakondade ja parlamendi usaldus on omavahel tugevalt seotud, on ootuspärane, et parteide usalduse edetabelis avaneb parlamendi omaga üsna sarnane pilt, vaid skoorid on mõnevõrra madalamad (vt joonis 21).

Riikide järjestus nii parlamendi kui erakondade usaldamise alusel kinnitab teesi, et usaldus on kõrge riikides, mille korrupsioonitase on madal ja majandusliku arengu tase kõrge. Parlamendi usaldustabeli esikolmiku moodustavad Norra, Šveits ja Taani on *Transparency International*'i korrupsioonitajumise edetabelis vastavalt maailma viies, seitsmes ja esimene, samuti kuuluvad kõik maailma kõrgeima

elatustasemega riikide hulka. Lisaks üldisele majanduslikule arengule ja elatustasemele paistavad tähtsust omavat ka lühiajalisemad trendid majanduses ning valitsuse võimekus riigi rahandust korras hoida. Parlamendi usaldus on teinud läbi suure languse kõikides riikides, mis on vajanud rahvusvahelisi abi-pakette majanduse turgutamiseks. Siin võib näha selgitust ka sellele, miks Eestist oluliselt jõukama ning pikema demokraatiakogemusega Iirimaa parlament ja erakondi vähem usaldatakse kui Eestis. Sarnaselt võib seletada madalat usaldust poliitiliste institutsioonide vastu Hispaanias, Portugalis ja Küprosel.

Endine režiimitüüp ning demokraatiaperioodi pikkus on samuti olulised muutujad: sotsialistliku minevikuga riikides on parlamendi usaldus madalam, pika demokraatiakogemusega riikides kõrgem.

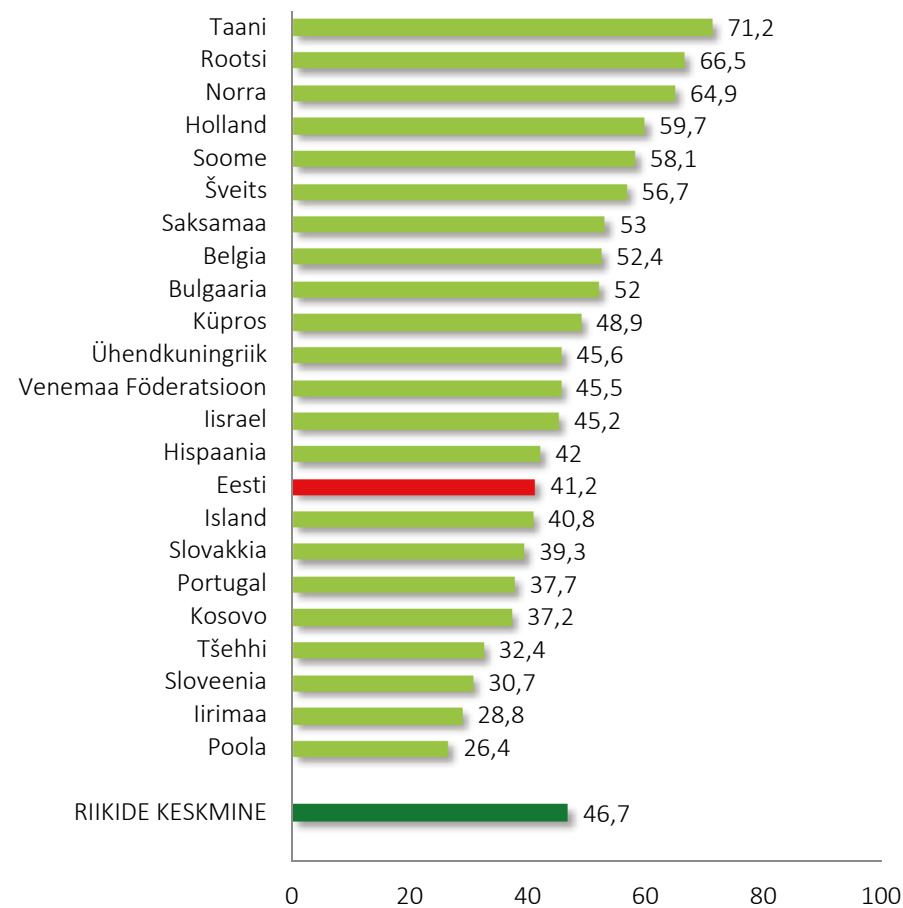
Joonis 21. Erakondade usaldamine: Eesti võrdluses teiste riikidega

Vastajatelt küsiti: „Järgnevalt palun vastake, kuivõrd Te usaldate järgmisi institutsioone, mille ma Teile ette loen.“. Tulbad väljendavad iga riigi keskväärtust skaalal, kus 0 tähendab usalduse täielikku puudumist ning 10 tähendab täielikku usaldust erakondade vastu. Vastanute arv kõikides riikides kokku: 43127.

Kui parlamendi ja parteide usaldamise tase Eestis on võrreldes teiste Euroopa Sotsiaaluuringu andmestiku riikidega keskmine, siis end mõne parteiga lähedaseks pidavate inimeste osakaalu poolest ollakse pingerea tagumises kolmandikus (vt joonis 22). Ehkki tajutud lähedus mõne erakonnaga peaks suurendama rahulolu esindusdemokraatia toimimisega, ei pruugi valijate tugevam side parteidega olla üheselt positiivne nähtus – seda näiteks juhul, kui erakondadega identifitseerumine tõukub rahvus-suhete pingestumisest ühiskonnas.

Joonis 22. Tajutud lähedus mõne erakonnaga: Eesti võrdluses teiste riikidega

Vastajatelt küsiti: „Kas tunnete mõne poliitilise partei/erakonna suhtes suuremat lähedust kui teiste suhtes?“. Tulbad väljendavad end mõne erakonnaga lähedaseks pidavate vastajate osakaalu igas riigis. Vastanute arv kõikides riikides kokku: 43206.

INDIVIIDITASANDI MUUTUJATE MÕJU PARLAMENDI JA PARTEIDE USALDUSELE EESTIS

Eelmises osas väljatoodu viitas, et riikidevahelisi erinevusi parlamendi ja erakondade keskmistes usaldusnäitustes võib seletada selliste teguritega nagu riigi majanduslik areng, korrupsioonitase ja riigi poliitiline ajalugu. Mis tingib aga selle, kuidas institutsioonide usaldamine varieerub ühe riigi siseselt? Peatüki viimases osas on vaatluse all erinevate indiviiditasandi tegurite mõju parlamendi usaldusele Eestis.

Sõltumatute muutujatena on regressioonimudelisse kaasatud majanduslikud, poliitilised ja sotsiaaldemograafilised tunnused. Rahulolu riigi majandusega on mõõdetud skaalal 0–10; hinnangut leibkonna majanduslikule toimetulekule väljendavad kaks binaarset tunnust, millest esimene tähistab vastanuid, kes elavad oma sissetuleku juures mugavalt ära, ning teine neid, kellel on raske või väga raske hakkama saada (referentskategoriks on jäetud need, kes saavad oma sissetuleku juures hakkama).

Mudel hõlmab kaht kesket poliitilist muutujat, mis on kodeeritud binaarse tunnusega. Esimene neist tähistab 2011. aasta Riigikogu valimistel Reformierakonnale või IRLile hääle andnud respondenti, teine aga parempoolsete vaadetega vastajaid (s.o. neid, kes paigutasid end vasak-parem skaalal tsentrist paremale).

Need tunnused võimaldavad testida nn. kodumeeskonna teooriat, mille kohaselt usaldavad keskseid institutsioone enam need vastajad, kes toetavad võimul olevaid erakondi ja kelle ideoloogilised vaated kattuvad valitsuserakondade omadega. Samuti on sõltumatu tunnusega kaasatud peatüki eelmises osas käsitletud muutuja, mis mõõdab vastaja lähedust mõne erakonnaga ning tunnus, mis mõõdab huvi poliitika suhtes.

Venekeelsete vastajate mudelisse on kaasatud ka Eesti ja Vene kodakondsust väljendavad tunnused, jättes referentsiks kodakondsusetud ja muude riikide kodanikud. Võib eeldada, et kuna Eesti kodakondsust omavad venekeelsed vastajad saavad ise parlamendivalimistel osaleda, tunnevad nad selle institutsiooni suhtes ka mõnevõrra suuremat usaldust kui Venemaa kodanikud või määratlemata kodakondsusega isikud. Sotsiaaldemograafiliste muutujatena on kaasatud vastaja vanus ning haridustase (binaarsete tunnustena alg- või põhiharidus ning kõrgharidus, suurim grupp ehk kesk- ja keskeriharidusega vastajad on jäetud referentskategoriks).

Arvestades erinevusi eesti- ja venekeelsete vastajate hoiakutes, esitame tulemused kummagi keelekogukonna kohta eraldi (tabel 5). Kõige suuremat mõju parlamendi usaldamisele nii eesti- kui venekeelsete vastajate seas omab hinnang riigi majanduslikule olukorrale. Kui hinnang majandusele 11-pallisel skaalal ühe võrra suureneb, kasvab usaldus parlamendi suhtes eestikeelsete vastajate puhul keskmiselt 0,5 ja venekeelsetel 0,56 palli. Leibkondliku sissetulekuga rahulolu käsitlevate tegurite osas lahknevad aga eesti- ja venekeelsete vastajate mudelid oluliselt. Kui eestikeelsete seas ei oma sissetulekuga rahulolu väljendavad tunnused statistiliselt märkimisväärset mõju, siis venekeelsete osas võib täheldada, et need vastajad, kellel on väga raske või raske oma sissetuleku juures ära elada, usaldavad parlamenti oluliselt vähem.

Poliitiliste muutujate osas lahknevad eesti- ja venekeelsete vastajate mudelid üsna märkimisväärselt. Eestlaste mudelis omavad tugevat positiivset mõju parlamendi usaldamisele nii valitsuserakonna valimine viimastel valimistel, parempoolsed vaated, huvi poliitika suhtes kui mõne erakonnaga lähedane olemine. Ainus neist tunnustest, mis omab statistiliselt märkimisväärset mõju ka venekeelsete mudelis, on parempoolne ideoloogia. Valitsuserakonna valimise muutuja mõju selles mudelis statistiliselt analüüsida ei saa, kuna Riigikogu valimistel Reformierakonda või IRL-i valinute hulk jääb liialt väikeseks. Eestikeelsete vastajate seas on parempoolsete vaadetega inimeste usaldus parlamendile keskmiselt 0,6 palli võrra kõrgem kui end skaalal vasakule paigutanud inimeste oma. Sealjuures on Eestis erinevus parem- ja vasakpoolsete inimeste vahel parlamendi usalduse osas Euroopa Sotsiaaluuringusse kaasatud riikidest üks suuremaid.

Mõne erakonnaga lähedane olemine ega huvi poliitika suhtes venekeelsete vastajate usaldust parlamendi vastu ei suurenda. Selliseid tulemusi võib pidada küllaltki loogiliseks, arvestades, et 90 protsendil nendest venekeelsetest vastajatest, kes mõne erakonnaga lähedust tundsid, on selleks opositsiooni-partei Keskerakond. Poliitikast huvitumise erinevat mõju keelerühmade lõikes (venekeelsete seas mõju puudub) võib oletuslikult seletada sellega, et eestlased ja venelased saavad infot poliitika ning Eesti riigi kesksete institutsioonide töö kohta erinevatest kanalitest. Oluline on märkida, et kodakondsus ei oma mitmeses regressioonimudelis venekeelsete vastanute usaldusmääradele statistiliselt olulist mõju.

Huvitavad lahknevused tulemuste osas ilmnevad hariduse mõju osas. Eestlaste seas on tulemused ootuspärased: kõrghariduse omamine avaldab tugevat ja statistiliselt märkimisväärset positiivset mõju parlamendi usaldusele. Sarnast seost on teistes riikides kinnitanud ka varasemad uuringud (Christiansen ja Laegreid 2005, Schoon jt. 2010). Venekeelsete vastajate seas aga ei ole haridustaseme mõju statistiliselt oluline. Kokkuvõttes näitavad regressioonanalüüsi tulemused, et erinevused kahe peamise rahvusrühma vastajate vahel ei piirdu vaid sellega, et eestikeelsete vastanute seas on keskmine usaldusnäit kõrgem. Ka tegurid, mis mõjutavad parlamendi usaldamist, erinevad rahvusrühmiti.

Tabel 5. Parlamendi usaldamist mõjutavad tegurid Eestis

	kodune keel: eesti	kodune keel: vene
Rahulolu riigi majandusega	0,50*** (0,03)	0,56*** (0,04)
Toimetulek: elab mugavalt	0,15 (0,17)	-0,55 (0,43)
Toimetulek: raske/väga raske	0,03 (0,12)	-0,61** (0,18)
Valitsuserakondade valija	0,30** (0,11)	-- ¹
Lähedane mõne erakonnaga	0,42*** (0,11)	0,25 (0,18)
Parempoolsete vaadetega	0,60*** (0,11)	0,66** (0,24)
Poliitikast huvitatud	0,43*** (0,11)	0,03 (0,19)
Eesti kodanik	-- ²	0,24 (0,21)
Vene kodanik	-- ²	0,11 (0,24)
Kõrgema haridusega	0,43*** (0,12)	-0,30 (0,21)
Alg- või põhiharidusega	0,04 (0,12)	0,35 (0,23)
Vanus	-0,01* (0,00)	-0,01 (0,01)
Konstant	1,09 (0,22)	1,19 (0,38)
Mudelis hõlmatud vastajate arv	1597	616
R2	0,34	0,30
Korrigeeritud R2	0,33	0,29

Regressioonikordajad, sulgudes standardvead. *** p<0,001, ** p<0,01, * p<0,05. ¹Kuna eestikeelsete respondentide hulgas oli väga vähe neid, kes ei omanud Eesti kodakondsust (15), jäeti kodakondsust mõõtvad tunnused mudelist välja. ²Kuna venekeelsete respondentide seas oli väga vähe valitsuserakondade pooldajaid (10), jäeti tunnus mudelist välja.

6. DEMOKRAATIA JA ELUGA RAHULOLU

Mare Ainsaar

Eluga rahulolu loetakse universaalseks inimese üldise seisundi näitajaks. Tunnus võtab kokku kõik positiivsed või negatiivsed kogemused ning annab hinnangu inimesele üldisele seisundile. Varasemad demokraatia ja eluga rahulolu seost käsitlevad uuringud Eestis puuduvad ning ka maailmas on neid suhteliselt vähe. Uuringud siiski näitavad, et rahuolu demokraatiaga on oluline üldise eluga rahulolu komponent (Thin 2012, Graham 2009). Samas ei ole seose suund üheselt teada, s.t. kas õnnelikumad ühiskonnad valivad demokraatlikuma valitsemiskorra ning vältivad diktatuure või teeb demokraatlikus riigis elamine inimesed eluga rahulolevamaks.

Käesolev peatükk annab lühikese ülevaate eluga rahulolu ja demokraatiaga rahulolu seostest Euroopa Sotsiaal-uuringu andmete põhjal. Seost analüüsitakse nii ühiskonna kui indiviidi tasandil, samuti võrreldakse Eestit teiste Euroopa riikidega ja tuuakse välja ajalised muutused. Analüüsitakse peamiselt kahe tunnuse omavahelist seost: eluga rahulolu ja rahulolu demokraatia toimimisega. Neid mõõdeti uuringus järgmiste küsimustega: „Kõike kokkuvõttes, kuivõrd rahul Te oma eluga üldiselt olete?” ja „Üldiselt hinnates, kuivõrd rahul olete sellega, kuidas demokraatia teie riigis toimib?” Mõlemat tunnus mõõdeti 10-palli skaalal, kus 0 tähendas „üldse mitte rahul” ja 10 tähendas „väga rahul.” Mõlemale küsimusele vastasid küsitletud vastuskaardi abil.

Mudelitesse on kontrolltunnustena lisatud varasematest uuringutest (Ainsaar 2008, 2011, 2013) hästi tuntud eluga rahuolu mõjutavaid tegurid – subjektiivne hinnang oma leibkonna majanduslikule toimetulekule, usaldus teiste inimeste vastu, respondendi tervis ja vanus.

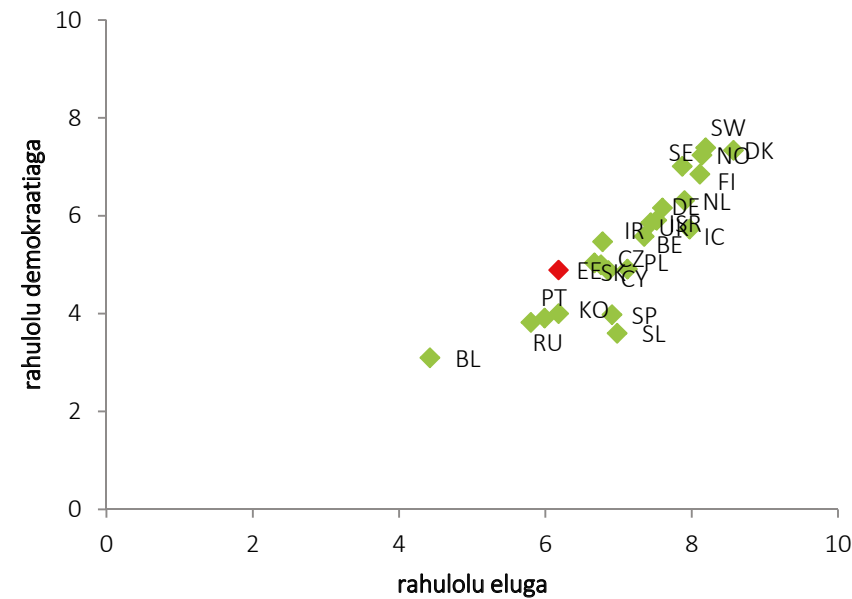
DEMOKRAATIA JA ELUGA RAHULOLU SEOS

Joonis 23 näitab inimeste keskmist eluga rahulolu ja keskmist demokraatiaga rahuloluga 2012. aastal 23 Euroopa riigis. Näeme, et nendes riikides, kus inimesed on demokraatiaga enam rahul, ollakse enam rahul ka eluga tervikuna. Enamasti ollakse eluga rohkem rahul kui demokraatiaga. Eesti on nii eluga rahulolu poolest kui demokraatiaga rahulolu poolest pigem Euroopa kehvamate seas. Eestis oli keskmine eluga rahulolu kõige sarnasem Portugali ja Kosovo tasemega, kuid Portugalis ja Kosovos oli keskmine hinnang demokraatiale oluliselt madalam kui Eestis.

Demokraatia ja eluga rahulolu arengutrendid Eestis järgivad üldjoontes ühesuguseid suundumusi. Seega võib arvata, et eluga rahulolu ja demokraatiaga rahulolu on mõjutatud sarnaste arengute poolt ühiskonnas. Alates 2004. aastast rahulolu nii eluga kui demokraatiaga tõusid, kuid 2009. aasta majanduskriisi ja ka 2012. aasta poliitilised sündmused tõid kaasa muutusi. Eluga rahulolu oli madalaim 2004. aastal, kasvas 2006. aastaks ja jäi siis kuni 2008. aastani umbes samale tasemele. 2010. aastaks oli eluga rahulolu kasvanud, kuid 2012. aastal langes jälle 2006.–2008. aasta tasemele. Rahulolu demokraatiaga on samuti kõikunud. Oluliselt enam oldi demokraatiaga rahul 2006/7. ja 2010/11. aastal.

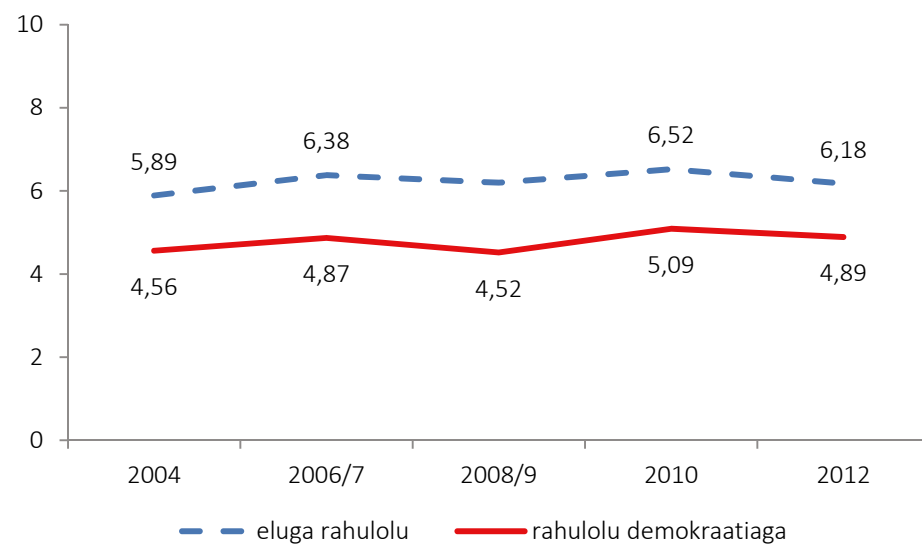
Kuna kahe tunnuse suundumuste vahel tundub olevat palju ühist, võib arvata, et ka indiviidi tasandil on tunnused mõjutatud samadest asjaoludest. Täpsemad analüüsid seda ka kinnitavad, kuigi kahe rahulolu kujunemisel on ka olulisi erinevusi, ehk mitte alati ei ole muutuste põhjused sarnased.

Joonis 23. Rahulolu demokraatiaga ja rahulolu eluga Euroopas

23 Euroopa riiki kahe tunnuse keskväärtuste alusel. Mõlemad tunnused on mõõdetud skaalal 0–10, kus 0 tähendab „üldse mitte rahul” ja 10 „väga rahul”.

Joonis 24. Eluga rahulolu ja demokraatiaga rahulolu muutus Eestis 2004 – 2012

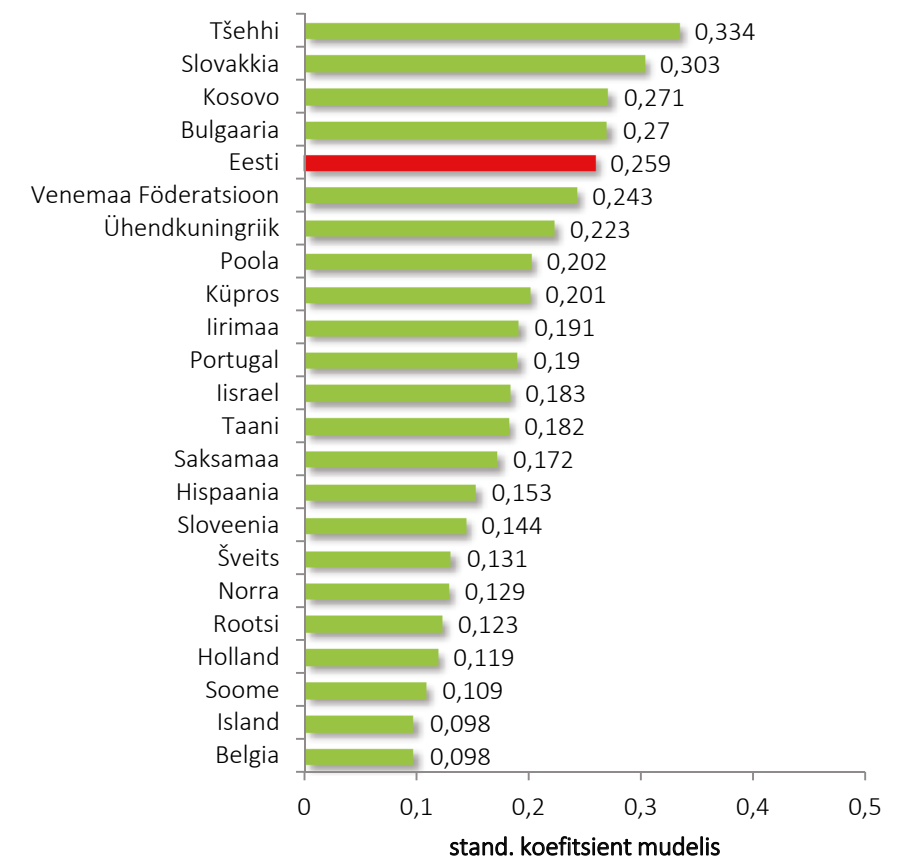

Vastajatelt küsiti: „Kõike kokkuvõttes, kuivõrd rahul Te oma eluga üldiselt olete?” ja „Üldiselt hinnates, kuivõrd rahul olete sellega, kuidas demokraatia teie riigis toimib?”. Keskväärtused skaalal 0–10, kus 0 tähendab „üldse mitte rahul” ja 10 „väga rahul”, numbriga on tähistatud need aastad, mis olid eelmisest aastast statistiliselt erinevad. Vastajate arv: 1350–2260 (sõltuvalt aastast).

ELUGA RAHULOLU JA DEMOKRAATIA OSA SELLES

Võrreldes demokraatiaga rahulolu mõju eluga rahulolule erinevates riikides (joonis 25), võib tähele panna, et demokraatia on suurema mõjuga rahulolule pigem noortes kui vanades demokraatias. Eesti kuulub nende riikide hulka, kus hinnang demokraatia toimimisele ja eluga rahulolu on võrdlemisi tugevalt seotud. Oluliselt tugevam on seos vaid Tšehhis ja Slovakkias. Analüüsid tegureid, mis mõjutavad inimeste rahulolu eluga selgub, et kõige tugevamat mõju eluga rahulolule omas hinnang sissetulekute piisavusele. Samas mõjutab 2012. aasta lõpus vastanute hinnang demokraatia toimimisele nende eluga rahulolu tugevamalt kui tervis või usaldus kaasinimeste vastu.

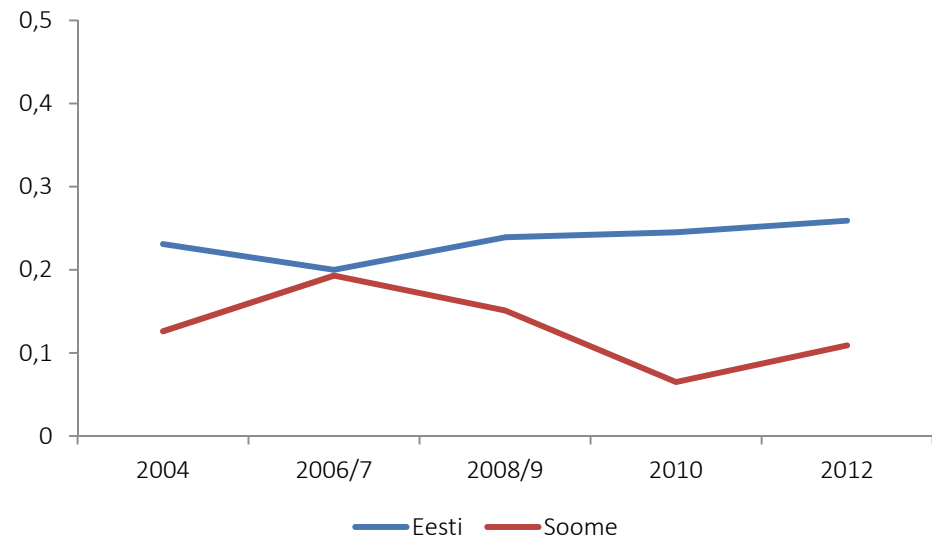
Joonis 25. Demokraatiaga rahulolu mõju eluga rahulolule

Vastajatelt küsiti: „Kõike kokkuvõttes, kuivõrd rahul Te oma eluga üldiselt olete?”. Tulbad väljendavad standardiseeritud koefitsientide väärtust eluga rahulolu lineaarsetes regressioonimudelites, mis hõlmavad järgmisi sõltumatu tunnuseid: rahulolu demokraatia toimimisega, vanus, tervis, sissetulek, kaasinimeste usaldamine.

Joonis 26 näitab, kuidas demokraatia mõju eluga rahulolule on aja jooksul Eestis ja Soomes muutunud. Näeme, et Eestis mõjutab inimeste poolt tunnetatud demokraatia olukord riigis eluga rahulolu tugevamalt kui Soomes. Erandiks on vaid 2006/7 aasta, kus kaks riiki olid antud küsimuses suhteliselt sarnased, sest Soomes muutus demokraatia mõju senisest tähtsamaks, samal ajal kui Eestis selle tunnuse mõju eluga rahulolule pigem kahanes. Kaheksa aasta jooksul ei ole demokraatia mõju eluga rahulolule Eestis vähenenud.

Joonis 26. Demokraatiaga rahulolu mõju eluga rahulolule Eestis ja Soomes 2004 – 2012

Vastajatelt küsiti: „Kõike kokkuvõttes, kuivõrd rahul Te oma eluga üldiselt olete?“. Jooned väljendavad standardiseeritud koefitsientide väärtuste muutumist eluga rahulolu lineaarsetes regressioonimudelites, mis hõlmavad järgmisi sõltumatuid tunnuseid: rahulolu demokraatia toimimisega, vanus, tervis, hinnang sissetulekule, kaasinimeste usaldamine. Vastajate arv: 1350–2260 (sõltuvalt aastast ja riigist).

DEMOKRAATIA MÕJU ERINEVATELE ELANIKKONNA RÜHMADALE

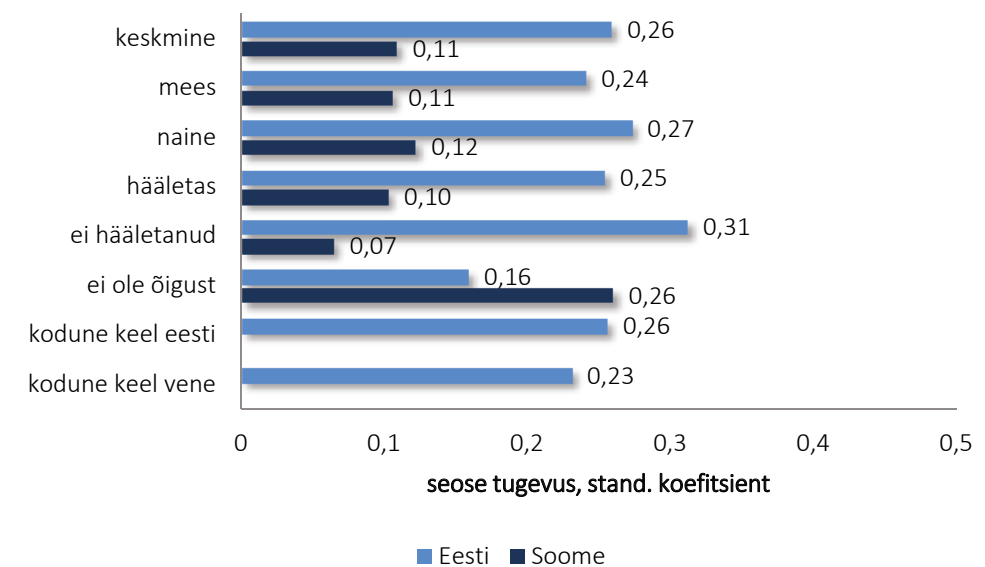
Erinevate sotsiaalsete rühmade elu on demokraatia poolt erinevalt mõjutatud. Joonisel 27 on ära toodud demokraatiaga rahuolu mõju standardiseeritud tugevuskordajad eluga rahulolu mudelis meestele ja naistele, nimestele, kes hääletasid viimastel parlamendivalimistel ja neile, kes ei hääletanud, samuti on võrreldud eesti ja vene keelt kõnelevaid inimesi. Enamiku rühmade puhul on Eesti andmete kõrval võrdlus Soomega. 2012. aastal ei sõltunud Eestis demokraatia mõju eluga rahulolule inimeste sissetulekust ja sellepärast on erineva sissetulekuga inimeste rühmad jooniselt välja jäetud.

Eestis mõjutab hinnang demokraatia toimimisele kõige tugevamini nende inimeste eluga rahulolu, kes ei hääletanud parlamendivalimistel, kuigi neil oli selleks õigus. Selline tulemus ei tähenda, nagu oleks inimestel, kes valimas ei käi, ükskõik sellest, kuidas demokraatia nende riigis toimib. Vastupidi, hinnangud demokraatia toimimisele mõjutavad võrdlemisi tugevalt nende üldist rahulolu eluga. Küll aga lubavad tulemused järeldada, et demokraatia käekäik läheb suhteliselt vähem korda inimestele, kes ei ole Eesti kodanikud ega oma valimisõigust – selles rühmas omab rahulolu demokraatia toimimisega üldisele eluga rahulolu võrdlemisi nõrka mõju. Erinevused teiste elanikkonnarühmade vahel Eestis on suhteliselt väikesed.

Soomes on seosed teistsugused: hinnangud demokraatia toimimisele mõjutavad eluga rahulolu tugevalt nende vastanute puhul, kes ei oma õigust valimistel osaleda (s.t mittekodanikud). Valimisõiguslikke kodanikke, kes oma õigust ei kasutanud, demokraatiaga rahulolu nii palju ei mõjuta – selle mõju üldisele eluga rahulolule on nõrk.

Kokkuvõttes saame järeldada, et demokraatiaga rahulolu on oluline eluga rahulolu komponent. Eestis on demokraatia mõju eluga rahulolule olulisem kui enamuses teistes Euroopa riikides ja see mõju ei ole alates 2004. aastast vähenenud. Kõige enam mõjutab hinnang demokraatia toimimisele nende inimeste eluga rahulolu, kes on Eesti kodanikud, kuid ei osalenud 2011. aasta Riigikogu valimistel.

Joonis 27. Demokraatia mõju eluga rahulolule Eestis ja Soomes elanikkonnarühmade lõikes 2012

Vastajatelt küsiti: „Kõike kokkuvõttes, kuivõrd rahul Te oma eluga üldiselt olete?“. Tulbad väljendavad standardiseeritud demokraatia koefitsientide väärtust lineaarsetes regressioonimudelites, mis hõlmavad järgmisi sõltumatuid tunnuseid: rahulolu demokraatia toimimisega, vanus, tervis, hinnang sissetulekule, kaasinimeste usaldamine erinevates ühiskonnarühmades Eestis ja Soomes. Vastanute arv: Eestis 2260, Soomes 2146.

KOKKUVÕTE

Piret Ehin ja Liisa Talving

Käesoleva aruande eesmärgiks oli kaardistada Eesti elanike suhtumist demokraatiasse, kasutades andmeid Euroopa Sotsiaaluuringust, mille raames küsitleti 2012. aasta teises pooles ja 2013. aasta alguses 2380 Eesti elanikku. Uuring hõlmas kolmekümmet riiki, ent käesoleva aruande koostamise ajaks olid kättesaadavad võrreldavad andmed 23 Euroopa riigi kohta. Aruanne keskendus viiele peamisele teemale:

- demokraatia olulisus: mil määral demokraatia Eesti ühiskonna liikmetele korda läheb?
- demokraatia tähendus: mida demokraatia siinsete inimeste arvates tähendab?
- hinnangud demokraatia toimimisele: kuivõrd demokraatlikuks Eesti elanikud oma riiki peavad ja kui rahul on nad sellega, kuidas demokraatia Eestis toimib?
- elanikkonnarühmade vahelised erinevused: kas ja kuidas olenevad hoiakud ja hinnangud seoses demokraatiaga inimese ühiskondlikust positsioonist – vanusest, soost, haridusest, rahvusest, kodakondsusest, majanduslikust olukorrast?
- rahvusvaheline võrdlus: mil moel erinevad Eesti inimeste arusaamad teiste Euroopa riikide elanike omadest?

Allpool esitame lühikese kokkuvõtte olulisimatest tulemustest ülanimetatud teemade lõikes. Andmed näitavad, et kaheksa Eesti elanikku kümnest peavad oluliseks, et riiki, milles nad elavad, valitsetaks demokraatlikult. Vastanud, kelle räägivad kodus eesti keelt, peavad demokraatiat enda jaoks märksa tähtsamaks kui vene kodukeelega elanikud. Nende osakaal, kes peavad demokraatiat täiesti ebaoluliseks, on venekeelsete vastanute hulgas ligi kolm korda suurem kui eestikeelsete vastanute seas. Lisaks kodusele keelele varieerub demokraatia tähtsustamine haridustaseme, majandusliku toimetuleku, kodakondsuse ja erakonnaeelistuse lõikes ning vähemal määral ka soo ja vanuse lõikes. Kokkuvõttes tähtsustavad demokraatlikku riigikorda kõige enam eesti rahvusest keskealised või eakamad kõrgharitud naised, samuti need inimesed, kes toetavad Reformierakonda, IRLi või sotsiaaldemokraate ning kelle leibkonna sissetulekud võimaldavad mugavat äraelamist. Eesti elanike seas läheb demokraatia kõige vähem korda madala haridustasemega meessoost Vene kodanikule, kellel on raskusi majandusliku toimetulekuga.

Rahvusvahelises võrdluses peavad Eesti elanikud demokraatiat mõnevõrra vähem oluliseks kui teiste uuringus hõlmatud riikide elanikud keskmiselt. Demokraatiat tähtsustatakse kõige enam Põhjamaades, samuti Küprosel, Iisraelis, Saksamaal ja Šveitsis. Uuritud riikide seas peavad demokraatlikku valitsemist kõige vähem oluliseks Vene Föderatsiooni elanikud.

Eesti elanike arusaam sellest, mida demokraatia tähendab, on võrdlemisi mitmetahuline. Vabade ja ausate valimiste kõrval peetakse oluliseks kohtute tööd, õigusriiklusega seonduvaid küsimusi ning seda, et elanikkonnal oleks piisavalt infot valitsuse tegevuse ja otsuste kohta. Venekeelsed elanikud peavad demokraatia keskseks koostisosaks veel sotsiaalset solidaarsust ja vähemuste õiguste kaitset.

Kõrgharidusega inimesed tähtsustavad vabu valimisi, õigusriiklust ja ajakirjandusvabadust rohkem kui madalama haridustasemega vastajad. Inimesed, kellel on raskusi majandusliku toimetulekuga, peavad sotsiaalset kaitset ja solidaarsust demokraatia jaoks olulisemaks kui majanduslikult hästikindlustatud iniviidid. Eesti elanike arusaamad demokraatia tähendusest on üldiselt väga sarnased teiste uuritud riikide elanike omadele.

Demokraatia tähendusega seonduv küsimus väljendusvabadusest ja selle piiridest. Ligikaudu kaks kolmandikku nii eesti- kui venekeelsetest vastanutest peab demokraatia jaoks parimaks lahenduseks piiramatut väljendusvabadust. Samas on nende inimeste osakaal, kes leidsid, et äärmuslike vaadete väljendamist tuleks takistada, eestikeelsete vastanute hulgas märksa kõrgem kui venekeelsete vastanute seas. Eestis on piiramatu väljendusvabaduse toetajate osakaal pisut madalam kui uuritud riikides keskmiselt.

Oma rahulolu demokraatia toimimisega koduriigis hindavad Eesti elanikud keskmiselt hindegaga 4,9 (skaalal 0–10), mis on uuritud riikide keskmisest mõnevõrra madalam näitaja. Samas edestab Eesti ses küsimuses enamikke teisi postkommunistlikke riike. Demokraatia toimimisega Eestis on väga või pigem rahul pooled eestikeelsetest ja veerand venekeelsetest vastanutest. Venekeelsed elanikud hindavad märksa kriitilisemalt Eesti meedia ja opositsioonierakondade vabadust valitsust kritiseerida, vähemusegruppide õiguste kaitset ning valimiste ausust ja õiguspärasust. Kodakondsuse lõikes on demokraatia toimimisega ootuspäraselt kõige enam rahul Eesti kodanikud. Määratlemata kodakondsusega inimeste hinnangud demokraatia toimimisele on pisut kõrgemad kui Eestis elavate Vene Föderatsiooni kodanike omad. Rahulolu demokraatia toimimisega on tugevalt seotud haridustaseme ja majandusliku toimetulekuga: kõrgemalt haritud ja paremini kindlustatud inimesed on demokraatia toimimisega märksa enam rahul kui teised. Neist inimestest, kes elavad oma sissetulekute juures mugavalt ära, on kaks kolmandikku demokraatia toimimisega rahul või väga rahul. Nende seas, kellel on majanduslikult väga raske hakkama saada, on demokraatia toimimisega rahul vaid iga viies. Rahulolu demokraatia toimimisega varieerub ka erakonnaeelistuse lõikes: Keskerakonna valijad hindavad Eesti demokraatlikku sooritust märksa madalamalt kui teiste Riigikogus esindatud erakondade toetajad.

Mis puudutab ootusi demokraatiale ja hinnanguid sellele, kuidas demokraatia Eestis tegelikult toimib, siis nii eesti- kui venekeelsete vastanute puhul haigutab kõige suurem lõhe ootuste ja tegelikkuse vahel sotsiaalse kaitse vallas. Demokraatia jaoks peetakse oluliseks, et valitsus kaitseks kõiki kodanikke vaeuse eest ja rakendaks meetmeid sissetulekuerinevuste vähendamiseks, ent vastanud leiavad, et Eesti valitsus ei tee selleks piisavalt. Samuti peetakse tähtsaks, et valitsus selgitaks oma otsuseid rahvale, kuid valitsuse pingutusi ses vallas hinnatakse ebapiisavateks. Venekeelsed vastanud peavad Eesti demokraatia üheks peamiseks puudujäägiks veel seda, et vähemuste õigused ei ole piisavalt kaitstud.

Regressioonimudel, mis analüüsis mitmete tunnuste mõju demokraatiaga rahulolule, näitas, et hinnangud riigi majanduslikule olukorrale ja rahulolu demokraatia toimimisega on omavahel väga tugevalt seotud. Eestikeelsete vastanute seas on demokraatiaga rahuloluga positiivses seoses veel sellised tunnused nagu võimalolevate erakondade poolt hääletamine ja tunnetatud lähedus mõne erakonnaga. Vasakpoolne ilmavaade ja vanus mõjutasid eestikeelsete vastanute rahulolu demokraatiaga negatiivselt. Venekeelsete elanike rahulolu demokraatiaga mõjutasid – lisaks hinnangutele Eesti majanduse olukorrale – lähedus mõne erakonnaga (positiivselt) ning vasakpoolne ilmavaade (negatiivselt).

Üks aruande peatükkidest analüüsis Eesti elanike usaldust kesksete demokraatlike institutsioonide – Riigikogu ja erakondade – vastu. Riigi eestikeelsed elanikud usaldavad parlamenti ja parteisid märgatavalt rohkem kui venekeelsed. Asjaolu, et parteide usaldusmäär on parlamendi usaldamisega tugevas korrelatsioonis tähendab, et sündmused, mis halvendavad erakondade mainet, võivad kiiresti

kahandada parlamendi usaldusväärust. Eestikeelsete vastanute seas on parlamendi usaldamisega positiivses seoses järgmised tegurid: hinnangud riigi majanduslikule olukorrale, valitsuserakondade poolt hääletamine, tunnetatud lähedus mõne erakonnaga, parempoolne maailmavaade, huvi poliitika vastu ja kõrgem haridustase. Vanus mõjutab Riigikogu usaldamist negatiivselt. Venekeelsete vastanute seas mõjutavad parlamendi usaldamist hinnangud riigi majandusele, leibkonna toimetulek ning ideoloogiline enesemääratlus (parempoolsete vaadetega elanikud usaldavad Riigikogu enam kui vasakpoolsed). Nii parlamendi kui ka erakondade usaldamise määra poolest asetub Eesti teiste uuritud riikide hulgas keskmike sekka, edestades siiski teisi postkommunistlikke riike. Pisut üle neljakümne protsendi Eesti elanikest peavad ennast mõnele erakonnale lähedaseks. See tulemus on mõnevõrra madalam uuritud riikide keskmisest näitajast.

Aruande viimane peatükk uuris, kuidas on omavahel seotud hinnangud demokraatia toimimisele ja üldine eluga rahulolu. Riikides, kus inimesed on demokraatia toimimisega enam rahul, ollakse rahulolevamad ka eluga tervikuna. Rahulolu demokraatia toimimisega mõjutab eluga rahulolu vähem kui hinnang sisetulekute piisavusele, ent tugevamalt kui tervis või usaldus kaasinimeste vastu. Eesti on nii eluga rahulolu poolest kui demokraatiaga rahulolu poolest pigem Euroopa kehvemate seas, jäädes sarnasele tasemele mitmete teiste noorte demokraatiatega. Ühtlasi kuulub Eesti nende riikide hulka, kus hinnang demokraatia toimimisele ja eluga rahulolu on võrdlemisi tugevalt seotud. Mõlemad näitajad on mõjutatud sarnaste arengute poolt ühiskonnas, nii näiteks langesid hinnangud nii demokraatia toimimisele kui ka eluga rahulolule hiljutise majanduskriisi ajal.

Kokkuvõttes võime järeldada, et ehkki demokraatlikud normid on Eestis tugevalt kanda kinnitanud, ei saa demokraatia hoiakulist kinnistumist veel lõppenuks lugeda. Eesti inimesed ei pea demokraatlikku valitsemist sama üksmeelselt oluliseks kui Euroopa vanade demokraatiade elanikud. Teatud elanikkonna rühmades – venekeelsete elanike, mittekodanike, vähemharitute ja halvemini kindlustatud inimeste seas – on märkimisväärne hulk neid, kes peavad demokraatlikku valitsemist vähe- või ebaoluliseks ja oleksid eeldatavasti valmis leppima mitmesuguste poliitiliste alternatiividega. Laiapõhjalise kodanikuhariduse ja üldise ühiskondliku sidususe suurendamise tähtsust demokraatia kindlustamisel ei tohiks nende tulemuste valguses alahinnata.

Hinnanguid demokraatia toimimisele iseloomustavad jätkuvalt kaks lõhet – lõhe postkommunistlike riikide ja vanade demokraatiade vahel ja Eesti-sisene lõhe eesti ja vene kodukeelega elanike vahel. Need kaks lõhet on omavahel tugevalt seotud: Eesti suutlikkus vanadele demokraatiatele järele jõuda sõltub olulisel määral sellest, kas ja kuidas muutuvad siinse venekeelse vähemuse poliitilised hoiakud ja hinnangud. Ehkki Eesti tugev positsioon postkommunistlike riikide elanike demokraatiahinnangute pingereas annab tunnistust siinsest reformiedust, võiks Põhjamaadega sarnasele demokraatiaga rahulolu tasemele jõudmine olla paslik pikaajaline ühiskondlik eesmärk. Seda ka seetõttu, et toimiv demokraatia on üks olulisemaid elukvaliteeti ja eluga rahulolu määravaid tegureid.

KASUTATUD ALLIKAD

- Ainsaar, M. (2008). „Ühiskonna toetus, usaldus, tervis ja majanduslik toimetulek kui laste ja lastevanemate rahulolu mõjutavad tegurid Euroopa 13 riigis.” Ainsaar, M; Kutsar, D. (Toim.). *Eesti Euroopa võrdlustes. Estonia in European Comparisons* (49–66). Tallinn: Sotsiaalministeerium.
- Ainsaar, M. (2011). „60–69-aastaste naiste ja meeste töötamine ja eluga rahulolu seitsmes Euroopa riigis.” *Ariadne Lõng* 11, 15–29.
- Ainsaar, M. (2013). „Kas töö- ja pereelu edukas ühitamine suurendab eluga rahulolu?” Espenberg, K.; Ainsaar, M.; Kasearu, K.; Lilleoja, L.; Nahkur, O.; Roots, A.; Rämmer, A.; Sammul, M.; Soo, K.; Vihalemm, V. (toim) *Vähemusrahvustest inimeste töö- ja pereelu ühitamise võimaluste analüüs*. Tartu: RAKE 191, 145–150. http://www.ec.ut.ee/sites/default/files/www_ut/vahemusrahvuse_raport_25.09.2013.pdf
- Catterberg, G., Moreno, A. (2005). „The Individual Bases of Political Trust: Trends in New and Established Democracies.” *International Journal of Public Opinion Research*, 18 (1): 31–48.
- Chandler, D. (2000) *Bosnia: Faking Democracy After Dayton*. London: Pluto Press.
- Christensen, T., Lægreid, P. (2005). „Trust in Government: The Relative Importance of Service Satisfaction, Political Factors, and Demography.” *Public Performance and Management Review*, 28 (4), 487–510.
- Coppedge, M., J. Gerring jt (2011). „Conceptualizing and Measuring Democracy: A New Approach.” *Perspectives on Politics* 9(2).
- Dahl, R. (1956). *A Preface to democratic theory*. Chicago: University of Chicago Press.
- Dahl, R. (1989). *Democracy and its Critics*. New Haven: Yale University Press.
- Dalton, R.J. (1999). „Political Support in Advanced Industrial Democracies.” P. Norris (toim.). *Critical Citizens: Global Support for Democratic Governance*. Oxford: Oxford University Press, 57–77.
- Dalton, R. (2004). *Democratic Challenges, Democratic Choices: The Erosion of Political Support in Advanced Industrial Democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- Diamond, L. (2000) *The end of the third way and the start of the fourth*. In *Democratic Invention*, edited by Marc F. Plattner, and Joao Carlos Espada. London: Johns Hopkins University Press.
- Diamond, L., toim. (2001) *The Global Divergence of Democracy*. London: Johns Hopkins University Press.
- Diamond, L. (2008) *The Spirit of Democracy*. New York: Times Books.
- Easton, D. (1975). „A Reassessment of the Concept of Political Support,” *The British Journal of Political Science* 5, 435–57.

- Ehin, P. (2007). „Political Support in the Baltic States 1993–2004.” *Journal of Baltic Studies*, 38 (1), 1–20.
- Eesti Statistika, „Rahvaarv rahvuse järgi,” 10. juuni 2013, <http://www.stat.ee/34267>
- Espenberg, K.; Ainsaar, M.; Kasearu, K.; Lilleoja, L.; Nahkur, O.; Roots, A.; Rämmer, A.; Sammul, M.; Soo, K.; Vihalemm, V. (2013). *Vähemusrahvustest inimeste töö- ja pereelu ühitamise võimaluste analüüs*. Tartu: RAKE 191. http://www.ec.ut.ee/sites/default/files/www_ut/vahemusrahvuse_raport_25.09.2013.pdf (vaadatud 01.02.2014)
- ESS Round 6: European Social Survey Round 6 Data (2012) Data file edition 1.2. Norwegian Social Science Data Services, Norway – Data Archive and distributor of ESS data.
- Freedom House (2014), *Nations in Transit 2013: Democratization from Central Europe to Eurasia*. New York: Freedom House.
- Graham, C. (2009). *Happiness around the world*. Oxford: Oxford University Press.
- Holmberg, S. (1999). „Down and Down We Go: Political Trust in Sweden.” P. Norris (toim.). *Critical Citizens: Global Support for Democratic Governance*. Oxford: Oxford University Press, 103–122.
- Klingemann, H-D. (1999). „Mapping Political Support in the 1990s: A Global Analysis.” P. Norris (toim.). *Critical Citizens: Global Support for Democratic Governance*. Oxford: Oxford University Press, 31–56.
- Linz, J., Stepan, A. (1996). *Problems of Democratic Transition and Consolidation*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Mishler, W., Rose, R. (2001). „What Are the Origins of Political Trust?: Testing Institutional and Cultural Theories in Post-communist Societies.” *Comparative Political Studies* 34, 30–62.
- Munro, N. (2002) „Post-Communist Regime Support in Space and Time Context”, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 18(2), 103–25.
- Mölder, M.; Pettai, V. „Vabadus ja demokraatia,” Eesti maailmas: Eesti Inimarengu Aruanne 2012/2013, Eesti koostöö Kogu, Tallinn 2013.
- Norris, P. (1999). „Introduction: The Growth of Critical Citizens?” P. Norris (toim.), *Critical Citizens: Global Support for Democratic Governance*. Oxford: Oxford University Press, 1–30.
- Reiljan, A., Pettai, V. (2012). „Rahva usaldus Riigikogu vastu 1995–2012”, *Riigikogu Toimetised*, nr 26.
- Schoon, I., Cheng, H., Gale, C., Batty, D., Deary, I. (2010). „Social Status, Cognitive Ability, and Educational Attainment as Predictors of Liberal Social Attitudes and Political Trust.” *Intelligence* 38, 144–150.
- Schumpeter, J. (1946). *Capitalism, socialism and democracy*. London: George Allen and Unwin.
- Thin, N. (2012) *Social Happiness. Theory into policy and practice*. The Policy Press.
- Van der Meer, T. (2010). „In What We Trust? A Multi-level Study into Trust in Parliament as an Evaluation of State Characteristics.” *International Review of Administrative Sciences*, 76, 517–536.
- Van de Walle, S., Bouckaert, G. (2003) „Public Service Performance and Trust in Government: The Problem of Causality,” *International Journal of Public Administration*, 26:8–9, 891–913.
- Whiteley, P., Clarke, H., D., Sanders, D., Stewart, M. C. (2010) „Government Performance and Life Satisfaction in Contemporary Britain.” *The Journal of Politics*, 72, 733–746.
- Zakaria, F. (1997) „The Rise of Illiberal Democracy.” *Foreign Affairs* November / December: 22–43.

LISAD

Kodakondsus kodus kõneldava keele lõikes (respondentide arv; sulgudes rea- ja veeruprotsendid)

kodakondsus	peamine kodus kõneldav keel			
	eesti	vene	muu	kokku
Eesti	1683 (83.90) (99.12)	320 (15.95) (47.29)	3 (0.15) (75.00)	2006 (100.00) (84.29)
Venemaa	1 (0.55) (0.06)	180 (99.45) (26.55)	0 (0.00) (0.00)	181 (100.0) (7.61)
määratlemata (kodakondsuseta)	11 (6.67) (0.65)	154 (93.33) (22.71)	0 (0.00) (0.00)	165 (100.00) (6.93)
muu riigi	3 (10.71) (0.18)	24 (85.71) (3.54)	1 (3.57) (25.00)	28 (100.00) (1.18)
kokku	1698 (71.34) (100.00)	678 (28.49) (100.00)	4 (0.17) (100.00)	2380 (100.00) (100.00)